

Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar
Művészeti Intézet Ének-zene Tanszék

SZAKDOLGOZAT

A Faust-téma megjelenése a zeneirodalomban
Az operaszínpad Faustjai és Mefisztói Szegeden

The Faust Theme in the Literature of Music
Fausts and Mephistos on Opera Stage in Szeged

A témavezetői és a bírálói vélemény alapján
JAVÍTOTT VÁLTOZAT

Dr. Erős Istvánné Dr. Haincz Erzsébet
Főiskolai docens,
A dolgozat témavezető konzulense

Virág Barnabás
Ének-zene (BA)
Karvezetés szakirány

2012.

Tartalom

Bevezetés	3
Történeti <i>Faust</i> és a <i>Népkönyv</i>	4
Szépirodalmi Faust-alakok	8
Goethe: <i>Faust</i>	12
A Faust-téma megjelenése a zeneirodalomban	17
Faust a hangversenytermekben	18
Faust-művek Liszt Ferenc életében	18
Richard Wagner: <i>Faust-nyitány (Eine Faust-Ouverture)</i>	21
Gustav Mahler: <i>VIII. szimfónia</i>	22
Robert Schumann: <i>Jelenetek Goethe Faustjából (Szenen aus Goethes Faust)</i>	23
További Faust-feldolgozások	23
Faust az operaszínpadon	25
Louis Spöhr: <i>Faust</i>	25
Hector Berlioz: <i>Faust elkárhozása (La damnation de Faust)</i>	27
Charles Gounod: <i>Faust (Marguerite)</i>	31
Arrigo Boito: <i>Mefistofele</i>	35
Ferruccio Busoni: <i>Doktor Faust</i>	37
Zenés színpadi Faust-előadások Szegeden	39
„A Faust emlékeztetéses sikerű előadása Szegeden” – 1958. október 24.	39
„A szabadtérin először – A Faust a Dóm előtt” – 1966. augusztus 7.	41
„Gounod operájának felújítása Szegeden” – 1974. január 4.	44
„Gounod Faustja a Dóm téren” – 1984. augusztus 3.	46
„Álomképek, állóképek – Gounod Faustja Szegeden” – 1991. január 25.	48
„Mefistofele a Szegedi Nemzetiben” – 1997. május 9.	51
„Margit a porszívónál” – 2003. február 14.	54
„Faust elkárhozása - filmszerű mai opera” – 2009. május 8.	57
Szeged az ördög szemével	60
Összegzés	63
Irodalom	65
Mellékletek	69
Diszkográfia	69
A szegedi Faust opera-bemutatókat összefoglaló táblázat	70
Fényképek a szegedi Faust-bemutatókról	72

Bevezetés

Ki ne hallott volna még a legendás tudósról, aki csillapíthatatlan tudásvágyból vagy éppen az evilági boldogságért eladta lelkét az ördögnek? De valóban létezett Faust, vagy a fantázia szüleménye? Ha létezett, akkor ki volt, mit csinált? Mi igaz a századok folyamán rárakódott történetekből? Mi készítette költők, zeneszerzők, képzőművészek egész sorát arra, hogy feldolgozzák; és pontosan kik foglalkoztak a tudós életével?

A Szegedi Nemzeti Színház 2009 májusában – Juronics Tamás rendezésében – dramatizált formában Magyarországon elsőként tűzte műsorára Hector Berlioz: *Faust el-kárhozása* c. drámai legendáját. Ennek kapcsán, a színház karénekeseként kezdtem el a témával foglalkozni.

Céлом volt összegyűjteni és rendszerezni a Faust alakjához kapcsolódó műveket és fogalmakat. Próbáltam megérteni és megértetni, mi olyan különleges a legendában, ami miatt évszázadok óta meghatározója a kultúrtörténetnek. Kutatómunkám első szakaszában Faust történeti gyökereit vizsgáltam, majd sorra vettem írók és költők munkáit, melyekkel a szépirodalom palettáját színesítették. Csak ezek után juthattam el a téma zeneirodalmi feldolgozásaihoz, melyből a dolgozat terjedelmi keretei miatt az operaadaptációkra helyeztem hangsúlyt.

Szegedi egyetemistaként – s lévén, hogy egész kutatómunkámat a szegedi Berlioz előadás ihlette – dolgozatom második felében a helyi zenés színpadi előadásokat foglaltam össze. Munkám során igyekeztem teljes körképet adni a „Faust-témáról”, hogy ez által olyan kötetet hozzak létre, amivel nem rendelkezik sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalom.

Történeti *Faust* és a *Népkönyv*

A legendás Faust irodalmi vonatkozásait a XIX-XX. század fordulóján élő magyar irodalomtörténész, **Heinrich Gusztáv** gyűjtötte össze és írta le korának ízes – ugyanakkor a mai ember számára kissé nehézkes – magyar nyelvén. Munkája¹ napjainkban nehezen hozzáférhető, csupán a könyvtárak olvasótermeiben tanulmányozható. A következőkben az ő eredményeit felhasználva a mai kutatásokkal összhangban tárom fel a tényeket a történeti Fausról és arról a rengeteg formáról, melyet Faust és az ördög öltött évszázadok folyamán a szépirodalomban.

„*Faust² bizonyosan történeti egyéniség, aki a XVI. század első felében kalandos, tarka életet élt.*” – írja Heinrich könyve első lapjain. Valóságos történeti létének bizonyítékaképp kortársainak feljegyzéseire és a Faust-könyveket megelőző írásokra kell támaszkodnunk. (A Faust-könyvek után született írásokra bizonyára hatással voltak a nyomtatásban is megjelent munkák, így nem számítanak hiteles forrásoknak.)

Feljegyzések azoktól, akik személyesen találkoztak hősünkkel:

1. **Johannes Trithemius** sponheimi apát egy levelében Georgius Sabellicus csaló kalandorról tesz említést, aki 1506-ban Gelnhausenben és Würzburgban különleges bölcsességét hirdette. Szerinte a kalandor azt állította, hogy Krisztus csodatetteit meg tudja ismételni. Kreuznachban tanári állást kapott, amit azonban léha élete miatt nem sokáig tarhatott meg.
2. **Conradus Mutianus Rufus** gothai kanonok Georgius Faustot, mint Erfurtba érkező csaló jóvendőmondót említi, aki a népet teljesen megszedíti. Állítása szerint Faust Erfurtban Homéroszt tanított és a hallgatók kérésére megidézte Polyphemost³. Luther szülővárosából is kiutasították.
3. **III. György** bambergi püspök számadási könyvében írta, hogy 10 forintot adott „Dr. Faustus philosophusnak”, mivel az megjósolta a jövőjét a csillagokból. Kiutasították Wittenbergből és Ingolstadtból. (Az, hogy 1525-ben Faust egy hordón kilo-

¹ HEINRICH Gusztáv: Faust, Irodalomtörténeti cikkek, Bp. 1914.

² Faustus, lat. boldog.

³ Polyphemos: a görög mítoszban Poseidonnak Thoosa nimfától született fia, óriási kyklopsz (félszemű), aki nagyszámú birkáival és kecskéivel Trinakriának (Szicília) DNy-i csúcsán lakott. Odysseus, akit a vihar P. barlangja közelében vetett partra, élelmiszerek után kutatva az óriásnak barlangjába került. P. egy nagy szikladarabban elzárta a barlang bejáratát és egymásután fölfalta Odysseus néhány kísérőjét úgy, hogy maga Odysseus is csak csellel tudott megmenekülni, s megmaradt társait megmenteni. Azután leítatta P.-t, tüzes karóval kiegészítette az óriásnak egyetlen szemét és a birkák hasa alá rejtőzve, övéivel együtt szerencsésen kimentek. P. dühöngött és mikor az időközben már hajóra került görögök gúnyolták, szikladarabokat hajigált utánuk, azután pedig megkérte apját Poseidont, hogy bocsásson Odysseusra folytonos fergetegeket. (Pallas Nagylexikon, Online változat: <http://mek.niif.hu>, Továbbiakban: PN.)

vagolt Auerbach pincéjéből későbbi kitaláció, hiszen a pincét Lipcsében 1530-ban az Auerbachból odakerült Heinrich Stromer orvos építtette.)

4. **Bergardi Fülöp** wormsi orvos 1539-ben kiadott művében szédelgő filozófusról beszél, aki beutazva egész Németországot az emberek zsebéből kicsalta a pénzt. Faust 1516 és 1525 között Maulbronnban tartózkodott Johannes Entenfuss apátnál.
5. **Johannes Gast** baseli református lelkész 1525-ben együtt ebédelt Fausttal – írja 1548-ban megjelent könyvében – amikor is a filozófus olyan madarakat adott a szakácsnak, amilyeneket még nem láttak. Faustnak volt kutyája is, aki pokoli inasaként hol ember, hol állat képében volt jelen. A teológus szerint Faustot az ördög fojtotta meg, temetésekor pedig bárhogy forgatták, arccal mindig a föld felé nézett.

A feljegyzéseket összegezve megállapíthatjuk, hogy Faust egy létező személy volt, aki 1470 körül született. Keresztnevét egyesek Georgiusként, mások Johannesként említik. Természettudós, csillagász volt, aki az emberek babonás hiszékenységet kihasználva, csalóként rendszeresen összetűzésbe került a rendőrséggel. Ennek következtében mindenhol kitiltották. Feltehetően a Stuttgarthoz közeli Stauffenben hunyt el 1540 körül⁴. Halálának pontos okát nem tudjuk, de minden bizonnyal nem természetes halállal halt meg. A történeti Fausról senki sem említi, hogy az ördöggel szövetkezett volna, sőt varázsló vagy bűvész voltáról sem tesznek tanúságot, pedig a reformáció évszázadában ezt könnyen rámondták bárkire. Faust – akárcsak az ördög – felekezeten kívüli, hiszen a katolikus és a protestáns szellemiség szerint is ugyanarra a sorsra kellett jutnia.

Első irodalmi forrásunk egy népkönyv⁵, mely 1587 szeptemberében jelent meg ismeretlen szerző munkájaként. Ez tartalmazza elsőként a tudós történetét. Mint említettem, szerzője ismeretlen, ugyanakkor valószínűsíthetjük, hogy evangélikus lelkész alkotása. Erre utal a könyv bibliai idézetekben bővelkedő mivolta (már a címlapon is). Címe: *„Johann D. (Doktor) Faustnak, a messze hírhedt varázslónak és feketemágusnak a története. Hogyan kötelezte el magát egy bizonyos időre az ördögnek. Eközben milyen különös kalandokat látott, okozott és űzött saját maga, míg meg nem kapta jól megérdemelt jutalmát. Többnyire saját hátrahagyott írásaiból. Minden feltörekvő, meggondolatlan és istentelen embernek elrettentő például, visszataszító példányként és igaz szívű figyelmeztetésül összeszedve és nyomdában elkészítve. Jakab 4. Legyetek Istennek engedelmesek, álljatok ellen*

⁴ A népkönyv – melyről a következőkben részletesebben írok – holland fordítása pontos évszámokkal határolja be hősünk életét: 1491-ben született és 1538. október 23-án éjjel hunyt el.

⁵ Létezik egy korábbi (1575 körül írt) kéziratos változat is, de tekintettel, hogy alig térnek el egymástól, így az irodalmi szempontból igényesebb, nyomtatásban is megjelent Spies-féle népkönyvvel foglalkozom.

az ördögnek, és elmenekülni előleket. *Cum Gratia et Privilegio*. Nyomtatva Frankfurt am Mainban, Johann Spies által, 1587.”⁶ A három részes népkönyv 69 fejezetből áll, s nem más, mint anekdoták rendezetlen halmaza, mindenféle logikai összefüggés nélkül, tele ismétlésekkel.

Az első részben a Weimar melletti Rod faluból, paraszti családból származó Johann Faust a teológia doktorává lesz. Az így szerzett tudás azonban nem elégíti ki, ezért Krakóba megy orvostudományokat és halottidézést tanulni. Megidézi az ördögöt és szerződést köt vele, melynek értelmében Mephistophiles⁷ huszonnégy éven keresztül szolgálja őt, de utána lelke az ördögé. A Gonosz evilági javakkal, gazdagsággal és nőkkel szerez örömet a tudósnek, ugyanakkor minden erővel megakadályozza, hogy házasságot kössön. A második részben Mephistophiles megmutatja Faustnak a paradicsomot és a poklot: a helyet, amiről lemondott, és a helyet, ahová a szerződés lejártával kerül. Ezután beutazzák a világot, s – a XVI. századi emberek gondolatait leginkább foglalkoztató két hatalom városában – Rómában (pápa) és Konstantinápolyban (szultán) maradnak legtovább. Faust mindkettőt kigúnyolja. A harmadik részben bűvészként jelenik meg Faust, aki gonosz, haszontalan tréfákat művel (a *Népkönyv* alapján 24 alkalommal), s mindössze egy alkalommal tesz jót. Faust lelkiismerete szavára békülni készül az Istennel, amit persze az ördög megakadályoz: Menelaosz spártai király feleségét, szép Helenát adja a tudósnek. Faust a szerelemért, a női lélek által adott érzelmi gazdagságért lemond Istenről. Fiuk születik, Justus Faustus, aki apja halála után anyjával együtt eltűnik. A tudós végrendeletében mindent famulusára⁸, Wagnerre hagy, akit megbíz történeteinek lejegyzésével is. Faustot tanítványai Wittenbergben temetik el.

Wilhelm Scherer⁹ Luther Márton¹⁰ ellenpólusát vélte felfedezni Faustban. Megállapításait a következő táblázatban szemléltetem:

⁶ Majzik Ágnes nyersfordítása. Az eredeti szöveg:

„*Historia von D. Johann Fausten, dem weitbeschreyten Zauberer und Schwarzkünstler, Wie er sich gegen dem Teuffel auff eine benandte zeit verschrieben, Was er hierzwischen für seltzame Abenthewr gesehen, selbs angerichtet und getrieben, biss er endtlich seinen wol verdienten Lohn empfangen. Mehrentheils auss seinen eygenen hinderlassenen Schrifften, allen hochtragenden, fürwitzigen unnd Gottlosen Menschen zum schrecklichen Beyspiel, abschewlichem Exempel, unnd trewherziger Warnung zusammengezogen, unnd in Druck verfertigt. Jacobi IIII. Seydt Gott underthänig, winderstehet dem Teuffel, so fleuhet er von euch. Cum Gratia et Privilegio. Gedruckt zu Franckfurt am Mayn, durch Johann Spies, M. D. LXXXVII.*”

⁷ Mephistophiles (gör. Ophis = Kígyó). Hermes Trismegistos mellékneve volt, aki a Hold, az időszámítás, a világrend és a törvények istene, a bűvészek védője az ókorban.

⁸ Famulus (lat. szolga). A középkorban apród; most a német egyetemeken oly hallgatókat értenek F. alatt, kik a tanáraiknak tett iskolai szolgálatokért látogathatják azoknak előadásait. (PN.)

⁹ Wilhelm Scherer: Faust und Luther, Berlin 1896.

¹⁰ Luther személyesen nem találkozott Fausttal, tehát a varázsló valószínűleg akkor járt Wittenbergben, amikor Luther Wartburg városában tartózkodott (feltehetően 1521 táján).

Luther Márton...	Faust...
Hisz.	Kétkedik.
Bibliát olvas.	„Pad alá dobja” a Szentírást.
Nem bízik az emberi észben.	Szerinte minden kikutatható az emberi ésszel.
Bíborosi rangot és minden kívánságának teljesítését ígéri neki az ördög, mégis ellent mond a gonosznak.	Evilági javakért szövetkezik az ördöggel.
Legyőzi az ördögöt.	Az ördög áldozatává válik.
Szembeszáll a világgal és az egyházzal, mégis üdvözl.	Szellemének erejére támaszkodva – nem bízva sem Istenben, sem emberben –, az igazságot keresve elkárhozik.

1. táblázat Luther, mint ellenpólus (Heinrich Gusztáv nyomán)

A minden bizonnyal protestáns Scherer Luthert pozitív, Faustot pedig negatív példaként állítja elének. Az erkölcsös reformátor, aki szembeszáll az ördöggel és hátat fordít az evilági dolgoknak, a Mennysországba jut. A másik oldalon az istentagadó Faustot hitetlensége, a tudományok és az ész tisztelete juttatja Pokolba.

A *Népkönyvet* a XVI. században többször kiadták, szövegét javítgatva és bővítve. 1589-ben megjelent például egy kiadvány hat új fejezettel: „*Faust az egyetemen előadásokat tart Homérosról és megidézi Polyphemost; kijelenti, hogy Plautus és Terentius elveszett komédiáit előteremteni képes; Prágából rögtön megjelen egy lakomán és bort csapoltat egy asztalból; keresi az ördögök sorából a leggyorsabbat, hogy az angol király asztaláról elcsent fényes ételekkel kiszolgálja vendégeit; szárnyaslóvá változtatja szolgáló daemonját; végül Klinge barát följelentésére kiutasítatik Erfurtból.*”¹¹

¹¹ HEINRICH, i.m. 8.o.

Szépirodalmi Faust-alakok

A Faust-téma első írásos emlékééről, az 1587-es **Spies-féle Népkönyvről** az előző fejezetben részletesen írtam. (Itt jegyzem meg, hogy ez a Népkönyv Adorján Mihály fordításában magyar nyelven is megjelent¹².)

Faust ezt követően 1599-ben, **Georg Rudolf Widmann** írásában bukkan fel. Művének címe: *„Erster Theil Der Warhafftigen Historien von den grewlichen und abschewlichen Sünden und Lastern, auch von vielen wunder-barlichen und seltzamen ebentheuern: So D. Johannes Faustus Ein weiterberuffener Schwartzkünstler und Ertzzäuberer, durch seine Schwartzkunst, biss an seinen erschrecklichen end hat getrieben. Mit nothwendigen Erinnerungen und schönen exempeln, mennilichem zur Lehr und Warnung aussgestrichen und erklehret.”* („A visszataszító és elrettentő bűnök és szenvedélyek, valamint sok csodálatos és különös kaland valóságos történeteinek első része: Így végezte ezt D. Johannes Faustus, egy messze hírhedt feketemágus és fővarázsló feketemágiája által, mígnem borzasztó véget ért. Szükséges emlékekkel és szép példákkal, sokaknak tanítására és figyelmeztetésére kihúzza és magyarázza.”)¹³.

Christopher Marlowe valószínűleg az eredeti német népkönyv alapján készítette el tragédiáját, mely Londonban jelent meg 1604-ben és Heinrich Gusztáv szerint „összefüggéstelen kalandoknak tarka chaosza”. Eredeti címe a következő: *„The tragicall History of Doctor Faustus. As it hath bene acted by the Right Honorable the Earle of Nottingham his seruants. Written by Ch. Marlowe.”* („Doktor Faustus tragikus históriája. Színre vitték Nottingham tiszteletre méltó grófjának szolgái. Írta Ch. Marlowe.”).

Hetven évvel később, 1674-ben **Johann Nikolaus Pfitzernél** találkozunk a tudóssal: *„Das ärgerliche Leben und schreckliche Ende deß viel-berüchtigten Ertz-Schwartzkünstlers Johannis Fausti, Erstlich, vor vielen Jahren, fleissig beschrieben, von Georg Rudolph Widmann; Jetzo, aufs neue übersehen, und so wol mit neuen Erinnerungen, als nachdencklichen Fragen und Geschichten, der heutigen bösen Welt, zur Warnung, vermehret, Durch Ch. Nicolaum Pfitzerum, Med. Doct.”* („A nagyon hírhedt főfeketemágus, Johannes Faustus sanyarú élete és borzasztó vége. Elsőként sok évvel ezelőtt szorgalmasan megírva Georg Rudolph Widmann által; most, újonnan átnézve és mind

¹² SPIESS, Johann: Doktor Faustus János hírhedt varázsló és fekete mágus históriája, Magyar Helikon, Bp. 1960.

¹³ Majzik Ágnes fordítása; a fejezet további német nyelvű szövegeinek magyar nyelvre ültetését is ő végezte.

új emlékekkel, mind elgondolkodtató kérdésekkel és történetekkel kibővítve, a mai gonosz világnak figyelmeztetésül. Ch. Nicolaus Pfitzer orvos-doktor.”).

1728-ban újabb Faust-adaptáció született, immár **Christlich Meynenden** tollából. Művének címe a szerzőről is árulkodik: *„Des durch die ganze Welt beruffenen Erz-Schwarz-Künst-lers und Zauberers Dr. Johann Fausts, Mit dem Teufel aufgerichtetes Bündniss, abentheuerlicher Lebens-Wandel, und mit Schrecken genommenes Ende. Aufs neue übersehen, in eine beliebte Kürze zusammengezogen, und allen vorsetzlichen Sündern zu einer hertzlichen Vermahnung und Warnung zum Druck befördert, von einem Christlich Meynenden.”* („Az egész világon hírhedt fő-feketemágusnak és varázslónak, Dr. Johann Faustnak az ördöggel kötött szövetségéről, kalandos élettörténetéről és borzalmas végéről. Újjonnan átnézve, kedvelt rövidsége összefoglalva, minden élen járó bűnösnek szívélyes intésül és figyelmeztetésül nyomdába szállítva egy Keresztény Módon Gondolkodó által.”).

Ezután kell említést tennünk **Gotthold Ephraim Lessing** Faust-terveiről, melynek léte az irodalomtörténet nagy kérdése. Az író élete során számos levélben tett említést két Faust-kötet tervéről, ugyanakkor kész mű nem, csupán egy előjáték és négy jelenet terve maradt fenn. Lessing korán meghalt; s később öccse próbált nyomára bukkanni a mester-műveknek: az író barátait faggatta (Johann Jakob Engel, Friedrich Blankenburg), akik sajnos csupán egy kötetről tudtak és arról is csak találgattak. Engel Lessing darabjának vélt egy 1775-ben megjelent allegorikus darabot¹⁴, mely Johann Faust címmel látott napvilágot, ugyanakkor ezzel kapcsolatban minden kétséget kizárólag tévedett. A két barát tudósításai alapján Lessing művének nem Faust a hőse, hanem egy fantom (ein Phantom), akit az ördögök Faustnak néznek. A tudós végignéze helyettese sorsát szűri le a tanulságot. Ez alapján Lessing műve – ha létezett, – nem Faust-monda feldolgozás volt, mivel ő maga nem cselekvő és nem lett a pokol áldozata.

Paul Weidmann allegóriai darabjának címe: *„Johann Faust. Ein Allegorisches Drama von fünf Aufzügen. Quid ergo inquis, Stulti ac mali non gaudent? Non magis, quam prædam nacti Leones! Senec: Zum Erstenmahl ausgeführt auf der Königl. Prager Schaubühne von der von Brunianischen Gesellschaft, 1775.”* („Johann Faust. Allegorikus dráma öt felvonásból. Quid ergo inquis, Stulti ac mali non gaudent? Non magis, quam prædam nacti Leones! Senec: Első alkalommal előadta a Királyi Prágai Színpadon a Brünni Társulat, 1775-ben.”).

¹⁴ Valójában Paul Weidmann alkotása (lásd. következő bekezdés).

Johann Wolfgang von Goethe Faustjáról jelentősége és népszerűsége miatt a következőkben külön fejezetben foglalkozom.

Goethével egy időben dolgozott Faust-alkotásán **Friedrich Müller**. „*Situation aus Fausts Leben. Vom Mahler Müller. Mannheim, 1776. Fausts Leben, dramatisirt von Mahler Müller. Erster Theil. Mannheim, 1778.*” („*Helyzetkép Faust életéből. „A festő Müller”. Mannheim, 1776. Faust élete, dramatizálva „a festő Müller” által. Első rész. Mannheim, 1778.*”).

Friedrich Maximilian Klinger művének középpontjában a hatalom-és dicsvágyó Faust áll. „*Fausts Leben, Taten und Höllenfahrt in fünf Büchern. St. Petersburg, 1791.*” („*Faust élete, tettei és pokolra jutása öt könyvben. Szentpétervár, 1791.*”).

A téma következő feldolgozása **Friedrich Julius Heinrich von Soden** gróf nevéhez fűződik. „*Doktor Faust. Volksschauspiel in 5 Aufzügen, 1797.*” („*Doktor Faust. Népszínmű öt felvonásban, 1797.*”).

Goethe és Marlowe hatása érezhető **Adalbert von Chamisso** 1803-ban megjelent Faust-tragédiáján: „*Faust. Eine Tragödie in einem Akt. Ein Versuch.*” („*Faust. Tragédia egy felvonásban. Kísérlet.*”).

Johann Friedrich Schink Faust drámájáról Heinrich Gusztáv írta: „*Cselekménye zavaros, tartalmilag igen üres, szerkezetében nagyon ügyetlen.*”¹⁵ Címe: „*Johann Faust. Dramatische Phantasie nach einer Sage des 16. Jahrhunderts. Berlin, 1804.*” („*Johann Faust. Drámai fantázia egy 16. századi monda alapján. Berlin, 1804.*”).

Meglepő, ugyanakkor érdekes és elgondolkodtató ötlettel állt elő 1809-ben **Nikolaus Vogt**: egy alkotásba hozta a kultúrtörténet két meghatározó alakját, Don Juant és Faustot („*Don Juan und Faust*”). A Faust-mondából szépen lassan átmegyünk a mozarti cselekménybe. Vogt műve ördöggyűléssel kezdődik, ahol Mephisto a könyvnyomtatásban látja az emberek megrontásának lehetőségét. Faust csillapíthatatlan tudásvágyára a varázslásban keres megoldást. A tudós kedvese, Krisztina elpanaszolja apjának, hogy Faust már nem szereti. Hősünk lepaktál az általa megidézett ördöggel. A második felvonás Krisztina apjának, a meggyilkolt polgármesternek tiszteletére rendezett lakomával indul, s innentől kezdve a mű Mozart Don Giovanniját tükrözi mind a történetet, mind a szereplők nevét tekintve.

Két Faust-drámát írt **Karl Schöne**. Az első „*Faust, eine romantische Tragoedie. Berlin, 1809.*” („*Faust, romantikus tragédia. Berlin, 1809.*”), a második – mely Heinrich

¹⁵ HEINRICH, i.m. 144.o.

Gusztáv állítása szerint „a Goethe-féle (Faust) első részének hülye másolata” – „Fortsetzung des Faust von Goethe. Der Tragödie zweiter Teil. Berlin, 1823.” („Goethe Faustjának folytatása. A tragédia második része. Berlin, 1823.”). Goethe írta egy levelében a következőket: „Furcsa dolog, hogy gondolkodó ember folytatásnak nézzen, ami csak ismétlés. A főbaj azonban, hogy (egyes mai írók) megtanultak prózában és versben írni és azt hiszik, hogy egyéb nem is kell.”¹⁶

Franz Grillparzer a XIX. század elején szintén Goethe Faustjának folytatását tervezte. Munkájában saját magát, illetve első szerelmi próbálkozásait kívánta megjeleníteni.

A XIX. század további nagy Faust-munkái: **August Klingemann** alkotása: „Faust, Trauerspiel in fünf Akten, 1815.” („Faust, Tragédia öt felvonásban, 1815.”), valamint **Julius von Voss** munkája: „Faust, Trauerspiel mit Gesang und Tanz, von Julius von Voss, Berlin, 1823.” („Faust, tragédia énekkel és tánccal, Julius von Voss, Berlin, 1823.”). **Nikolaus Dietrich Grabbe** Nikolaus Vogthoz hasonlóan (talán Vogt munkája nyomán!) Don Juan figurájával kombinálta a tudós történetét: „Faust und Don Juan. Tragödie in fünf Akten. Frankfurt, 1829.” („Faust és Don Juan. Tragédia öt felvonásban. Frankfurt, 1829.”). **Gustav Pfitzer** „Faustische Scenen”-je („Fauszti jelenetek”) egy évvel Goethe tragédiájának második része előtt, 1831-ben jelent meg. **Johann Karl Braun Ritter von Braunthal** Faust-írása: „Faust. Eine Tragödie von B. von B. Leipzig, 1835.” („Faust. Tragédia B. von B. Lipcse, 1835.”).

Heinrich Gusztáv szerint **Nikolaus Lenau** Faustja „a költő lelkének legigazabb tükré”¹⁷. Címe: „Faust. Ein Gedicht von Nicolaus Lenau. Stuttgart, 1836.” („Faust. Nicolaus Lenau költeménye. Stuttgart, 1836.”). A következő táblázatban Goethe és Lenau Faustját mutatom be a már sokat idézett irodalomtörténész nyomán, melyből világosan látható, hogy Lenau Faustja negatívabb Goethe hősénél:

Goethe	Lenau
Az öngyilkosságtól gyermekkorának vallásos neveltetése tartja vissza.	Az öngyilkosságtól Mephisto menti meg.
Az emberi tudás semmisége hasonló az erdők száraz leveleihez.	
A szerződés aláírása azonos.	
Gretchen mellett Faust végig kitart – igaz szerelem, melyet még Mephistoval szemben is védeni próbál.	Lenaunál Faust azonos Don Juannal. Faust a szerelmi kalandok embere. „(A szerződés után) régebbi magasztos eszméi eltűnnek: a falusi arával szemben kizárólag a testi szépségek állati élvezetének dühös óhajta hajtja.”
Faust és Mephisto ellentétek.	Faust hasonló Mephistohoz.

2. táblázat Goethe és Lenau Faustjának összevetése (Heinrich Gusztáv alapján)

¹⁶ Uo., 138.o.

¹⁷ Uo., 197.o.

Lenau és Heine között az időrendiség miatt meg kell említeni **Ludwig Hermann Wolfram** Faust-művét: „*Faust. Ein dramatisches Gedicht in drei Abschnitten von F. Marlow. Leipzig, 1839.*” („*Faust. Drámai költemény három részben, F. Marlow. Lipcse, 1839.*”). **Heinrich Heine** Faustja 1851-ben jelent meg „*Der Doktor Faust. Ein Tanzpoem*” („*A Doktor Faust. Táncpoéma*”) címmel. A század utolsó említésre érdemes Faust-feldolgozása **Ferdinand Stolte** nevéhez kötődik: „*Faust. Dramatisch-didaktisches Gedicht in vier Theilen von Ferdinand Stolte. Hamburg, 1859.*” („*Faust. Drámai-tanító költemény négy részben, Ferdinand Stolte. Hamburg, 1859.*”).

A XX. századból mindössze két Faust-műről teszek említést. **Mihail Afanaszjevics Bulgakov** több mint tíz esztendőn át (1928-1940 között) dolgozott „*A mester és Margarita*” („*Macmep u Mapzapuma*”) c. regényén, de csak posztumusz jelent meg 1966-ban. „*A regény egészén belül a Jézus-tradíció a morális értékrendet (Jó-Rossz) képviseli, a Faust-hagyomány pedig azon adottságok ellentmondásos voltára utal (»Rosszra tör, Jót művel«), amelyek között a morális értékrendnek meg kellene valósulnia. Bulgakov kísérletet tesz a krisztusi és a fausti toposz egyesítésére: a regény főhőse, a Mester, a 20. sz.-i Faust Jézus új evangéliumának szerzője, aki a modern világban járja kálváriáját.*”¹⁸

A másik XX. századi Faust-regény **Thomas Mann** 1947-ben kiadott alkotása: „*Doktor Faustus. Das Leben des deutschen Tonsetzers Adrian Leverkühn, erzählt von einem Freunde*” („*Doktor Faustus. Adrian Leverkühn német zeneszerző élete, egy barátja által elmesélve*”).

Goethe: *Faust*

Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) már gyermekkorában megismerkedett a Faustról szóló *Népkönyv* 1725-ben kiadott változatával és a bábjátékkal, ugyanakkor ismerte Lessing terveit is¹⁹. Az 1760-as évek második felében ellátogatott Auerbach lipcsei pincéjébe, mely szintén nagy hatással volt rá. Goethe célja – Marlowe-hoz hasonlóan – az volt, hogy dramatizálja a *Népkönyv* szövegét. A XIX. század első évtizedében megjelent egy német népköltészeti antológia, *A fiú csodakiürtje* (Des Knaben Wunderhorn), mely Achim von Arnim valamint Clemens Brentano gyűjtőmunkájának eredménye volt. Ebben

¹⁸ MADOCSEI László: Irodalom a középiskolák IV. oszt. számára, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 127.o.

¹⁹ TÜSKÉS Gábor: A műelemzés lehetőségei, Pro Pannonia 2007. 35.o.

helyet kapott egy dal „*Faust doktor*” címmel, melyről Goethe a következőt írta 1806-os recenziójában: „*Alapos, sőt mély motívumok, a kivitel lehetne jobb is.*”²⁰

A költőt 1772-1775 között foglalkoztatta először a tudós története, ekkor írta meg az *Ős-Faustot*. (Faust előképe az 1774-ben megjelent *Werther*.²¹) Ebben még csupán villanásokkal találkozunk: megjelenik a titanizmus és Margit kapcsán az érzékiség. Goethe tíz évig pihentette a témát, majd 1786-1788 között megírta a *Boszorkánykonyha* valamint az *Erdő, barlang* c. jeleneteket. A meglévő jelenetek igényesebb költői nyelvre formálva 1790 tavaszán jelentek meg a *Faust-fragmentumban*. Ezt követően ismét pihentetette a témát, immáron hét esztendőn keresztül.

1797-1806 között írta meg a *Faust I.* részét, mely két évvel később, 1808-ban nyomtatásban is megjelent. A II. részen 1825-1831 között dolgozott, de az csak a költőóriás halála után, 1832-ben jelent meg.

Goethe	Faust
• lázadó természet • csalódik a merev egyetemi rendszerben • a hermetikus filozófia és az alkímiai iránt érdeklődik • költői magatartása kettős • antikvitás-és szépségszeretet	• titanizmus • elfordul a szaktudományoktól • mágikus kísérletekkel foglalkozik • Mephisto és Faust kettőssége (Faust: patetikus, idealista Mephisto: józanság és nihilizmus) • Heléna alakja

3. táblázat Goethe élményeinek és tapasztalatainak nyoma a tragédián (Tüskés Gábor nyomán)

Tüskés Gábor kiválóan tárta fel az összefüggéseket abban a tekintetben, hogy mi minden figyelhető meg Goethe életéből Faust jellemén; Vagy Goethe életében Faust jelleméből?

A tragédia expozíciója három részből áll: *Ajánlás*, *Előjáték* a színpadon és *Égi prologus*. Goethe négy szemléletet ütköztet az *Előjátékban*, mely minden kor emberének tanulságos lehet: 1. a költői önértelmezés; 2. a színikazgató gazdasági felfogása; 3. a közönség igénye; 4. a hatásvadász színészek szemszöge. E négy dolog együttesen teremti meg az igazságot, és vele együtt a tökéletes harmóniát. A *Prológus* a *Teremtés* kapcsán állít fel ellentétet Isten és az Ördög között. Míg Isten a jót, szeretetet és erényt képvisel, addig az Ördög a rossz és a bűn oldalán áll. Míg az Úr célja a rend és a létrehozás, Mefisztó kaotikus állapotra törekszik és rombol. Isten a lélek és a fény, a Gonosz a test és a sötétség. Ez a jó – rossz kettősség párhuzamba állítható Faust lelkének kettősségével!²²

²⁰ GOETHE, Johann Wolfgang von: Irodalmi és művészeti írások, Szerk.: Pók Lajos, Ford.: Görög Livia és Tandori Dezső, Bp. 1985. 96.o.

²¹ TÜSKÉS, i.m. 36.o.

²² TÜSKÉS, i.m. 41.o.

A nyitómonológból kiderül, hogy megszűnt Faust kapcsolata a természettel és elvesztette hitét. Csillapíthatatlan tudásvágya nem hagyományos értelemben vett ismeretekre vonatkozik, hanem valamiféle természetfeletti, isteni mindentudásra. Ez a gondolkodásmód egybevág a Sturm und Drang²³ zseni-elméletével. Megoldást a természetben, az érzékiségben és a mágiában keres. „Az átmenet a viszonylag fehér mágiából a végzetes fekete mágia felé szinte észrevétlenül megy végbe.”²⁴ S megtörténik a szerződéskötés Mefisztó és Faust, valamint Mefisztó és az Úr között. Az Istennel történő fogadás kissé paradoxnak tűnhet, hisz Isten épp mindentudó voltából következik, hogy az ördög bukását is előre tudja. Mefisztó kettős természetű: egyrészt alapvető célja az ember megrontása, ugyanakkor az Úr szolgájaként küzd az emberért. Mefisztó saját céljai egyben előre is lendítik a főhőst, hiszen az épp az evilági élvezetekből ábrándul ki.

A vérrel megkötött szerződés értelmében Mefisztó a földi életben szolgálja Faustot, míg Faust a túlvilágon engedelmeskedik a Gonosznak. Világjárás veszi kezdetét, melynek állomásai a következők:

1. *Auerbach pincéje*: a szinte elállatiasodott mulatókból Faust teljesen kiábrándul, Mefisztó kudarcot vall.
2. *Faust találkozása Margittal*: a hős előbb csupán szexuális örömforrást, majd igaz szerelmet lát Margitban. Egy titkos légyotton rájuk tör Bálint, akit Faust meg is öl. Faustot már nem elégíti ki Margit (érzelmileg és érzékileg sem), ezért állapotosan hagyva a nőt tovább áll. Margit kétségbeesésében megfojtja gyermekét, melynek következtében vérpadra küldik.
3. *Boszorkányszombat*: Mefisztó az érzékiség próbájával is csupán ideig-óráig tud hatni Faustra. A tudóst a kivégzett Margit képe lelkiismeret-furdalásra indítja, s arra kéri „szolgáját” mentsék meg a lányt. A börtönből Margit nem hajlandó a hőssel távozni; Margit megdicsőül.
4. *Heléna*: a tökéletes szépség Faust vágyaként jelenik meg, s megszületik a felismerés, hogy a boldogság és a szépség nem összetartozó fogalmak.
5. *Tengerparti jelenet*: Ismét megmutatkozik Faust negatív oldala, hiszen emberbarátból zsarnok úrrá válik.

²³ Sturm und Drang: a német felvilágosodás irodalmának irányzata, melynek képviselői (pl. Herder, Schiller, Goethe, stb.) a zsenialitást tartották legtöbbször. A racionalizmussal ellentétben álló eszme főbb jellemzői: az önismeret fontossága; az érzelmek, az érzékiség és az ösztönök felszabadítása; a természetközelség (Rousseau hatására). (PN.)

²⁴ TÜSKÉS, i.m. 42.o.

philologiai, mert minden egyoldalúság ezen a téren nagy tévedésekre, esetleg az egész mondának vagy Goethe remekének alapos félreértésére és félre magyarázására vezet.”²⁷

²⁷ HEINRICH, i.m. 176.o.

A Faust-téma megjelenése a zeneirodalomban

Kétségtelen, hogy Faust alakja először szájhagyomány útján terjedő, később rögzítésre is kerülő anekdotákban tűnt fel. A férfit csavargónak, kalandornak festik le, aki egyszerűen rászedi a jóhiszemű embereket és pénzt csal ki tőlük. Az irodalmi Faust alakja ehhez képest jelentős változáson megy keresztül. Ő az a hétköznapi ember, aki jó és rossz között vívódik, aki valamilyen különleges dolog birtokosa akar lenni, legyen az a mindentudás vagy a szerelem. Élete is éppen ilyen hétköznapien ér véget: üdvözül vagy elkárhozik. De egy ilyen átlagos figura hogyan válhatott irodalmi művek főszereplőjévé? Az irodalomból hogyan lépett át a zenei birodalom kapuján?

A legendás tudós a zeneszerzők egész sorát készítette a figura zenei ábrázolására. Joggal tesszük fel a kérdést: miért? Vámosi Nagy István válaszában azt mondta, hogy Margit dalai, a húsvéti angyalokórus, Faust monológja, Mefisztó szerenádja és a Boszorkányjé szinte szomjúhozzák a muzsikát²⁸. (Vámosi a múlt század nyolcvanas éveinek elején egy szegedi előadássorozatot egyik állomásaként foglalkozott Fausttal.)

Már Goethe életében foglalkoztak a téma zenébe való átültetésével, de azok a költő tetszését nem nyerték el, s egy 1829-ben kelt levelében maga írta: „*A zenének a Don Juan karakterében kellene íródnia; Mozartnak kellett volna a Faustot megzenésítenie.*”²⁹.

Mikor belekezdünk a nagy Faust-művek tárgyalásába, kézenfekvő Vámosi Nagy István csoportosítását figyelembe vennünk. Két halmazt készített: egyik oldalon a színpadi zene, a másikon a hangversenytermi darabok szerepelnek. Egyetlen műfaj van talán, amely kívül esik ezeken, az pedig a dal. Ennek ellenére a téma jelentősebb dalirodalmi feldolgozásairól is említést teszek.

²⁸ VÁMOSI NAGY István: Zenetörténeti párhuzamok, 1882. 195.o.

²⁹ Uo., 195.o.

Faust a hangversenytermekben

Faust-művek Liszt Ferenc életében

„A Faust-téma átszővi az egész liszti életművet – ott is jelen van, ahol nem is gondolnánk.”³⁰ – fogalmazott Sziklavári Károly, a Szegedi Tudományegyetem Liszt-kurzusán 2011-ben.

Az 1811-ben született magyar zeneszerző az 1840-es évektől kezdve foglalkozott a középkori tudós körül kialakult mondakörrel. Weimar Goethe és Liszt életében is meghatározó szerepet játszott, s talán épp a város Goethe-kultusza vezetett ahhoz, hogy Liszt elfordult a nagy német költőtől. 1843-ban azért szerződötték Lisztet Weimarba, hogy Goethe halála után újra kulturális rangot adjon a városnak. A zeneszerző Victor Hugóért és Byronért rajongott, Faust-alkotásainak jelentős részét nem Goethe, hanem Nikolaus Lenau munkája nyomán írta. Az egyetlen kompozíció, melyben Goethe-re hivatkozott, az a Faust szimfónia.

A Liszt-művek bemutatásánál Hamburger Klára³¹ kutatási eredményeit használtam fel.³²

Faust szimfónia (*Eine Faust-Symphonie*, S108, R425)

Bartók Béla Liszt *h-moll szonátája* mellett a *Faust szimfóniát* a XIX. század legjelentősebb alkotásának nevezte. „1854-ben, egy évvel a *h-moll zongoraszonáta* és kettővel *Berlioz Faust oratóriumának weimari előadása után, igen rövid idő alatt készült el a mű első változata.*”³³ Ezt azonban a szerző folyamatosan alakíttatta (még a '80-as években is). Somfai László szerint – aki a szimfónia alakváltozatait vizsgálta –, a végső megfogalmazásban összeszedettebb, átgondoltabb, művesebb lett³⁴. Előadói apparátusa a következő: férfikar, tenorszóló, nagyzenekar³⁵. A három tételes mű három karakterkép. S önarckép, mivel a szerző „önmagáról mintázta a gyötrődő, a küzdő és szerelmes Faustot, és egy-

³⁰ SZIKLAVÁRI Károly: Liszt Ferenc, A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Művészeti Intézet Ének-zene Tanszékének kurzusa a 2010/2011-es tanév tavaszi szemeszterében

³¹ Hamburger Klára zenetörténész, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, Liszt-kutató, aki egész életét a Liszt életmű vizsgálatának szentelte. 2010-ben, a zeneszerző születésének bicentenáriuma *Liszt Ferenc zenéje* címmel könyvet jelentetett meg, melyben korábbi munkáit a legfrissebb kutatási eredményekkel ötvözve elemezte Liszt műveit.

³² HAMBURGER Klára: Liszt Ferenc zenéje, Bp., Balassi Kiadó, 2010.

³³ Uo., 191.o.

³⁴ SOMFAI László: A Faust-szimfónia alakváltásai, Magyar Zene, 1961/6, 7, 8.

³⁵ A Faust-szimfónia hangszerei: 3 fuvola, 2 oboa, 2 klarinét, 2 fagott, 4 kürt, 3 trombita, 2 tenorharsona, basszusharsona, tuba, üstdob, cintányér, triangulum, hárfa, orgona, vonósok.

szersmind a Tagadás szellemét, Mefisztót is”³⁶. Az első tételben Faust, a másodikban Margit (Gretchen) és a harmadikban Mefisztó kerül a középpontba. Harmonizálását tekintve Liszt hihetetlenül modern: már a XIX. században „egyenrangúan kezeli a diatonikus skála³⁷ mind a tizenkét hangját, szabadon bánik az enharmóniával”³⁸, s egy újfajta, úgynevezett „Faust-skálát”³⁹ hoz létre. A zeneszerző igyekezte betartani a klasszikus szimfónia szonátaformájának szabályait, és ez az aránybéli különbözőségeken és természetesen a hangnemi viszonyoktól eltekintve sikerült is neki: minden tételben találunk expozíciót, feldolgozási szakaszt és visszatérést is. Fontos megjegyezni, hogy „Liszt a Mefisztó tételben csak egyetlen új témával dolgozik, a többi [...] Faust témáinak eltorzítása, [...] (hiszen) Mefisztó, a Rontás, újat alkotni nem képes.”⁴⁰

Két epizód Lenau Faustjából (Zwei Episoden aus Lenaus Faust, S110, R427)

Nikolaus Lenau Liszthez hasonlóan a Nagy-Magyarországon született. „Goethe Faustját Liszt kispolgárinak találta. Lenaué a neki megfelelő hős: romantikus, szubjektív, magányos, célját és illúzióit vesztett, tragikus figura, akin az isteni kegyelem sem segíthet.”⁴¹ A mű, melyet Liszt 1860-ban komponált, két epizód, két tétel, melyek azonban szorosan összetartoznak: az első *Az éji menet*, a második pedig a *Mefisztó-keringő*. Az első „epizódban” Aquinói Szent Tamás *Pange lingue* himnuszának⁴² gregorián dallamát idézi. A második jelenet pedig Lenau Faustjának csapszékjelenete: „A vadásznak öltözött Mefisztó Fausttal belép a lakodalmat ünneplő parasztokhoz, a kocsmába. Nemcsak szóval buzdítja Faustot a menyasszony elcsábítására, [...] kiveszi egy muzsikusz kezéből a hegedűt, maga húzza, egyre vadabbul, ellenállhatatlanabbul. [...] Faust az orgiává fokozódó mulatságból kitáncol a menyasszonnyal a menyasszonyi erdőbe.”⁴³ Míg Lenaunál a megcsúnyult koldusasszonnyá változott nő gyermekével a karján ezután kezdi üldözni Faustot, addig Lisztnél ez az üldözés az első, *Éji menet* tétel.

³⁶ HAMBURGER, i.m. 191.o.

³⁷ „Kromatika [a gör. ’szín’-ből], a diatonikus lépés „elszínezése” félhangnyi fel- vagy lefelé módosítással. A ~ fogalma feltételezi, hogy a hétfokú →diatóniát tekintjük a hangrendszer alapvető hangkészletének. [...] A kromatikus skála nem egyéb, mint a hétfokú diatónia kitöltése az öt közbeeső kromatikus hanggal.” (Brockhaus-Riemann: Zenei Lexikon, II. kötet, Zeneműkiadó, Bp., 1984.)

³⁸ HAMBURGER, i.m. 192.o.

³⁹ A „Faust-skála” „a kissekundokat és kisterceket szabályosan váltogató hangsor, amelynek képletét – kissekundokban mérve – így adhatjuk meg: 1:3:1:3.” (Hamburger, uo.)

⁴⁰ HAMBURGER, i.m. 193.o.

⁴¹ Uo., 210.o.

⁴² Himnusz az Oltáriszentségről: „Pange lingua gloriosi corporis mysterium...”, Babits Mihály fordításában: „Zengjed, nyelv, a dicsőséges test titkát...”

⁴³ HAMBURGER, i.m. 213.o.

Második Mefisztó-keringő (Zweiter Mephisto-Walzer, S111, R428)

A zeneszerző 1880 decemberében, az előbbinél húsz évvel később újabb zenekari *Mefisztó-keringőt* készített. Hangszer-összeállítása a Faust szimfóniáéval gyakorlatilag megegyezik, csupán annyi az eltérés, hogy itt Liszt az orgonát elhagyja. Háromtagú arányos A B A variáns nagyforma, melyben „a nagyközönségnek már valóban csak a színes, nagyzenekari apparátus szól. Maga az anyag – a tematika, a harmónia, a szerkesztés, Liszt Ferenc »estéjének« meghökkentő-megdöbbentő jegyeit viseli. [...] ez már nem az az elegáns világfi-sátán, az a vibrálóan színes, szellemes-játékos iróniájú, hanem maróan szúrós, valósággal agresszív, félelmetes démon.”⁴⁴

Kései Mefisztó-keringők és a Mefisztó-polka

A következőkben három kései zongorára írt *Mefisztó-keringőről* teszek említést. Nehéz előadhatósága miatt ritkán hallható koncerttermekben a *Harmadik Mefisztó-keringő* (S216, R38), melyet 1883 júniusában vetett papírra a zeneszerző. Formai képlete: A, B, A variáns, B variáns. „A »fricska« többszörös. Elsősorban: miféle keringő az, amely páros lejtésű, 4/4-es, illetve 12/8-os! Ami meg a harmonizálást illeti: kvartstruktúrák, mixtúrák és egyéb csemegék illatosítják, fűszerezik ezt a varázsbirodalmat.”⁴⁵ A *Negyedik Mefisztó-keringőnek* szánt *Hangnem nélküli bagatellről* (S216/a) Szelényi István, a darab első kiadója azt írta, hogy „dallama nem szorítható be egyetlen ismert hangnem keretébe sem, akkordkapcsolatai között pedig egyetlenegy sincs, amely a bécsi klasszikusok összhangzat-tani rendszerével magyarázható lenne”⁴⁶. Ez a darab nem sokkal a *Harmadik Mefisztó-keringő* után keletkezett, ugyanabban az esztendőben. Liszt a *Negyedik Mefisztó-keringőt* (S216/b) 1885 márciusában írta, de befejezetlenül maradt. A műjegyzék 1883-ra datálja a *Mefisztó-polka* (S217, R39) keletkezését.

Dalok, kórusművek, átiratok

Liszt Ferenc diák-és katonakórust komponált férfikarra – *Studentenlied* (S72, R542), *Soldatenlied* (S90, R560) –, s ugyancsak férfi szólamokra írta meg a Thulei-i királyról szóló elbeszélést – *Es war einmal ein König* (kiadatlan, S73, R543). Utóbbi zongorakíséretes dalként is megtalálható (S278, R594). Vegyeskari kompozíció született az angalkórusból – *Chor der Engel* (S85, R555). Liszt, – akiről tudjuk, hogy átiratait nem önreklámozás céljából, hanem mások népszerűsítése miatt készítette – zongora-parafrázist

⁴⁴ Uo., 218.o.

⁴⁵ Uo., 408.o.

⁴⁶ Uo., 410.o.

készített Gounod *Faustjából* (*Valse de l'opéra Faust*, S407, R166), valamint Berlioz drámai legendájából (*Danse des Sylphes de La damnation de Faust*, S 475, R142) is.

Richard Wagner: *Faust-nyitány* (*Eine Faust-Ouverture*)

Richard Wagner neve hallatára – kétségtelen – inkább zenedrámái (*A Nibelung gyűrűje*, a *Trisztán és Izolda* vagy a *Nürnbergi mesterdalnokok*) jutnak eszünkbe, mint *Faust-nyitánya* (*Eine Faust-Ouverture*). Wagner 26 esztendősen került Párizsba, ahol kiábrándult és megvetette a művészetet. Német művészöntudata akkor ébredt fel benne újra, mikor „Habeneck híres zenekarának próbáján Beethoven IX. szimfóniáját hallhatja”⁴⁷. Ezután fordult a zeneszerző a német irodalom felé, Goethe *Faustját* olvasta. Később, mikor Drezdában ő maga vezényelte a beethoveni remekművet, a programfüzetben Goethe *Faustjából* szemezgetett.

A *Faust-nyitány* keletkezési körülményei tisztázatlanok: annyi bizonyos, hogy Wagner 1854-ben adatta ki (feltételezhető azonban, hogy nagyrészt már 1839-ben készen állt), s Pándy Marianne szerint „középutat jelent a korai Wagner-művek francia nagyoperai stílusa és az érett alkotások zenei nyelve között”⁴⁸. A mű mottójául Wagner *Faust* szerződéskötéssel kapcsolatos vívódó monológjának részletét választotta: „Isten, ki lelkemben lakik, / Meg tudja bensőmet ragadni, / Minden erőmön ő uralkodik, / S kifelé nem tud mégse hatni; / És így a lét gyűlölt teher nekem, / Már csak halni kívánok, élni nem.”⁴⁹

A szerző a *Nyitányt* eredetileg egy szimfónia első tételének szánta, s formai felépítését tekintve meg is felel ennek. Követi a klasszikus hagyományokat: egy sokrétű expozíciót kidolgozás, majd alaphangnemben történő reexpozió követ. Sólyom szerint „a gyors tételrésznek alig van tematikus gondolata, amelynek előképe, kezdeménye ne lenne meg a bevezetőben. [...] Témái lángolnak és lázadoznak [...] a Bolygó hollandi, a Tannhäuser küzdelmeit előlegzik. [...] A csöndbe-érkező befejezés valahogyan mintha véglegesebb és vészjóslóbb lenne az elődökénél; komorabb, illúziótlanabb világ háttérében vész el a kicsengése.”⁵⁰. Hangszerelésében⁵¹ Carl Maria von Weber hatása érezhető.

⁴⁷ SÓLYOM György: Richard Wagner: *Faust-nyitány*, A hét zeneműve 1984.X. – 1985.IX., Zeneműkiadó Bp. 1985. 393.o.

⁴⁸ PÁNDY Marianne: Hangversenykalauz, www.fidelio.hu

⁴⁹ A Goethe-idézetet Sárközy György fordításában közöltem. A eredeti szöveg: „Der Gott, der mir im Busen wohnt, / Kann tief mein Innerstes erregen; / Der über allen meinen Kräften thront, / Er kann nach aussen nichts bewegen; / Und so ist mir das Dasein eine Last, / Der Tod erwünscht, das Leben mir verhasst.”

⁵⁰ SÓLYOM, i.m. 396-398.o.

⁵¹ A Wagner-nyitány hangszerei: kis fuvola, 2 fuvola, 2 oboa, 2 klarinét, 3 fagott, 4 kürt, 2 trombita, 3 harsona, tuba, üstdob-pár, vonóskar.

Gustav Mahler: VIII. szimfónia

Talán kevésbé ismert Faust-zeneműként Mahler *Nyolcadik (Esz-dúr) szimfóniája*. Mahler – Wagnerhez hasonlóan – négytétéles szimfóniát tervezett, melyben a két kórust foglalkoztató tétel között lett volna egy lassú tétel és egy scherzo, de csupán a két kartétel készült el (1906): az elsőben a kórus a középkori *Veni creator spiritus* himnusz szövegét énekli, míg a másodikban Goethe Faustjának zárójelenete elevenedik meg. Nem kantáta és nem is oratórium, „mert *belső arányai, szerkesztése, témáinak, motívumainak rendszere is a megelőző Mahler-szimfóniák (különösen a »Harmadik«) testvérarabjává teszi a »Nyolcadikat«.*”⁵² Karl H. Wörner úgy véli, ez a szimfónia kiválóan szemlélteti, hogy Mahler célja nem az volt, hogy megszilárdítson egy forma-és tételrendet, hanem hogy minden műben más-más problémát oldjon meg.⁵³

A szimfónia az „*Ezrek-szimfóniája*” nevet kapta, mely hatalmas – korábban soha nem látott mértékű – előadói apparátusára utal. Ezzel már az 1910. szeptember 12-i müncheni bemutató után nagy visszhangot keltett: a 171 hangszeres művész alkotta zenekarhoz Mahler 858 énekest rendelt (nyolc szólista, két vegyeskar és egy gyermekkar). Ugyan a korra jellemző volt a monumentalításra való törekvés – gondoljunk csak a nagy német kórustalálkozókra, vagy a Berlioz-karikatúrára, amin a francia szerző zenekarában még egy ágyú is szerepet kap – mégis Mahler számára a téma (ahogy Batta András fogalmaz, „*az univerzum zenéje*”) és nem a divat követelte meg a rendkívüli előadói együttest.

„*A Nyolcadik szimfónia második tétele önmagában is szimfónia-terjedelmű (csaknem egyórás mű), és úgy épül fel, mint többtétéles szimfónia*”⁵⁴ – írja a zenetudós elemzésében. Batta András a túlvilág első régióját lassú tételnek, az angyalok egyszerű, népies, naiv világát scherzónak veszi. A makulátlan, bűnnélküli világot Szűz Máriával és Margittal fináléként értelmezi, ahová megérkezik, és ahová felemelkedik Faust is bűneitől való megtisztulása után. „*A szimfónia utolsó ütemeiben Wagner Parsifal-harangjainak négy jellegzetes hangja harsong, mely az első tétel himnuszának kezdetével is rokon, [...] feldereng egy kép, a Krisztus vérével teli, dicsfényt sugárzó Grálé, melyet [...] az evilági ember emel magasba, [...] mindazok, akik részesei a 8. szimfónia misztériumának.*”⁵⁵

⁵² BATTÁ András: Gustav Mahler: 8. szimfónia, A hét zeneműve 1983.X. – 1984.IX., Zeneműkiadó Bp. 1984. 97.o.

⁵³ WÖRNER, Karl H.: A zene története (Ford. Bösze Ádám és Ránki András), Bp. 2007. 588.o.

⁵⁴ BATTÁ, i.m. 102.o.

⁵⁵ Uo. 102.o.

Robert Schumann: *Jelenetek Goethe Faustjából* (*Szenen aus Goethes Faust*)

Schumann 1858-ban megjelent oratórikus műve, a *Jelenetek Goethe Faustjából* szólistákat, kórust és zenekart foglalkoztat. 1844-ben kezdett hozzá megkomponálásához, de csak 1862. január 13-án adták mutatták be Kölnben. A szerző feltehetően operának szánta. Az Új Grove Zenei Lexikon a következőket írja a darabról: „A koncertterem és a színpad között ingázik, [...] és kilenc év alatt írt különféle különféle darabok gyűjteménye, amelyeket csak az kapcsol egybe, hogy mind annak a drámának egyes részleteit zenésíti meg, amelynek egyik része színpadra állítható, másik része csak olvasható.”⁵⁶ S amiként Gerald Abraham megjegyzi, nekünk is említést kell tennünk arról, hogy akárcsak Schumann többi oratórikus művének, a Faust-jeleneteknek is az a legnagyobb betegsége, hogy hiányzik belőlük az igazi drámai hang.

További Faust-feldolgozások

Franz Schubert két műve kapcsolódik a Faust-legendához. Írt egy jelenetet Goethe Faustjából szólóénekesekre és kórusra zongorakísérettel (*Scene aus Goethe's Faust*, D. 126). Ez nem több, mint recitativók és homofón kórusbetétek váltakozása négy-öt oldalon keresztül. A másik, sokkal ismertebb és kifinomultabb Faust-muzsika a *Margit a rokkánál* c. dal (*Gretchen am Spinnrade*, D. 118). „1821. április 30-án Sonnleithner magánkiadásban jelentette meg a *Gretchen am Spinnradé-t*, 2. opusz számmal. Az ajánlás Moritz von Fries grófnak szólt; egy bankárnak, akinek Beethoven már ajánlotta néhány korai kamaraművét. Schubert 20 dukátot kapott az elismerés jeléül.”⁵⁷ Ezt, a Goethe-tragédia első részéből származó való verset egyébként korábban **Carl Friedrich Zelter**, **Carl Loewe** és **Louis Spohr** is megzenésítette. „A zenetörténészek megegyeznek abban, hogy ez a dal a tizenhét éves Schubert első igazán nagy, önálló alkotása, az újabb értelemben vett német műdal első maradandó példája.”⁵⁸

Mogyeszt Muszorgszkij „két utolsóként komponált dala két egészen sajátos műalkotás, mindkettő igen jellemző szerzőjére. Az egyik Goethe *Faustjából* vette szövegét,

⁵⁶ ABRAHAM, Gerald – SAMS, Eric: Schumann, Új Grove-monográfia, Ford.: Rác Judit, Bp., Rózsavölgyi, 2010. 123.o.

⁵⁷ FISCHER-DIESKAU, Dietrich: A Schubert-dalok nyomában, Születésük-világuk-hatásuk, Bp., Gondolat, 1975. 49.o.

⁵⁸ FRANK Oszkár: A romantikus zene műhelytitkai, Schubert-dalok, Bp., Akkord Zenei Kiadó, 1994. 15.o.

címe: *Mefisztó dala az Auerbach pincében*. A másik szövege Tarasz Sevcsenko elbeszélő költeményéből való, címe: *A Dnyeperen*. Mefisztó dala a királyról és a bolháról – a gyilkosan szellemes ironia legmagasabb művészi megvalósítása.”⁵⁹

Felix Mendelssohn *Az első Walpurgis-éj* címmel – Goethe drámáját felhasználva – írt kantátát szólistákra, kórusra és zenekarra (*Die erste Walpurgisnacht*, Op. 60.). Wörner szerint ez az első ízig-vérig drámai kantáta.⁶⁰ Első változata 1831-ben, a végleges formában pedig 1843-ban készült el. Az *Ouvertüre* után kilenc jeleneten keresztül halljuk a Harz hegységben pogány rítusokat tartó druidák és a velük szemben álló keresztény erők történetét.

Dubrovay László *Faust, az elkárhozott* címmel Goethe nyomán komponált 1995-ben az Operaház számára négy szvitből álló táncjátékot. „A tételek kiválasztásakor és összeállításakor zenei szempontok vezéreltek.” – írta a zeneszerző művének lemezborítóján. A négy szvit tételeit Dubrovay a következőképp tárja hallgatói elé: I. 1. Bevezetés és Faust, 2. Mefisztó tánca, 3. Kocsmajelenet, 4. Tükör pas de deux; II. 1. Faust és Margit szerelme, 2. Margit monológja, 3. Margit megőrülése, 4. Faust bolyongása a pokolban; III. 1. Aphrodité és Faust szerelme, 2. Pas des trois – Boldog családi együttlét, 3. Nimfák tánca, 4. Icarus repülése és halála, 5. Aphrodité búcsúja; IV. 1. Bevonulási induló, 2. Plutus és a fösvény, 3. Faust monológja, 4. Finale.

⁵⁹ PAPP Márta: Modeszt Muszorgszkij, Bartók rádió, 2011.08.01.

⁶⁰ WÖRNER, i.m. 444.o.

Faust az operaszínpadon

Kutatásaim során a Faust-téma kilenc operafeldolgozásával találkoztam. Ebből négygyel csupán az említés szintjén foglalkoznak az elemzők, ezért – és a dolgozat terjedelmi kereteit is figyelembe véve – az öt kiemelt művet részletezem írásomban:

1. Johann Ignaz Walter: *Doktor Faust* (1797)
- 2. Louis Spohr: *Faust* (1816)**
3. Louise-Angélique Bertin: *Faust* (1831)
- 4. Hector Berlioz: *La Damnation de Faust* (1846)**
- 5. Charles Gounod: *Faust* (1859)**
- 6. Arrigo Boito: *Mefistofele* (1868)**
7. Heinrich Zöllner: *Faust* (1887)
8. Axel Brügemann: *Margherita* (1910)
- 9. Ferruccio Busoni: *Doktor Faust* (1925)**

Louis Spohr (1784-1859): *Faust* – két felvonásos romantikus opera

Spohr operájának bemutatójára 1816. szeptember 1-jén a prágai Ständetheaterben került sor; Carl Maria von Weber vezényelt. Átalakítások után a végleges változatot a londoni Covent Gardenben adták elő 1852. július 15-én. A színpadi mű librettóját Klinger drámája és a Népkönyv nyomán Josef Karl Bernard készítette. Szereplői: Faust (bariton); Mephisto (basszus); Hugo gróf (tenor); Kunigunde (szoprán); Gulf lovag (basszus); Kaylinger (bariton); Wohlhaldt (tenor); Wagner (tenor); Moor (basszus); Röschen (szoprán); Franz (tenor); Hugo apródja (prózaszerep); Kunigunde szolgája (szoprán); egy hang (szoprán); Sycorax, a boszorkányok vezetője (szoprán); egy vendég (prózaszerep); továbbá: nép, a gróf és a lovag kísérete, asszonyok, árvák, boszorkányok, esküvői vendégek, bírósági szolga, szellemek, Amor, Hymen, nimfák és amorettek.

Az opera nyitánya úgy indul, mintha egy szimfónia első tétele lenne. Markáns, lendületes, heroikus kezdet után kibontakozik benne a mű drámai folyamata a szerelmi történelektől Faust elkárhozásáig.

Az első felvonásban Faust szerződést köt Mephistóval, de célja pozitív tettekre használni az így szerzett hatalmat. Meghatóan lírai áriát énekel Faust („*Liebe ist die zarte Blüte*”). A megfiatalodott és meggazdagodott tudós egy strassburgi polgárlányba,

Röschenbe szeret. Szerelmi duettjük („*Folg dem Freunde mit Vertrauen*”) egyszerűsége a klasszicista hagyományban gyökerezik. Viszonyukat, a lányt szintén szerető Franz árnyékolja be mesterkedéseivel. Az ötödik jelenetben találkozunk a Gulf lovag által megszöktetett Kunigundéval, akit Faust és a lány vőlegénye, Hugo, Mephisto segítségével megmen-
tenek. Faust Kunigunde grófnő iránti vonzalma felülkerekedik korábbi szerelmén.

A második felvonás rövid zenekari bevezető után boszorkánycórussal kezdődik („*Brenne Laterne! Nahe und ferne dämmere auf!*”). Ez a kartétel azonban inkább kedves és bájos, mintsem sátáni és félelmetes. Faust a Kopár hegyi boszorkányoktól segítséget kér a grófnő elcsábításához, így varázsitalt kap. Aachenben házasodni készül Hugo és Kunigunde, ahol megjelenik Faust, Mephisto, Franz és Röschen is. Spohr egy szólisztikus orgona *Adagiót* iktat be Röschen cavatinája („*Dürft ich mich nennen sein eigen*”) után. Faust és Kunigunde abszolút bécsi áriáit követően kerül sor az esküvői jelenetre. Duett és sextett nászkarral. A tudós a varázsital segítségével magába bolondítja a grófnét, majd menekülnek. A Faust és Hugo között lezajló párbajban természetesen a tudós győzedelmeskedik.

A zűrzavaros élet helyett Faust nyugodt életre vágyik Röschenel, Mephisto pedig vissza szeretne menni a pokolba. Kunigunde rajta kapja a hőst a polgárlánnyal, s nyomban meg is akarja ölni. A darab végén a Faust és Kunigunde viszonyáról értesülő Röschen vízbe fojtja magát, Mefisztó pedig – szellemkar kíséretében – magával viszi Faustot a pokolba.

Ez az opera az első zenetörténetileg is jelentős Faust-opera. Spohr „*Weberrel együtt a német romantikus opera úttörője*”⁶¹, műve előremutat a zenedráma irányába. Slágerszerű, dallamos áriái azonban inkább XVIII., mint XIX. századiak. Művén egyértelműen Haydn és Mozart hatása érezhető. Spohr nem Goethe *Faustját* veszi alapul. Egyes értelmezők úgy vélik, túl kicsinek érezte magát ahhoz, hogy Goethe nagyszerű alkotásához nyúljon⁶². Batta András az opera érdemei között az érzelmek árnyaltságát, cantabilis mivoltát, a kiváló dramaturgiai megoldásokat és az emlékeztető motívumok alkalmazását említi. A zenetudós hozzáteszi: „*Spohr a hanghatások vonatkozásában is megelőzte korát: a nyitó és az esküvői jelenetben a zene a színpad mögül csendül fel.*”⁶³.

⁶¹ BATTÁ András: Opera – Zeneszerzők, művek, előadóművészek, Bp. Vince Kiadó, 2006. 575.o.

⁶² BOYDEN, Matthew: Az opera kézikönyve, Bp. Park Könyvkiadó, 2009. 147.o.

⁶³ BATTÁ, i.m. 575.o.

Hector Berlioz (1803-1869): *Faust elkárhozása (La damnation de Faust)* – drámai legenda négy részben

Berlioz művénél több bemutatóról is említést kell tenni: 1846. december 6-án a párizsi Opéra Comique színpadán hangverseny-előadás formájában mutatták be a nagyközönségnek, és csak közel 50 évvel később került sor jelmezes, díszletes előadásra a montecarlói Operaházban. Hazánkban a Magyar Királyi Operaház 1904-ben oratórikus előadásként ugyan műsorra tűzte, de színpadi produkciót csupán 2009. május 8-án készítettek belőle a Szegedi Nemzeti Színházban. A szövegkönyvet Goethe *Faustjának* I. részének Nerval-féle francia fordítása alapján Hector Berlioz és Almire Gandonnière alkotta. Szereplői: Faust (tenor); Marguerite (mezzoszoprán); Méphistophélès (basszus/mély bariton); Brander (basszus); Égi hang (szoprán/mezzoszoprán).

Berlioz kompozíciójának előszavában arra kéri a hallgatót, hogy ne Goethe alapján ítélje meg zenéjét: ez az ő Faust-kompozíciója. Goethénél Faust üdvözl, itt elkárhozik.

A zeneszerző életével és munkásságával Kroó György⁶⁴ foglalkozott mélyrehatóan, így írásomban nagymértékben hagyatkozom a zenetudósra. Berliozban gyermekkorától ért a Faust-téma, több művében találhatunk előzményeket: a *Fantasztikus szimfónia* I. tételében a csalódott ember a természet csendjében tér magához; a *Rómeó és Júlia* kertjelenetében a szüzi tiszta szerelem és Marguerite alakja fedezhető fel; míg a *Harold Itáliában* szerenádja és az olasz *Benvenuto Cellini* munkadala, karneváli tarantellája a paraszt-, katonai és diákkórusok előzményeként tekinthetők. A *Faust elkárhozásának* érzelmi hullámváza, a lelkesítő hit és a kétségbeesett kiábrándulás harca azonosítja a szerzőt a főhőssel. Sok minden megérett ebben a zenében, így összefoglalásként értelmezhető.

Berlioz 1828-29-ben komponált *Nyolc jelenetet* a *Faustból*. Ezek különböző műfajú vázlatok (gitárkíséretes dal, oratórikus tétel, stb.), melyeket később átdolgozva a *Faust elkárhozásában* használt fel, egységes szöveget létrehozva. A *Nyolc jelenet* a következő:

1. Chants de la fête de Pâques (Húsvéti kórus)
2. Paysans sous les tilleuls, danse et chant (Parasztok tánca)
3. Concert de sylphes (Szilfek tánca)
4. Écot de joyeux compagnons, histoire d'un rat (Patkánydal)
5. Chanson de Méphistophélès, histoire d'une puce (Bolhadal)
6. Le roi de Thulé, chanson gothique (Margit thulei elbeszélése)
7. Romance de Marguerite, chœur de soldats (Margit románca)
8. Sérénade de Mephistophélès (Mefisztó szerenádja)

⁶⁴ KROÓ György: Berlioz, 2. javított, bővített kiadás, Bp. 1980.

„Berlioz mindössze egyetlen alkalommal járt Magyarországon, 1846 februárjában, Bécsből elindulva 6-án és ugyanoda visszatérve 22-én; két hangversenyt vezényelt Pesten saját műveiből február 15-én és 20-án.”⁶⁵ A *Der Spiegel* tudósítása szerint a zeneszerző február 9-én érkezett meg Pestre.⁶⁶ Eckhardt Mária kutatómunkája nyomán tudjuk, hogy Berlioz két koncertjének műsora egyetlen énekszámban tért el egymástól. A hangversenyek első részében a „Római karnevál” („*Le carnaval romain*”)⁶⁷; „Az ifjú breton pásztor” („*Le jeune pâtre breton*”); és a *Fantasztikus szimfónia* három jelenete – „Egy bál” („*Un bal*”), „Mezei jelenetek” („*Scènes champêtres*”), és „Menet a vérpadhoz” („*Marche au supplice*”) – hangzott el. A második rész kezdő száma tért el a két koncerten: az elsőn Benza Károly énekelte Berlioz dalát, „A dán vadász”-t („*Le chasseur danois*”), míg a másodikon Egressy Benjamin *Románcz és magyar népdal* c. művét Füredí Mihály adta elő. Ezután minkét nap a *Harold* szimfónia egy részlete következett: „Zarándokok indulója és esti imája” („*Marche des pèlerins chantant la prière du soir*”). A *Bolero* c. dal után csendült fel a „Rákóczy-induló újonnan hangszerelve, új codával”, melynek hatására „a terem leírhatatlan lármával forrongani kezdett”⁶⁸ és a darabot meg is kellett ismételni.

A *Faust elkárhozása* ezen a hangversenykörúton született, a korábbi *Nyolc jelenet* kibővítésével és átdolgozásával. Egy pesti kiskocsmában vetette papírra a paraszttánc ref-rénjét; Boroszlóban a latin diákdal szövege és zenéje készült el; a zárójelenet *Angyalkórusa* pedig Prágában álmaiból felriadva született meg fejében. Ezért állapítja meg – véleményem szerint helytelenül – Vámos Nagy István a következőket: „...a zilált munka hellyel-közzel rányomja bélyegét az oratóriumra, és bizonyos heterogenitást okoz.”⁶⁹ A hangversenykörút sikeres volt, de Párizs továbbra sem vett tudomást a zeneszerzőről. Berlioznak egy feladata maradt: a sok régi és új jelenetet és képet recitativókkal összefűzni, hisz a mű egésze szinte képsorozat. Ezen felül kapcsolatot jelent Mefisztó megjelenésének névjegye, valamint az is, hogy a III. részben visszatérnek a II. rész végi katona-és diákkórus hangjai. A bemutatóra 1846. december 6-án az Opéra-Comiqueban került sor, melyen közönség közönnyel, a kritikusok elismeréssel fogadták.

Érdekes kérdés a darab műfaj-meghatározása. A szerző *légende dramatique*-nak (drámai legendának) nevezte, ezt azonban hiába keressük a lexikonokban, nem fogjuk meg-

⁶⁵ ECKHARDT Mária: Berlioz látogatása Magyarországon 1846-ban, Magyar Zene, XLII./2., 2004. május, 95.o.

⁶⁶ Uo., 99.o.

⁶⁷ A hangversenyek műsorában szereplő címeket Eckhardt Mária írása alapján a február 20-i koncertnek az OSZK Színháztörténeti Tárában fennmaradt plakátja nyomán idézem.

⁶⁸ Uo., 231.o.

⁶⁹ VÁMOS NAGY, i.m. 198.o.

találni – nem tartalmazzák. Peter Bloom⁷⁰ koncertoperaként definiálja, mely kevert műfaj az opera és az oratórium határán. Valóban ez a helyzet. Berlioz életében hangversenyformában hangzott el a mű, ugyanakkor Párizsban elég korán, már 1893-ban színpadra vitték. A *Faust elkárhozásának* zenéje olyannyira színpadias, hogy a hallgató igényli a vizuális megjelenítést.

Berlioz művének részletes tárgyalása

Az első részben – magyarországi hangversenykörútja kapcsán – Berlioz a magyar Alföldre helyezi Faustot. Faust élvezi a tavaszt, a falusi emberek pedig váltakozó hangnemekben, tempó-és metrumváltások közepette táncolnak és énekelnek. Az első részt a hadba vonuló katonák képe zárja „*a világ legvérforralóbb indulójával*”,⁷¹ a *Rákóczi indulóval*. Megmosolyogtató Vámosi Nagy István támadása, miszerint hiába mondja Berlioz, hogy Faust Goethe szerint bárhova eljuthatott, hiszen „...*az 1703-ban kirobbanó Rákóczi-felkelés nótája – ha dallama előbb keletkezett is – nagyon messze esik a 16. századi német városokban vándorló Faust alakjától.*”⁷² Sziklavári Károly, a Rákóczi-dallamhagyomány kutatója a következőképp méltatta a tételt: „*a Rákóczi-induló, a romantika századában megtett útjának teljességét tekintve, „szent és megrázó” zenei élményévé vált egy rajta síró és ujjongó, a maga dicsőségét és álmaiból bálványozó egész nemzetnek.*”⁷³

Minden kétséget kizárólag a zeneszerző művének második része a legszínesebb. Az öngyilkosságra készülő Faust monológjával indul, amit előbb az *F-dúr*, religioso *Húsvéti kórus*, majd erős tonális kontrasztként Méphistophélès *H-dúr* megjelenése akadályoz meg. Ezután Méphistophélès három képet villant fel Faust előtt. Az első Auerbach pincéjében játszódik: egy vidám hangulatú ivónóta után Brander három versszakos *Patkánydala* következik hangnemenileg ereszkedő sorszerkezettel,⁷⁴ majd ennek témájára a kocsmatömeg fúgát improvizál „*Ámen*” szöveggel. A jelenetet Méphistophélès kedves *F-dúr Bolhadala* zárja, melynek varázsát a vonószekerek kíséret és a tutti közjátékok kontrasztja, illetve a strófánként eltérő harmonizálás adja.⁷⁵

⁷⁰ BLOOM, Peter: Berlioz élete, Bp. 2004.

⁷¹ HARASZTI Emil: II. Rákóczi Ferenc a zenében. In: Rákóczi emlékkönyv 2. kötet, Franklin Társulat Bp. 1935. 171.o.

⁷² VÁMOS NAGY, i.m. 198.o.

⁷³ SZIKLAVÁRI Károly: A „Rákóczi”-dallamhagyomány szerepe a XIX. századi magyar zenében és kultúrtörténetben (Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Intézetének internetes folyóirata, 2003.: http://tortenelem.ektf.hu/efolyoirat/02/sziklavari_karoly.htm)

⁷⁴ KROÓ, i.m. 242.o.

⁷⁵ Uo., 240.o.

A Méphistophélès által mutatott másik kép, az *Elba-parti álom*, a Gonosz Rózsá-áriájával, Marguerite alakjának felvillantásával és a *Szilfek táncával* varázsolja el Faustot. Francia nyelvű *Katonakórus* és latin nyelvű *Diákkar* zárja a második részt. A két kar egyesítésénél a ritmuspolifóniát találom figyelemre méltónak.

A harmadik részben válik dramatikussá az eddig képekben felidézett legenda.⁷⁶ Faust esti áriája Margueritehoz és a természethez egyaránt szóló szerelmi vallomás: mint mondja a szerelem „*úgy áthat, mint egy szép álom, mint a felkelő nap friss csókja*”⁷⁷. Faust, akit Méphistophélès elrejt Marguerite szobájában, titokban hallgatja végig a nő thulei királyról szóló balladáját. Marguerite énekének személyes és mégis epikus hangját a kíséretben fontos szerepet kapó brácsa teszi lenyűgözővé. Ezt követően Méphistophélès elvarázsolja a helyszínt: lidércfények táncolnak, majd ő maga adja elő pokolian pajzán, heves pizzicatóval kísért szerenádját. „*Maga a tánc, a lidércek ismert zenéje, zseniálisan hangszereelt, nyugtalanul villódzó, vibráló menüett.*”⁷⁸ Marguerite, aki azt hiszi, álmodik, s szerelemtől ittasan adja át magát az előlépő Faustnak. A szerelmi duettből Méphistophélès megjelenésével a darab egyetlen tercettje lesz, melyet aztán a szomszédok kara szakít meg.

Marguerite jellegzetes angolkürt kíséretes románcával kezdődik a negyedik rész: „*A szerelem égető lángja emészti szép napjaim. Ó, lelkem nyugalma hát örökre odavan.*” A katona- illetve diákkar visszaidézését követően Faust mondja el monológjában érzéseit: „*Hatalmas, áthatolhatatlan és büszke természet, egyedül te adsz szünetet végtelen szenvedésnek.*” Faust romantikus hőssé válik, aki végtelen fájdalomában a természetben leli társát: „*Omoljatok, sziklák! Patakok, gyorsítátok sodrásotok! Fenséges zajotokkal szeret hangom egyesülni.*” Méphistophélès jelenik meg Faustnak, és közli vele, hogy Marguerite álomittallal itatta meg anyját, hogy együtt lehessen a tudóssal, s a nőt gyilkosként halálra ítélték. Faust arra kéri az ördögöt, hogy mentse meg Margueritet. Szerződést kötnek – Goethehez képest nagyon későn –, melynek következtében Faust operaszerű „*csattogó galopp témával*” kísért pokolra-szállásával, elkárhozásával és Marguerite oratórikus megdicsőülésével ér véget a darab.

Berlioz legendája „igen széles érzelmi skálán mozog, amibe belefér Mefisztó bár, kétperces keringőparódiája („*Devant la maison*”), a kocsmajelenet kedélyessége és Margit „*D’amour, l’ardente flamme*” (A szerelem, e lángoló tűz) kezdetű áriájának torokszorító szomorúsága is [...] nem az elbeszélés logikája tartja össze, hanem a magány, illet-

⁷⁶ Uo., 236.o.

⁷⁷ Berlioz Faust elkárhozása c. művének idézeteit Varsányi Anna fordításában közlöm.

⁷⁸ KROÓ, i.m. 242.o.

ve a reményvesztés tematikus összefüggésrendszere.”⁷⁹ Gondoljunk csak arra, hogy a darabban Faust és Marguerite csupán egy duettben találkoznak, egyébként külön-külön járják útjukat, s még az utolsót is külön teszik meg – a túlvilágba!

Charles Gounod (1818-1893): *Faust (Marguerite)* – opera öt felvonásban

A párizsi Théâtre-Lyrique 1859. március 19-én mutatta be Gounod operáját, s három évvel később, 1862. szeptember 2-án már Budapesten a Nemzeti Színházban, magyar közönség előtt is sikert aratott. A Magyar Királyi Operaházban 1884. október 3-án adták elő először. Fontos megjegyezni, hogy Németországban 1861 óta Margarete címen játszószák, ami egyezik Gounod eredeti szándékával. A librettó Goethe nyomán Jules Barbier és Michel Carré nevéhez fűződik. Szereplői: Faust (tenor); Marguerite (szoprán); Méphistophélès (basszus); Valentin, Marguerite katona bátyja (bariton); Siébel (szoprán); Marthe; Marguerite szomszédja (mezzoszoprán); Wagner (németeknél Brander), katona (basszus); továbbá: lányok és asszonyok, polgárok, egyetemisták, katonák, szellemek és angyalok.

„A zenekari előjáték sejtelmes akkordsorozattal kezdődik, majd egy mozgalmasabb szakasz következik, végül hárfamenetek vezetnek rá az opera egyik népszerű dallamára, Valentin imájára.”⁸⁰ Gounod operájának Előjátékában előbb Méphistophélès és Faust, majd Valentin alakját tárja elénk⁸¹.

Az első felvonás nyitómonológiájában (No.1.) éjjel Faust a dolgozószobájában kesereg, hisz, mint mondja – „Nincs kérdésemre válasz sem földön sem égen, [...] gyötrődöm szüntelen, de jaj, az igazságot nem találom!”⁸² A hajnal új, friss zenei anyaga csak pillanatnyi kijózanodásra elegendő, hisz pár ütemmel később visszatér a mély fájdalom és komor hang. Faust öngyilkosságra készül, melyet előbb a tavasz beköszöntén örvendező nőikar, majd a férfikar akadályoz meg. A következő duettben (No.2.) Faust zaklatott hangvételű recitativóban idézi meg Méphistophélèst, aki megjelenik, s nyomban felajánlja szolgálatait. Faust nem kér aranyat, hírnevet és hatalmat – „A vágyam csak - mondja - az ifjúság, a szív heve kell, a vér tüze, lángja! [...] Add nékem a csókok édes mámorát, Hadd lehessenek boldog, tégy vélem csodát!”. A Gonosz cserébe Faust lelkét kéri, aki némi habozás után –

⁷⁹ BOYDEN, i.m. 141.o.

⁸⁰ KERTÉSZ Iván, NÉMETH Amadé: 55 Híres opera, Móra Könyvkiadó, Bp. 1993.

⁸¹ GÁL György Sándor: Új operakalauz 2., Zeneműkiadó Bp. 1978. 636.o.

⁸² Gounod Faustjának idézeteit most és a továbbiakban is Lányi Viktor fordítása nyomán közlöm.

látva Marguerite hárfazenével illusztrált képét – aláírja a szerződést. Ez a lírai dallam a harmadik felvonás szerelmi kettősében visszatér majd. Faust kiissza a Mephistophéléstől kapott serleget, s az első felvonás a hős megfiatalodásával és véget.

A jókedv és vidámság már a második felvonás zenekari bevezetőjében jelen van, majd kezdetét veszi az igazi búcsúi multság, a híres grandiózus kartétel (No.3.). Diákok, katonák, polgárok, leányok és asszonyok vigadnak. Szépen felépített részlete ez az operának: előbb külön-külön énekelnek a csoportok, majd a végén egyesül, s hatszólamú tuttival ér véget. A következő jelenet (No.4.) a harcba induló Valentin és Wagner recitativójával indul: Valentin aggódik húga (Marguerite) miatt, akit most el kell hagynia. Siébel – a színpadokon szoprán énekesnő által alakított ifjú –, aki szerelmes a lányba, ígéretet tesz, hogy vigyáz rá, míg Valentin távol lesz. Az opera egyik legnépszerűbb száma következik: az énekesek által csak *Valentin imájaként* emlegetett cavatina. Az alapvetően lírai tételben a szövegfestés szép példáját halljuk: „*ahol tombol a harc, ahol legnagyobb a vész*” – indulókarakterre vált, ugyanakkor az érzelmes befejezés sem marad el. A távozni készülő katonák borral mulatnak, és közben Wagner *Patkánydalát* a Gonosz megjelenése szakítja félbe. Mephistophélès slágerdarabjában, a *Rondóban* megénekli, hogy „*eladó az egész világ*”, hogy minden a pénz körül forog, s hogy „*eladó az erény s a bűn, érte küzd a test, a szellem*”. Az énekével sikert arató Gonosz most mindenkinek megmondja a jövőjét (No.5.): Wagner várostromnál fog elesni, Siébel kezétől pedig el fognak hervadni a virágok. Mikor azonban Mephistophélès Marguerite-tal gúnyolódik, Valentin párbajra hívja és a szent kereszt leírhatatlan erejéről szóló széles ívű himnusszal sikerül visszatántorítaniuk az Sántát⁸³. Egy szép 3/4-es keringő következik, melyben „Gounod öt különféle valcer-dallamot vonultat fel”⁸⁴. Mephistophélès megpróbálja ugyan más hölgyekre terelni Faust figyelmét, de az határozottan kijelenti: „*Nem! Ilyen tréfát ne űzz, Csak őrá vágyik a szívem!*”. S érkezik is Marguerite, aki azonban visszautasítja a hőst. Táncos kartétellel és közhelyszerű befejezéssel ér véget a második felvonás.

Siébel kedélyes hangú kuplójával (No.7.) indul a harmadik felvonás: az ifjú virágokat szed szerelmének. Ezután rövid recitativót (No.8.) követően Faust Marguerite-ről szóló lírai, szerelmi cavatináját halljuk, melynek kíséretében fontos szerepet kap a hegedű. „*Gyönyörű ária, egyben a tenoristák örök erőpróbája. Az az énekes, aki nem rendelkezik a varázslatos magas „c”-vel, el se kezdje az áriát.*”⁸⁵ A következő jelenetben Mephis-

⁸³ KERTÉSZ-NÉMETH, i.m. 192.o.

⁸⁴ GÁL, i.m. 640.o.

⁸⁵ Uo., 641.o.

trophélès egy ékszerekkel teli ládát tesz Marguerite ajtaja elé (hogy felülmúlja Siébel virágait⁸⁶), aki a rokka mellett elénekli a thuléi király balladáját (No.9.). Véleményem szerint ennek feldolgozása szebb Berlioz művében. Marguerite a ballada eléneklése után észreveszi a ládikát – s a Gonosz tervének megfelelően – kíváncsiságtól hajtva kinyitja. Az ékszerek próbálgatása közepette hangzik el a híres, virtuóz keringőritmusban írt *Ékszer-ária*, mely rokonságot mutat Gounod *Rómeó és Júlia* c. operájából *Júlia áriájával* (*Je veux vivre*). A négy főszereplő együttesen – majdnem kvartettként – lép színpadra a következő jelentben (No.10.). Ebben Mephistophélès tudatja Marthéval, hogy férje meghalt, majd kétféle szerelem bontakozik ki a nézők előtt: a lírai és a buffó stílus⁸⁷. Az ördög szerint Marthe, „ez a fertelmes vén sárkány képes elvinni a hátán oltárhoz magát a Sátánt”. A Gonosz és Marthe távozik, Faust és Marguerite előbb külön vallanak érzelmeikről, majd – ahogy ez szokás – a szólóének lírai szerelmi kettőssé alakul, zárva ezzel a harmadik felvonást (No.11.).

A negyedik felvonás zenekari bevezetővel és Marguerite hosszú áriájával indul (No.12.). A templomi jelenet, melyet orgonazúgás foglal keretbe, „az *opera egyik legrámaibb részlete*”⁸⁸. Ezután következik a csatáról hazaérkező katonák kórusa indulóval (No.14.). Valentin számon kéri Marguerite hollétét Siébelen, aki azt mondja, hogy a templomban imádkozik. A jelenet a katonák slágerszerű melódiájával ér véget. Mephistophélès egzotikus, pokoli szerenáddal próbálja előcsalni Faust számára az imádott nőt (No.15.), de helyette Valentin érkezik. Úgy vélem, hogy Berlioz szerenádjá találóbbr, mint Gounod-é. Valentinnal tercett alakul (No.16.), s a katona párbajra hívja Faustot: „*All-jon ki az, ki meggyalázta házam, Hogy nyomorult lelkét kirázzam!*”. Természetesen Valentin fegyvere kevés a Mephistophélès védelmét élvező Fausttal szemben: Marguerite bátyja Faust törétől esik el, akit Marthe és a nép egy közös kartételben elsirat (No.17.). Valentin utolsó leheletével csúnyán elátkozza hűgát: „*Te a bűn útjára tértél Margit, Sápadt orcád nem tud pirulni már. Sárba tiportad szűz erényed fátylát. Szemérmetlen, rád örök szégyen vár! Te nyomorult céda!*”.

Walpurgis-éjjel⁸⁹ indul az ötödik felvonás (No.18.), mely egyes felvételeken kimarad. Ennek több oka is lehet. Először is a mű nagyon hosszú, ezért gyakran hagynak el be-

⁸⁶ BATTA, i.m. 185.o.

⁸⁷ KERTÉSZ-NÉMETH, i.m. 193.o.

⁸⁸ Uo., 194.o.

⁸⁹ Április 30-ról május 1-jére virradó éjjel. Boszorkányszombat. Nevét egy németországi apácáról, Szent Walburgáról kapta. A legenda szerint ezen az éjen egy magas hegyen összegyűlnek az ördögök és boszorkányok, hogy elűzzék a tél szellemét. Az összejövetel az ördöggel való orgiával zárul – kvázi a házasság paródiájaként.

lőle részeket. Könnyen esik a választás a szöveg nélküli epizódokra, mivel azok elhagyásával – úgy vélik – nem törik meg a cselekményt. Sok esetben a *Nyitányon* is húznak, olykor pedig a Walpurgis-éji balettet hagyják el.

Az éjszaka fő látványossága a balett: *A núbiai nők*, *Adagio*, *Antik tánc*, *Kleopátra variációi*, *A trójai nők*, *Tükör-variációk* és *Phryné tánca*. Tragikus hangú bevezető zene után a Börtönjelenettel folytatódik Gounod operája. Marguerite megölte Fausttól született gyermekét, s ezért halálra ítélték (No.19.). A tudós mindenáron rá akarja venni szerelmét, hogy szökjenek meg együtt, de az nem hajlandó: „*Nem! Oly jó itt a holdas kertben!*”. Végül „*míg az erős, mindent tudó Faustnak nem sikerül megmentenie lelkét, a gyöngye, oktan Margit elkerüli a poklot*”⁹⁰.

A zeneszerző 1838-ban találkozott Goethe *Faustjával*, de csak 1840-ben – római ösztöndíjasként – Capri szigetén foglalkozott vele először igazán (Walpurgis-éj). 1843-as ausztriai és németországi körútja során újabb jeleneteket komponált. Az igazi nagy munka 1855 után következett el, amikor Gounod megismerte korának két neves szövegkönyvíróját: Jules Barbiert és Michel Carrét.

Gounod *Faustjában* a goethei mély tartalom elsikkad, helyébe a hatásvadász csábítási történet kerül. Főszerepben a tudós helyett a vétkező, de bűneit megbánó és végül megdicsőülő Marguerite lépett. Meg kell jegyezni, hogy a két librettószerző tudatosan választotta ezt a megoldást⁹¹. Az opera egyetlen mindvégig pozitív figurája – írja Batta András – Valentin, a szűklátókörű kispolgár, míg Faust és Marguerite szerelme, mely Mephistophélès segítségével jön létre, bűnös és vérrel szennyezett.

A francia romantikus zeneszerző munkájának megítélése ellentmondásos franciában és németföldön: a franciák kissé németesnek, a németek kissé franciának vélik. „*Dallamai, összhangjai áttetszőek, tiszták, zenei formái oly csiszoltak, mint a nemeskő, melynek avatott gondos mester adta meg végső formáját.*”⁹² Gounod zenéjéről Harold C. Schonberg azt írta, hogy „*egyetlen eleme sem olyan progresszív, mint Berliozé*”⁹³. Az amerikai zenekritikus, újságíró később megjegyzi: „*Lehet, hogy nagy zenekart használ, de a hangszerelés sokkal könnyedebb, mint az azonos időben keletkezett német műveké, melyek partitúrái feketéllnek a jelölésektől.*”⁹⁴. Az opera hangszerelésének igényességét Batta András is méltatta hozzátéve, hogy „*Gounod mégis mindenekelőtt kimeríthetetlen dallam-*

⁹⁰ BATTÁ, i.m. 184.o.

⁹¹ TILL Géza: *Opera*, Zeneműkiadó Bp. 1973. 242.o.

⁹² BALASSA Imre, GÁL György Sándor: *Operák könyve*, Zeneműkiadó Bp. 1952. 407.o.

⁹³ SCHONBERG, C. Harold: *A nagy zeneszerzők élete*, Európa Könyvkiadó, Bp. 1999. 334.o.

⁹⁴ Uo., 336.o.

gazdagságával tűnik ki, még a recitativókban is pazarló nagyvonalúsággal önti magából a dallamötleleteket”⁹⁵.

Arrigo Boito (1842-1918): *Mefistofele*

– opera prológussal és epilógussal négy felvonásban

Boito operáját a milánói Scalában 1868. március 5-én, a budapesti Nemzeti Színházban 1882. április 25-én mutatták be. A darab folyamatos átdolgozások után 1881. május 25-ére nyerte el végleges formáját, amikor szintén a La Scalában vitték színre. Szövegvét Goethe műve nyomán maga Boito készítette el. Szereplői: Mefistofele (basszus); Faust/Enrico (tenor); Margaret/Elena (szoprán); Wagner (tenor); Marta (alt); Pantalís (alt) és Nereo (tenor/magas bariton).

Boito operája mennyei prológussal indul. A zenekari bevezető megelőlegezi Mefistofele és az angyalok vitáját: az ünnepi patetikus hangok emelkedettségét nagy drámai robbanások szakítják meg. Ezt követően az égi seregek igazi megváltászenében dicsérik az Urat és művét. Fürge 3/8-os zenekari scherzo után Mefistofele énekel: „*Bűnös a nő s férfi – S őket kísértetni már nem érdemes*”⁹⁶. A Gonosz dala mozarti operamuzsika – a szövegtől eltekintve akár Figaro is énekelhetné. A Mysticus kar Faust megrontásának lehetőségét kínálja az ördögnek. Az angyalkórust fiúk testesítik meg, s így eléri célját – a gyermeki ártatlanság kifejeződése teljes. A gyönyörű tétel akár önállóan is megállná helyét! A prológus, a bűnbánók valódi templomi közeget idéző Mária-fohásza után, nagy egyesített kóruszámmal, igazi apoteózis-zenével ér véget *E-dúrban*.

Az első felvonás városi forgataggal, utcai jövés-menéssel kezdődik, melyet a folyamatosan meg-megszólaló húsvéti harang élénkít. Közben monumentális négyszólamú kar énekel a téren átvonuló lovas menetről, majd Faust énekel a tavaszérkezésről: „*Fagy, s hólepel rétet nem lep el, A napsugár, ím erdőt, s berket bejár*”. Ezt az örömet egy vidám hangulatú kórustétellel erősíti meg, melyben mindenki táncra perdül. Faust és Wagner a hegyről letekintve észrevesznek egy ismeretlen különös alakot, akitől a tudós rögtön megremül. Wagner próbálja társát megnyugtatni, hogy az bizonyosan csak egy „*alamizsnát gyűjtő szerzetes*”. A következő jelenet éjjeli órán Faust dolgozószobájában történik. Az épp bibliaolvasáshoz készülő tudós áriájával a nyugalom kicsiny szigetévé varázsolja a teret, mely azonban egy csapásra megszűnik, mikor megérkezik a hegyről is látott „barát”. Mefistofele érkezése zaklatottá teszi a zenei folyamatot. A Gonosz alakja kettős, mely Fa-

⁹⁵ BATTÁ, i.m. 186.o.

⁹⁶ Boito Mefistofele c. operájának idézeteit Radó Antal fordításában közlöm.

ust kérdésére, kilétéről tájékoztató énekéből világosan hallható: egyfelől a lefelé ívelő kromatikus skálák ördögi voltát, másfelől az intenzív szakaszban található forte-piano váltakozás játékosága gúnyos és groteszk oldalát ismertetik meg. „*Egy szótagot lehet csak ejtenem: nem; Rontok-bontok és azt sziszegem: nem!*” Mefistofele barátságát ajánlja Faustnak: „*Idefenn érted tesztek akármit, amit te élém szabsz, amire vágnál. Odalenn fordítva lesz ez a viszony.*”, s megkötik az alkut.

A második felvonás zenekari bevezetőjében: egy tonika-domináns inga felett szólal meg a dallam, mely Margaret és a megfiatalodott Faust szerelmi duettjébe torkollik. A kerti jelenet aztán Mefistofeléval és Martával kvartetté alakul. Az utolsó akadályt, Margaret édesanyját az ördögtől kapott bájitallal ringatják álomba. Faust megkapja Margaretet, Mefistofele pedig Martát. A következő, boszorkányszombat jelenet instrumentális nyitószakaszában Boito a kromatika eszközével a sötétség, a félelem, a rettegés tökéletes ábrázolását hajtja végre. Ezt követően az ördög gondolataihoz – melynek kíséretében fontos szerepet kap a klarinét –, azt megismételve csatlakozik a kar basszus szólama. „*Az alvilági had most gyűlést tart*”, ahol a boszorkányok igazi sejtelmes, misztikus, ördögi kórustételben ünnepelnek. Mefistofele dallamos ritmikus cavatinája végén a világ feletti uralma szimbólumaként összetöri a földgömböt. Ezen természetesen örömkar örvendez. Itt tesztek két észrevételt: egyrészt Boito remekül bánik az énekkarral – kártyái önmagukban is értéket képviselnek; másrészt sok zenekari közjátékkal dolgozik. Gyakorlatilag minden jelenetet és jelenetrész igényesen megkomponált hangszeres betét köt össze. Mefistofele Földgömb-kavatinájánál is meglehetősen frappánsak az elő-, illetve közjátékok. Faust ezután a ködös éjen – mint mondja – egy lánykát lát, kinek testét bilincsek nyomják. Ezt a képet aztán Margarettel azonosítja. Intenzív kártyával, méltó módon zárja a második felvonást a zeneszerző. Jellegzetességét az adja, hogy míg a kórus egy hangon staccato recitál, addig a kíséretben kromatikát fedezhetünk fel.

Boito sötét börtönvilágot fest. *Margaret áriájában* a felismerés drámai hangjai szólnak meg: Mit tettem?! „*Kis fiacskám [...] megfojtám, [...] Jó anyám is alszik mélyen – Alszik és fel sohase ébred! [...] én adtam a mérget!*” Faust megkéri Mefistofelét, hogy mentse meg a nőt. Az kulcsokat ad neki, és felszólítja: „*Menekülj vele, de gyorsan!*”. A sotto voce fájdalmas enyelgés a győzködés folyamán egyre intenzívebbé válik, amiben csupán pillanatnyi lelassulást eredményez Margaret síró éneke: „*Én megmérgeztem a tulajdon anyámat, s agyonfojtottam pici gyermekemet.*”. A később Mefistofeléval tercetté alakuló felvonászáro jelenet a nő bűnbánatának köszönhetően Margaret megdicsőülésével ér véget.

A negyedik felvonással az ókori Görögországba csöppenünk. Ebben a részben – miként már a bevezetőjében is – fontos szerepet kap a hárfa. Ezzel idézi a zeneszerző a hallgató elé a klasszikus kort. Elena szépsége rabul ejti Faustot, Mefistofele pedig közelgő víg asszonyokról tudósít. Egy 3/4-es táncos zenekari betét után a coretidek korálszerű „szent” énekkel köszöntik Elenát, aki azonban az elpusztított Trója felett kesereg. A görög drámáknak megfelelően a kar narrátorként értesíti a királynőt és a nézőket, hogy közeleg egy „gyönyörű *dalia*”. Édes, andalgó muzsika. Faust pedig gyönyörű, lírai hódolattal hajol meg Elena előtt. A szerelmesek éneke széles dinamikai ívet jár be és fojtott hangú pianissimo-ban ér véget.

Az opera *Epilógussal* zárul, a helyszín ismét Faust dolgozószobája. Mefistofele közli a tudóssal, hogy közeleg a vég, melyre az összefoglalja útjukat: „*Minden titkot megismertem, a valót, s ideált is; S azt, mi a szűzi szerelem – Istennőt is imádtam; A való keserű volt, az ideál csak álom.*”. A darab végén visszatér a kezdeti égi kar a harsonákkal, s Faust megmenekül a Gonosztól.

Az opera címszereplője Boitónál azért nem Faust, mert a zeneszerzőt az Úr és az Ördög közötti alku érdekelte. A darab kezdete, a *Prológus* – írja Boyden – igazi wagneri magasságokba emeli Boitót, ugyanakkor nem értek egyet az idézett szerző azon gondolatával, miszerint „*Boitóból hiányzott a technika, a fegyelem és a képzelőerő, hogy ezen a magas színvonalon tartsa operájának egészét, következésképp a zenei gondolatok megannyi félig felfalt állati tetemként hevernek szerte a partitúrában*”⁹⁷. Boito operája nagy felfedezés számomra, s úgy érzem, méltatlanul szorult háttérbe Gounod *Faustja* mellett.

Ferruccio Busoni (1866-1924): *Doktor Faust*

– zeneköltemény három képben két előjátékkal és egy közjátékkal

1925. május 21-én, egy évvel a zeneszerző halála után, a drezdai Sächsisches Staatstheaterben mutatták be Busoni *Faustját*. Szövegkönyvét Marlowe drámája nyomán Busoni készítette, de az opera befejezetlenül maradt, s így Philipp Jarnach kiegészítésére szorult. Szereplői: Doktor Faust (bariton); Mephistopheles (tenor); Parma hercegnője (szoprán); Parma hercege (tenor); A lány bátyja (bariton); Természettudós (bariton); Teológus (basszus); Jogász (basszus); Wagner (bariton); Három krakkói diák (tenor, és két basszus); Költő (prózaszerep).

⁹⁷ BOYDEN, i.m. 251.o.

Igazi XX. századi hangzású zenekari bevezető után következik két *Előjáték*. Érdekesség, hogy a kórus már a nyitányban hallatja hangját, a két előjáték pedig már konkrét cselekménnyel bír: Faust három krakkói egyetemistától megkapja a *Clavis Astartis Magica* c. varázskönyvet, melynek segítségével megidézi az ördögöt. Mephistopheles megöli a tudós hitelezőit, s ezzel meg is szerzi magának Faustot – megkötik a szerződést.

A *Közjáték*nak nevezett epizódban orgonaszó vezet be bennünket a legszentebb térbe. Ebben egy katona, húga elcsábítójának és öngyilkosságba kergetőjének kilétét kérdi Istentől, a wittenbergi templomban. Faust, aki ezt látja, megijed, s abban a pillanatban egy csapat fegyveres megöli a katonát, mert azt hiszik, hogy ő gyilkolt meg egy századost.

Ezek után veszi kezdetét az úgynevezett „fő” cselekmény három képben. Itáliában a parmai hercegnő menyegzőjén Faust – Mephistopheles segítségével – varázsmutatványokkal szórakoztatja a társaságot: az éjszakát nappallá változtatja, majd megidézi Sámson és Delila, Salamon király és Sába királynője, illetve Salome és Keresztelő Szent János alakját. A hercegnő férjét elhagyva követi a hőst Németországba.

Faust nem tart ki sokáig a nő mellett. A wittenbergi diákoknak mesél egykori nőügyeiről, mikor érkezik Mephistopheles a hercegnő halálhírével és közös gyermekük holttestével. Az ördög előbb szalmává változtatja, majd meggyújtja a halott csecsemőt, aminek lángjaiból szép Heléna alakja rajzolódik ki. A vízió azonban nem hat igazán Faustra: bűnbánatra ébred. A három krakkói diák közli vele a vég közeledtét.

A harmadik képben a Wittenbergi Egyetem élére kerülő Wagnert ünneplik a diákok. Faust egy koldusasszony képében találkozik a hercegnével, aki átadja neki gyermekük holttestét. Víziók sora kezdődik meg ezzel a jelenettel: a székesegyházba rohanó Faust előbb a közjátékban meggyilkolt katonába botlik, majd a keresztre feszített Krisztusban – Mephistophelesnek köszönhetően – Helénát látja. Faust azáltal menekül meg, hogy „*átadja legértékesebb részét, a lelkét a jövő jelképének, a gyermeknek*”⁹⁸. A darab Mephistopheles vereségével ér véget.

„*Busoni saját magát fausti természetnek vallotta, de Liszt Ferenc zenekari főműve, a Faust-szimfónia is inspirálta.*”⁹⁹ A zeneszerző XX. századi, bartóki hangzásvilágba helyezte a XVI. századi tudós történetét, mellyel komoly üzenetet fogalmazott meg a világ számára: a döntés jó és rossz között minden kor emberének komoly feladata.

⁹⁸ Uo., 449.o.

⁹⁹ BATTA, i.m. 85.o.

Zenés színpadi Faust-előadások Szegeden

Ebben a fejezetben a Faust szegedi operabemutatóit veszem sorra, melyeknek mérlege a következő: 3 mű, 8 produkció. Legtöbbször természetesen a legnépszerűbb és talán leginkább közönség-kedvenc Gounod-opera került színre. 1958-ban, 1974-ben, 1991-ben és 2003-ban a színházban; 1966-ban és 1974-ben pedig a szabadtéri színpadon adták elő. Ezeken felül 1997-ben a színház operatagozata Boito *Mefistofele* c. operáját, 2009-ben pedig Berlioz *Faust elkárhozása* c. drámai legendáját tűzte műsorára.

Gyüdi Sándor, a Szegedi Nemzeti Színház főigazgatója arról tájékoztatót, hogy a színház nem rendelkezik rendszerezett és kategorizált archívummal, csupán dobozokban tárolt fényképek és plakátok „tarka káoszával”. Ennek következtében – annak tudatában, hogy valami újat fedezhetek fel, és hogy hiánypótlásról lehet szó –, kutatómunkába kezdtem levéltári gyűjtéssel, régi újságok és folyóiratok böngészésével, valamint rendezők, énekművészek és újságírók felkeresésével. A nyolc produkció szereplőiről és résztvevőiről a mellékletben összefoglaló táblázat, valamint fényképgyűjtemény található. Az utóbbi négy előadásról videofelvételek alapján személyes megállapításokat is teszek.

„A Faust emlékezetes sikerű előadása Szegeden”¹⁰⁰ – 1958. október 24.

„Ünnepi estje volt a színházi naptárnak a pénteki Faust premier, amely elé nagy várakozással tekintett Szeged zenekedvelő közönsége.” – kezdi írását a *Délmagyarország*, az 1958. október 24-én – 99 évvel a párizsi ősbemutató után – a Szegedi Nemzeti Színházban Versényi Ida rendezésében színre vitt Gounod-operáról.

Az előadás legvitatottabb része maga a rendezés volt. Fábián Imre szerint bár Versényi Ida célja az volt, hogy modern legyen, nem volt elég bátor, így próbálkozása sikertelen lett. Mint írja: „A stílustörés zavaróan hat már az első felvonás első képében, ahol a külső tér levegős, stilizált ábrázolása mellett Faust szobájának aprólékos berendezése, konzervatív színpadképe sokkal inkább tradicionális, mint modern. [...] A Walpurgis éj színpadi kerete pedig inkább antik miliőt varázsol elénk, mint mefisztói birodalmat.”¹⁰¹ Szatmári Géza megvédi a rendezőt. „A Szegedi Nemzeti Színház előadásának koncepciója, a muzsika költőiségének a cselekménnyel való összhangba hozatala valóban magas szinten

¹⁰⁰ SZATMÁRI Géza: A Faust emlékezetes sikerű előadása Szegeden, Délmagyarország, XIV./253., 1958. október 26. 7.o.

¹⁰¹ FÁBIÁN Imre: Két premier vidéken, 1. Szegeden, Film, Színház, Muzsika, II./44., 1958. október 31. 22.o.

sikerült.”¹⁰² Cikkében kiemelte, hogy Versényi Idának a díszlet és a színpadkép keretei között kellett dolgoznia (nem mintha más rendezőnél ez nem állna fenn), ugyanakkor ő is tett negatív megjegyzést arra vonatkozóan, hogy például Siebel nem érkezett időben az áriájába, tehát bizonyos dolgok „zenei pontatlanságot” eredményeztek.

Ha már szóba került, említést kell tenni Cselényi József díszleteiről, annak minden pozitívumáról és negatívumáról. A korabeli kritika szerint, míg a börtönkép és Margit megdicsőülése igen jól sikerült, addig „a kerti kép eltorzult faóriásai”, valamint a „szegényes templomkép vázaltszerűség” katasztrofálisnak mondhatók.¹⁰³ Az előadás jelmeztervezői Bene Jánosné és Horváth Ferenc voltak, a maszkmester pedig Mánik László. Nem tudni, hogy a *Délmagyarország* kritikusa (Szatmári Géza) elfogultságból dicsérte a zenekart, a kórust és a karmestert, vagy komolyan gondolta, de az biztos, hogy az országos szintű színházi szaklap (*Film, Színház, Muzsika*) már kimértebben fogalmazott: hiába jó a karmester, ha a kórus nem tökéletes¹⁰⁴. Az előadás karmesterei a legendás Vaszy Viktor, illetve Szalatsy István voltak; karigazgató pedig Komarniczky Tamás.

„Berdál Valéria kétségtelenül művészi pályájának eddig legjelentősebb állomásához érkezett Margit szerepében, [...] várakozásunkban nem is kellett csalódnunk, megjelenésének üde, naiv bájával, szép hangjának lírai varázsával már az első felvonás néhány pillanatában szuggesztív hatást tudott kelteni.”¹⁰⁵ – írja a *Film, Színház, Muzsika* kritikusa a darab női főszereplőjéről. Hasonlóan pozitív képet fest Berdál Valériáról Satmári Géza is: „Ahogy a legegyszerűbb eszközökkel, többnyire arcjátékának egy-egy felvillantásával az eszményi női alakot élénk állítja, tiszta művészet.”¹⁰⁶, majd kiemeli, hogy legkifejezőbb alakítása a teljes lelki összetörés volt a Börtönjelenetben. Fábián Imre szerint kicsit több szenvedély, „heroikus pátosz”, és Berdál Valéria a legjobb magyar Margit lehet.

A tudóst Szabó Miklós alakította, kinek „énekében végig örömmel halljuk lírai tenorjának friss csengését, biztos magasságát s a szépen sikerült Kavatinát”¹⁰⁷. A cikk szerzője a modorosság rossz szokását vetette a tenor szemére. Satmári Géza szerint a francia líra jól állt Szabó Miklósnak. Szerepkettőzésnek köszönhetően Faustként állhatott színpadra Varga Róbert is.

¹⁰² SZATMÁRI, i.m.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ FÁBIÁN, i.m.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ SZATMÁRI, i.m.

¹⁰⁷ FÁBIÁN, i.m.

Horváth József Mefisztója „inkább gúnyolódó világfi, mint démon. Alakításának e sátáni mélységek felé kell még eljutnia.”¹⁰⁸ Horváth egyértelműen irányító figurát alakított – fogalmaz a *Délmagyarország*, és „adósunk maradt az aranyborjúról szóló kuplé és a szerenád virtuozításával.”¹⁰⁹ Horváth József váltótársa Szalma Ferenc volt.

Valentin szerepében Sebestyén Sándor – a kritikusok szerint – nehezen indult, de a végére jó választásnak bizonyult. Sebestyén Sándor mellett Littay Gyula énekelte a karaktert. A mindig muzikális és kiváló játékkészségű Turján Vilma, és Ivánka Irén alakították Mártát. „Siebel kedves figuráját Harmath Éva igyekezett színészileg és zeneileg egybehangolni. Áriájában kissé elfogódottan énekelt, de hangjának nemes színe így is megcsilant.”¹¹⁰ A másik szereposztásban Mére Ottília bújt Siebel bőrébe. Sinkó György Branderként állt a közönség elé.

Az operatársulat után szólni kell a balettkarról is. Akárcsak a zenekar és a kórus esetében itt is elfogultságot sejtethünk a *Délmagyarország* kritikusánál. Szatmári Géza szerint, Árkos Judit koreográfus a kis létszámú balettkarból is „szemet gyönyörködtetőt produkált”¹¹¹. Ugyanezt Fábián Imre kevésbé méltatta.

„A szabadtérin először – A Faust a Dóm előtt”¹¹² – 1966. augusztus 7.

1966. augusztus 7-én Szinetár Miklós rendezésében, külföldi világsztár-énekesek közreműködésével mutatták be Gounod *Faustját* a Szegedi Szabadtéri Játékokon. „Szinetár Miklós rendezése most is pompásan él a hatalmas színpad lehetőségeivel”¹¹³ – írta kritikájában Fábián Imre. A rendező belekomponálta a darabba a dómot: egyes jelene-tekben a szereplők a dómból jöttek ki, és az orgona hangjai voltak hallhatók. De említhető az a kép is, melyben Mefisztó a toronyból énekelt Margithoz a harmadik felvonásban. „A térnek levegője van, ahol Faust speciális lehetőségeket nyerhet.” – nyilatkozta a rendező a *Délmagyarországnak*. Varga Ákos szerint „Szinetár Miklós rendezésének erénye, hogy úgy sikerült »szegedivé« vagy inkább »Dóm-térivé« tennie a Faustot, hogy annak tradicionális színpadi naturalizmusát nem próbálta meg valamiféle új értelmezéssel »korszerűsíte-

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ SZATMÁRI, i.m.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Uo.

¹¹² NIKOLÉNYI István: A szabadtérin először, A Faust a Dóm előtt, *Délmagyarország*, Különkiadás, 1966. augusztus 6. 3.o.

¹¹³ FÁBIÁN Imre: Faust, A Gounod-opera bemutatójáról, *Film, Színház, Muzsika*, X./32., 1966. augusztus 12. 5.o.

ni». ”¹¹⁴ Az újságírónak félelmei voltak a tekintetben, hogy az intim tereket hogyan tudja majd ábrázolni ekkora színpadon, – s mint azt később hozzátette – nem teljesen alaptalanul. A díszlettervező Fülöp Zoltán, és a jelmeztervező Márk Tivadar munkája összhangban a rendezői elképzeléssel, jól működött.

Vaszy Viktor, a darab karmestere a *Délmagyarország* hasábjain beszélt arról, hogy a zenében Goethe gondolatait célozták meg, és ennek érdekében húztak ki bizonyos részeket, ahogy például a Nyitányt is lerövidítették. A *Csongrád Megyei Hírlap* beszámolójából tudjuk, hogy Vaszy jól fogta össze a több felől érkező zenekari muzsikásokat és énekeseket, valamint a templomban megszólaló kórust és orgonaszót. A karigazgató Szalay Miklós volt.

Mint azt már említettem, a Szabadtéri előadásának főszerepeit külföldi kiválóságok énekelték. Margitot Virginia Gordoni, Faustot a spanyol tenor, Juan Oncina, Mefisztót pedig Carlo Cava alakította. Ami érdekes és izgalmas, arra a média lecsap – így volt ez a három énekes esetében is. Dalos László, a *Film, Színház, Muzsika* c. szakfolyóirat munkatársa beszélgetett „Fausttal, Margarétával és Mefisztóval a Tisza partján”¹¹⁵. Írásából kiderül, hogy a három főszereplő korábban nem dolgozott együtt. Gordoni és Oncina a szegedi előadás előtt franciául énekelt a Gounod-i remeket, olaszul még soha. Ezzel szemben Cava francia nyelven nem találkozott még a művel. Joggal tehetjük fel a kérdést, de a választ csak találgathatjuk, hogy miért olaszul és miért nem eredeti nyelven tűzték műsorra 1966-ban a Faustot?

A *Csongrád Megyei Hírlap*, a bemutatót megelőző héten, minden nap másik szereplővel közölt interjút. Oncina nagyon látványos Faust-produkcióra készítette fel az olvasókat, s hozzátette „igen jónak találom a rendezést. Magyar kollégáim közül a Valentint alakító baritonista – nevét nem tudom [Gyimesi Kálmán] – nagyon tetszik.” Ahogy a spanyol tenort, úgy Cavát és Gordonit is elbűvölte a Dóm-téri színpad óriási mérete. „Európában nagyon sok ehhez hasonló fesztiválvárosban jártam, mint például Salzburgban, Veronában, Glyndebourne-ben, de ehhez hasonló méretű és berendezésű szabadtéri színpaddal még nem találkoztam.” – mondta Carlo Cava. A Margitot interpretáló Virginia Gordoni is a színpad káprázatos mivoltáról nyilatkozott a megyei napilapban: „Ez a szabadtéri a leggyönyörűbb, amit az egész világon láttam. [...] Eddig azt hittem, a Puccini házánál

¹¹⁴ VARGA Ákos: Faust a Dóm előtt, *Csongrád Megyei Hírlap*, XXIII./187., 1966. augusztus 9. 4.o.

¹¹⁵ DALOS László: Fausttal, Margarétával és Mefisztóval a Tisza partján, *Film, Színház, Muzsika*, X./32., 1966. augusztus 12. 3.o.

Torre del Lagónál épült színpadot nem lehet hangulatban felülmúlni. S most látom, meg sem közelíti ezt a Szegedit. Ez technikailag is kitűnő.

Most pedig következzen néhány korabeli kritika az említett énekesek Szegeden nyújtott teljesítményéről. „A spanyol származású tenorista hangban, játékban egyaránt kivételesen kulturált, kiváló képességű énekes. Hangjából sem a hősi erő, sem a lírai kifejezésre alkalmas hajlékonyság nem hiányzik.”¹¹⁶ „Juan Oncina ideális Faust. Csillogó szemű, csupamozgás, lelkesedni képes fiatalember. Göndör, fekete haja, tüzes tekintete elárulja latin voltát, s arcéléből spanyol származása is kiolvasható. Hangja könnyed természetességgel szárnyal.”¹¹⁷

Fábián Imre megállapította, hogy a drámai szoprán Virginia Gordoninak nem való Margit alapvetően lírai szerepe.

„Carlo Cava mint Mefisztó, súlyos volumenű, különösen a mély regiszterben hatalmas erejű hangjával tűnt ki.”¹¹⁸ – írta a kritikus, majd azt a francia eleganciát és könnyedséget hiányolta Cavánál, ami Varga Ákos megyei publicista szerint meg volt előadásában. „Cava Mefisztója végig, kissé egysíkúan is, súlyos színpadi figura.”¹¹⁹ A Csongrád Megyei Hírlap tudósítása szerint „Aki kivételes képességű énekes-csillagokat, vagy legalábbis egy magasan kiemelkedő egyéniséget várt a szegedi Faust produkciótól, nyilván ebbéli várakozásában kielégítetlen maradt. Ezen az estén inkább igen jó összteljesítményt kaptunk.”¹²⁰

„A szereplőgárdában Berdál Valéria ízlésesen, finoman mintázott Siebelje, Komlóssy Erzsébet vérbő Márta asszonya, Gyimesi Kálmán kulturált Valentinje és Sinkó György Brandere tette teljessé az együtttest.”¹²¹

A Walpurgis-éji balettet az előadás egyik legnagyobb pozitívumaként értékelték a kritikusok. Barkóczy Sándor koreográfiájának érdekessége és újszerűsége az volt, hogy Faust maga is aktívan részt vett a jelenetben. Barkóczy ekképp fogalmazta meg nézeteit a Délmagyarországnak: „A francia nagyopera stílusa kötelezően írta elő a főszereplők »tiszteletére« rendezett színpadi ünnepet, ahol balettbetétként a legjobb táncosok mutatkoztak be. [...] Alaposan áttanulmányozva a goethei koncepciót, abból indultunk ki, hogy az egész darab folyamán aktív Faust nem nézheti végig ölbetett kézzel ezt a bacchanáliát (Walpurgis-éj) sem.”

¹¹⁶ FÁBIÁN, i.m.

¹¹⁷ VARGA, i.m.

¹¹⁸ FÁBIÁN, i.m.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ VARGA, i.m.

¹²¹ FÁBIÁN, i.m.

„Gounod operájának felújítása Szegeden”¹²² – 1974. január 4.

Tizenhat évvel a szegedi Faust-premier után, 1974. január 4-én másodízben Angyal Mária rendezésében tűzte műsorára Gounod operáját a Szegedi Nemzeti Színház. A bemutatót a Rádió élőben közvetítette. A *Film, Színház, Muzsika* kritikusa szerint az előadásban „*Margit tiszta nőiessége, Margit tiszta szerelme, Margit tragédiája, Margit megdicsőülése a fontos*”¹²³. Ennek oka részben az, hogy a zeneszerző is eredetileg a *Marguerite* címet adta művének, részben pedig talán az, hogy női rendezésről van szó. Ezzel ellentétben azonban Angyal Mária a *Délmagyarországnak* adott interjújában kijelentette: „*a rendezés kulcsa Mefisztó figurájának értelmezése*”¹²⁴. Mefisztót megtévesztőként ábrázolták, aki emberi maszkot öltött, hogy azonosulni tudjon a többi szereplővel. Ez azonban csak álarc! Angyal Mária elmondta: „*Engem elsősorban a mű gondolati magja, filozofikus tartalmi mondanivalója érdekel. [...] A mű alkalmas arra, hogy világosan fogalmazzuk meg azt a modern életérzést, amely szerint életünkért, döntésinkért felelősek vagyunk, hiszen csak »egyszer élünk«.* [...] *A »ha újra lehetne kezdeni, másképpen tenném« már csak Mefisztó segítségével lehetséges, annak pedig olyan nagy ára van, hogy nem éri meg.*”¹²⁵ A rendezőnek alapvető célja volt megmutatni azt, hogy ez nem mese, hanem valóság.

„*Az egész előadás sikere egy nagy pozitívumon nyugszik: nem vállalkozik többre, mint amit az anyagi lehetőségek biztosítanak, s amire az együttes művészetileg képes. A csábító látványosságok mellőzésével, a rendezés egy kellemes kamarajátékot visz a néző elé, s a mű lényegét, a lírát poentírozza.*”¹²⁶ A Magyar Nemzet publicistája megkérdőjelezte azt, amiről a rendező a megyei napilapnak nyilatkozott, hiszen szerinte „*elsősorban a zene és nem a goethei gondolatok útját követte Angyal Mária rendezése. [...] ahol a zenében a líra uralkodik, ott a színpadi helyzet is zárt és költői, ahol pedig a zeneszerző a látványt helyezi előtérbe – a két tömegjelenetben –, a szereplők mozgatása is híven követi a pezsgő muzsika hullámzásait.*”¹²⁷

A *Film, Színház, Muzsika* kritikusa Sándor Lajos díszleteit alapvetően jónak találta, csupán arra tett megjegyzést, hogy az alapszín – a zöldbe hajló kísértet kék – nincs harmó-

¹²² SZABÓ Endre: Gounod operájának felújítása Szegeden, Csongrád Megyei Hírlap, XXXI./4., 1974. január 6. 9.o.

¹²³ DALOS László: Szeged, Gounod Faustja, Film, Színház, Muzsika, XVIII./5., 1974. február 2. 21.o.

¹²⁴ NIKOLÉNYI István: Mefisztói mentalitás – A Faustot próbálja a szegedi operatársulat, Délmagyarország, LXIII./304., 1973. december 30. 5.o.

¹²⁵ POLNER Zoltán: Faust-bemutató a szegedi színházban, Csongrád Megyei Hírlap, XXXI./1., 1974. január 3. 6.o.

¹²⁶ SZABÓ, i.m.

¹²⁷ GÁBOR István: Gounod Faust operája Szegeden, Magyar Nemzet XXX./32., 1974. február 8. 4.o.

niában a darabbal. Ezzel ellentétben, Nikolényi István a *Délmagyarországban* a díszletek, jelmezek és színek Faust-témával való teljes harmóniáját festette le¹²⁸. A jelmezeket Bata Ibolya tervezte. „Amilyen telitalálatnak érezzük Mefisztó nagyúri köpenyét, annyira elrajzoltak Faust mély kivágású kosztümjét.”¹²⁹

Csala Benedekkel váltásban Szalatsy István dirigálta a művet. Szalatsy korábban Vaszytól vette át a karmesteri pálcát, így a legendás dirigens erős hatását érezhették az „operabarátok”. „Nem törekszünk semmi rendkívültre, csupán be akarjuk mutatni a *Faustot* úgy, ahogy ezt ma vállalni lehet és kell.” – fogalmazott a karmester a *Délmagyarország* hasábjain. A Magyar Nemzet munkatársa szerint Szalatsy erőssége az volt, hogy nem képzelt bele olyan fokú drámaiságot, ami nincs benne, de nem is operettesítette el, nem vezette érzelgősségtől megcsömörlött állapotba. A kórust – melynek vezetője Maklár László volt – „régén hallottuk ilyen tömören, kiegyenlítően énekelni”¹³⁰.

Gounod operájának felújításán a tudós szerepét Szabady József és Réti Csaba énekelte. „Réti Csaba *Faustja* számomra kissé indokolatlanul elfogódott, a technikai nehézségeket fölényesen győzi, ám máskor némi indiszpozícióra vallóan elszűrkiül, belevesz az együttesekbe”¹³¹ A *Film, Színház, Muzsika* folyóirat szerint Réti Csaba éneke kiegyenlített, határozott volt, s a Kavatinában biztonsággal tartotta a magas „c-ét”.

Európai színvonalú előadást nyújtott Gregor József, kinek „*Mefisztója* szakít egy sereg szabvánnyal, beidegzettséggel. Nincs benne semmi krampuszos, még csak nem is túlzottan »ördögi«. Ez a *Mefisztó*: nagyúr, az alvilág fejedelme. [...] Hangbeli problémái nincsenek, sem a magas, sem a mély régiókban. Éneklésében, tökéletes szövegejtésben – bármennyire különös, hogy ezt kiemeljük – állandóan egy páratlan hangzásszépségű magyar énekes van jelen.”¹³² Feltehetőleg helytelen volt Gregor mellé szerepkettőzésben Mefisztónak tenni Halmi Lászlót. Ő ugyanis se nem franciás, se nem németes, s „mozgásában keveset sejtet bármiféle rendezői koncepcióból”¹³³.

Margitot Berdál Valéria alakította, akiről Gregorhoz hasonlóan a rossz beidegződésektől és sallangoktól való mentességet említette a kritika. Berdál betegsége miatt szerep-

¹²⁸ NIKOLÉNYI István: Faust, Gounod operája a szegedi színházban, *Délmagyarország*, LXIV./4., 1974. január 6. 5.o.

¹²⁹ DALOS, i.m.

¹³⁰ NIKOLÉNYI, i.m.

¹³¹ Uo.

¹³² DALOS, i.m.

¹³³ GÁBOR, i.m.

hez jutott Bálint Ilona is. Margitja „*csakugyan Goethe és Gounod közös szellemi szülöttje [...] lírai szopránja a nagy szerepet mindvégig bírja erővel és színnel*”¹³⁴.

Ugyancsak szerepkettőzésben énekelte Valentin szerepét Gyimesi Kálmán és Böröcsök István. A szakfolyóirat Gyimesi Kálmánnál kiemelte Valentin imájának hihetetlenül bensőséges előadásmódját. „*Fekete Mária karcsú hangú Siebelje, Gortva Irén humoros Mártája és a széphangszínű Tamás Endre Brandere méltán veszi ki részét a sikerből.*”¹³⁵

Másik szereposztásokban Siebelként Perei Irén, Branderként Vághelyi Gábor és Herczeg Ferenc léphettek színre.

A Walpurgis-éj mutatós koreográfiáját Dr. Baróthy Zoltánné állította színpadra. Teljesítményét Szabó Endre is elismerte, aki írásában hangsúlyozta, hogy egy kis létszámú – 14 fős – nem túlságosan képzett tánckarral hozta létre a produkciót.

„Gounod Faustja a Dóm téren”¹³⁶ – 1984. augusztus 3.

Az 1966-os Dóm-téri Faust-premier után 18 évvel – 1984. augusztus 3-án – ismét Szinetár Miklós rendezésében mutatták be magyar nyelven Gounod operáját a szegedi nyári fesztiválon. „*Ez a Faust előadás (azonban) merőben más, mint a 18 évvel ezelőtti. A darab témája középkori, templomtéri misztérium, de Gounod operája végül is egy XIX. századi francia opera. [...] A szegedi Faust középkori színpadképpel, francia polgári jelmezekkel sajátosan új, kissé eklektikus. De ettől lehet érdekes. Itt és csakis itt.*” – nyilatkozta a rendező a Csongrád Megyei Hírlapnak. „*A templom egyik oldalán a mennyország van, a másikon a pokol, s középiütt (híven a misztérium hagyományaihoz) a város.*”¹³⁷ (Szinetár) „*Szinetár rendezése most furcsa módon azért zavarbaejtő, mert van koncepciója, erősebb (az 1966-osnál).*”¹³⁸

Albert István szerint Szinetár Miklós rendezése hatásvadászra sikerült, de valószínűleg csupán a könnyebb érthetőségre törekedtek. A kritikus megjegyezte azt is, hogy sok részt indokolatlanul, és a darab kárára hagytak ki belőle. Rajk András is a húzások ellen emelt szót mikor azt írta, „*a közönségre tekintettel történt – és a közönség ellen fordult*” Bár „*némi rövidítés a fél kilenckor kezdődő Wagner-mértékű műre*” ráfér, mégis sok fon-

¹³⁴ DALOS, i.m.

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ POLNER Zoltán: Gounod Faustja a Dóm téren, Csongrád Megyei Hírlap, XLI./179., 1984. augusztus 1. 4.o.

¹³⁷ ALBERT István: A Faust Szegeden, Film, Színház, Muzsika, XXVIII./32., 1984. augusztus 11. 4.o.

¹³⁸ NIKOLÉNYI István: Faust, Gounod operája a szabadtéri játékokon, Délmagyarország, LXXIV./183., 1984. augusztus 5. 5.o.

tos részt hagytak el.¹³⁹ „Keresztretjévénybe illő, miért hagyják el a templomképet”¹⁴⁰, mely „a mű zenei-drámai vonalához nagyon is hozzátartozik Margit könyörgésével, démoni szellemkarával, a végítélet zord *Dies irae*jével”¹⁴¹. Nem beszélve arról, hogy a dóm előtt a szakrális tér adta lehetőségeket is kihasználhatták volna. Véleményem szerint a rendező tudatosan kerülte ezt a megoldást, mivel ezt 1966-ban már megtette.

Az opera díszleteit Forray Gábor, jelmezeit Márk Tivadar tervezte. „A reális irányban motivált főfigurák mögé a naivitásig leegyszerűsített legendavilágot alakítottak ki.” – írta az *Új Tükör* hasábjain Rajk András. „Nem eléggé artisztikus, barnásszürke díszleteire kevés fényeffektust pazarol Szinetár (ennyire nem szegényes a Játékok világítástechnikája).”¹⁴²

Az előadás karmestere Oberfrank Géza volt, aki „kifejezésteli színek, pregnáns, precíz ritmika, dinamikus forték és ábrándos – lírai andanték kifejező egyensúlyban tartásával lendíti előre a jellegzetesen francia zene drámai folyamatát.”¹⁴³ A kórust Molnár László tanította be és készítette elő.

Nikolényi István úgy vélekedett, hogy a bemutatót övező csekély lelkesedés a nagy nemzetközi nevek, a nagy „hangbirtokosok” hiányának volt köszönhető, valamint annak, hogy éppen ezért az nem vált egzotikussá, érdekessé. Kelen Péter Faustjának jellemzői: líraiság, hajlékonyság, hősiesség, muzikalitás és kultúra. Kavatinájában ülő helyzetben is kijött a magas „cé”. „Alakításának egyetlen gyenge pontja van csupán: a mozgása. Túl sokat (és szemlátomást balesetveszélyesen) »szaladgál« a színpadon; az pedig, ahogyan mámorosan »beszédül« Margit szobájának ajtaján, a jelenet karikatúrájával határos.”¹⁴⁴

Rajk András szerint minden kétséget kizáróan Gregor József európai színvonalú munkája eredményezte azt, hogy Mefisztó került a középpontba. „Gregor Józseftől ezúttal is jóval többet kaptunk a kotta életre keltésénél. Hangjának ereje, árnyalatgazdagsága, kiváló színészi adottságai, sajátos humora ezúttal egy, a démoni vonásokat csaknem teljesen mellőző Mefisztó-alakítás elemeivé váltak.”¹⁴⁵

¹³⁹ RAJK András: Ember-Mefisztó a Dóm előtt, Gounod Faustja Szegeden, *Új Tükör*, XXI./34., 1984. augusztus 19. 29.o.

¹⁴⁰ NIKOLÉNYI, i.m.

¹⁴¹ ALBERT, i.m.

¹⁴² NIKOLÉNYI, i.m.

¹⁴³ ALBERT, i.m.

¹⁴⁴ KIRÁLYHEGYI Ottília: Sikeres operabemutató a Dóm téren, Gounod Faust, Csongrád Megyei Hírlap, XLI./183., 1984. augusztus 5. 4.o.

¹⁴⁵ Uo.

Margit szerepét a kiemelkedően muzikális Zempléni Mária énekelte: „*csodálatosan szép, egyenletesen fénylő hang, tiszta intonáció és lírai megjelenés.*”¹⁴⁶ „*A szerelmi jelene-tekben megindítóan intim, olykor az az érzésem, belehal a szépségbe – holott nekünk kelle-ne a nézőtéren belehalni inkább.*”¹⁴⁷

A *Film, Színház, Muzsika* publicistája Valentin imájáért és a Haláljelenetben nyújtott produktumáért méltatta Németh Józsefet. „*Atlétakiállású Valentinje délceg harcfi. Ba-ritonja mindössze a felső regiszterekkel áll hadilábon, máskülönben markáns, míves maté-ria: áriáját tartással, jó kondícióban tolmácsolja.*”¹⁴⁸ „*Színészileg is ura szerepének. Moz-gása, gesztusai kifogástalanok. Öröm látni, hallani.*”¹⁴⁹

Elismerő írásokat olvashatunk a kisebb szerepeket éneklőkről is: Szakály Péterről, aki Brandert, Bajtay Horváth Ágotáról, aki Siebelt, és Mészöly Katalinról, aki Mártát ala-kította.

Katasztrofálisnak ítélte Pethő László Walpurgis-éji koreográfiáját Rajk András. Fa-ust távozott és Mefisztó sem volt jelen, „*a pusztá tánclátványosságon túl így megszűnik a pokol-kép fontos logikai és dramaturgiai összefüggése a művel.*”¹⁵⁰ Nem csak a táncot, a statisztákat is kritizálták: „*A darabban ennyire idegenül mozgó, »elütő« statisztagárdát évek óta nem láttunk a Dóm téren.*”¹⁵¹

„Álomképek, állóképek – Gounod Faustja Szegeden”¹⁵² – 1991. január 25.

„*Faust. Szerelem, ördög, párbaj, varázslat. Öt felvonás, két balett, átváltozás, mennybemenetel. Minden, mit operaszerzőnek s – rajongónak szeme-szája-füle csak kí-ván.*”¹⁵³ – kezdte írását Márok Tamás 1991. január 25-én, Gounod Faustjának szegedi be-mutatója napján. Az előadás rendezője ezúttal Apró Attila volt, aki amellet, hogy tévés rendező szakon végzett, kiválóan klarinétozik. 1976-ban a Televízió zenei rendező-versenyén második helyezést ért el, s körülbelül tíz évvel szegedi Faust-bemutatója előtt készített egy tévéfeldolgozást is a témáról, melyben Goethét, Gounodt, Boitot és Berliozt idézte. Márok Tamás kérdésére, hogy mi a különbség a három zenemű között, Apró Attila

¹⁴⁶ Uo.

¹⁴⁷ NIKOLÉNYI, i.m.

¹⁴⁸ Uo.

¹⁴⁹ KIRÁLYHEGYI, i.m.

¹⁵⁰ RAJK, i.m.

¹⁵¹ KIRÁLYHEGYI, i.m.

¹⁵² MÁROK Tamás: Álomképek, állóképek – Gounod Faustja Szegeden, Népszabadság, XLIX./30., 1991. február 5. 5.o.

¹⁵³ MÁROK Tamás: Ördög, szerelem, varázslat, Délmagyarország, LXXXI./21., 1991. január 25. 5.o.

azt válaszolta, hogy Gounodnál Marguerite, Boitonál Mefisztó, Berlioznál pedig Faust a központi figura¹⁵⁴. Épp a rendező televíziós múltjára tekintettel írta Márok Tamás, hogy az egész darab „*állóképek sorozata, amelyek televíziós feldolgozásban kifejezőek lehetnek, itt azonban szinte elviselhetetlenül statikusak.*”¹⁵⁵

„*A címszerepet – szokatlan megoldás – két művész alakítja. Van egy öreg és van egy fiatal Faust. [...] (Apró Attila) a történetet az öreg Faust lázálmaként játsszatja. [...] Nem gondolta végig (ugyanis), hogy mit jelent az egész történet álomba helyezése.*”¹⁵⁶ Mefisztó köpenye mögött cserélt helyet a két énekes, s nem változott át az öreg Faust fiatallá, hanem lényé megkettőződött. A *Népszava* kritikusa, Takács István úgy vélekedett, hogy Apró rendezéséhez hasonló lehetett Gounod operájának párizsi premiere. „*A szegedi Faust, mintha az operajátszás száz évvel ezelőtti fázisába röpítene vissza bennünket.*”¹⁵⁷ A publicista példákkal támasztotta alá állítását. A katonakórus egy tömbben vonult be, majd „*jobbra át!*”, és a közönséggel szemben, helyben járva elénekelt a kartételt. Azután Faust és Margit szintén a nézők felé fordulva, egymástól hat-hét méterre vallottak szerelmet egymásnak. S való igaz: a felvételt megtekintve teljesen egyértelműen kijelenthetem, hogy egy klasszikus Faust-előadást állítottak színpadra 1991-ben.

Ezt igazolták – s támasztották alá – Varga Mátyás díszletei is. Autentikus, Faust korának megfelelő szobabelsővel és városképpel találkozhattunk. Talán a kertjelenet lehetett volna zöldebb, virágosabb. Vágvölgyi Ilona jelmezei – Margit fényűző ruháját kivéve – jók voltak. A nézők talán attól tarthattak – írja Márok Tamás –, hogy „*a nehéz, súlyos anyagból szabott kosztüm Vajda Julit »agyonynyomja«.*” A koreográfiákat Imre Zoltán tervezte. Kiemelném a remek világítás-kezelést. Az éjszaka intim kék fényei, valamint a teljes sötétségben megjelenő Mefisztóra vetődő hirtelen vörös fény, mind az előadás hasznára váltak.

Az 1991-es Faust előadásokon két kiváló karmester vezényelt. Érezhetően Molnár Lászlóhoz – aki a bemutatót is dirigálta – közelebb állt a francia muzsika, mint Pál Tamáshoz, aki „*kontúrosabb előadást produkált, élesebb karakterekkel. (Pál Tamás) néhány tempóját azonban, úgy tűnik, nem egyeztette énekeseivel.*”¹⁵⁸ Már az előadás nyitánya alatt, mely még zárt függöny előtt játszódott, kiderült, hogy magas színvonalú hangszeres apparátus állt a színház rendelkezésére. A kórus is remekelt. Az első felvonás mennyei kara valóban égi fénnel szólalt meg a díszletek takarásának messzeségéből, míg második fel-

¹⁵⁴ MÁROK Tamás: Egy tudós álma, Délmagyarország, LXXXI./21., 1991. január 24. 5.o.

¹⁵⁵ MÁROK Tamás: Álomképek, állóképek – Gounod Faustja Szegeden, i.m.

¹⁵⁶ MÁROK Tamás: Egy tudós álma, i.m.

¹⁵⁷ TAKÁCS István: Faust – az ősidőkből, Népszava, CXXX./29., 1991. február 4.

¹⁵⁸ MÁROK Tamás: Metszetek egy operából, Délmagyarország, LXXXI./28., 1991. február 2. 5.o.

vonásban igazi városi forgatagot hozott létre az énekkar korhű kosztümjeivel. A katonakórus – a már említett rendezői melléfogástól eltekintve – átütő volt, igazán jól szólt.

Mint azt korábban említettem, egy előadáson belül két Fausttal találkozott a közönség. Az öreg Faustot minden esetben Réti Csaba alakította, aki korábban számtalanszor énekelte a teljes szerepet; a fiatal Faustot pedig szerepkettőzésben Albert Tamás és Leblanc Győző keltette életre. Magyar nyelvű előadásoknál a hallgató – akarva akaratlanul – észreveszi, hogy az énekes jó vagy rossz technikával dolgozik. A szövegmondás hiányából, a kevés mássalhangzóval való éneklésből származó szövegérthetatlenség ugyanis egyértelműen zavarja a közönséget. Bár a felvételt hallgatva ez többeknél megfigyelhető volt, Réti Csabánál pont nem. Az öreg Faust gondolatait minden további nélkül, világosan lehetett érteni.

Ha már szóba került a magyar nyelv problematikája, akkor erre most részletesebben is kitérek. Gounod Faustjának 1991-es szegedi bemutatója remek példája annak, miért nem szabad vokális műveket megfosztani eredeti nyelvüktől. Azon túl, amit az „érthetőségről” vagy „nem érthetőségről” az imént írtam, meg kell említeni azt is, hogy zavaróan komikus szituációkat eredményezhet – például a kórus második felvonás eleji, díszítésektől hemzsgő tételében – a dallamidegen deklamáció. Rossz korszokás volt ez a dolog az operajátásban.

A fiatal tenorokat alaposan lehúzta a korabeli kritika. *„Albert Tamás sem hangban, sem megjelenésében nem képes a megírt figura halvány illúzióját sem kelteni (nem beszélve a színészi alakítókészség teljes hiányáról).”*¹⁵⁹ Leblanc Győzőnél főként hanghiányosságokról írtak, – Márok Tamás megjegyezte, hogy sok helyütt alacsony volt –, ugyanakkor Albert Tamással ellentétben külseje, karcsúsága és mozgása hiteles volt.

A Mefisztót alakító temesvári vendégművésről, Airizer Csabáról mindkét kritikus elismerően nyilatkozott. *„Körülbelül az a modern operajátzás, amit tőle látunk. Ő az egyetlen, aki mind hangban, mind stílusban, mind művészi teljesítményben teljes figurarajzot ad, akire oda lehet és kell figyelni.”*¹⁶⁰ Airizer Csaba korábban csak franciául és románul énekelte a szerepet, magyarul most először szólaltatta meg az ördögöt. Úgy vélem, Airizer nem volt túl démoni személyiség, de remek orgánium birtokosa. Rondójával óriási sikert aratott, de emlékezetes maradt számunkra szerenádjának gúnyos kacagása is.

¹⁵⁹ TAKÁCS, i.m.

¹⁶⁰ Uo.

„Vajda Juli perfektül éneklé Margitot és játéka is rutinos. Egyénisége azonban nem áll közel a figuráéhoz. Sokkal inkább Vámosy Éváé, aki finoman, érzékenyen rajzolja meg e sápadt szépségű leányalak portréját.”¹⁶¹

Valentin szerepét alapvetően három kitűnő baritonistára írták ki: a szerepnél kicsit idősebb, de jó hangú állapotban lévő Gyimesi Kálmánra; a fiatal Busa Tamásra; és Németh Józsefre. Takács István szerint „Gyimesi Kálmán nagy és sok évtizedes rutinja dacára is merev, modoros Valentin.”¹⁶² „(Busa Tamás) tartalmas orgánumával és a szólami finomművű megszólaltatásával keltett figyelmet. [...] Nagy tapsot aratott Németh József is a népszerű ária megszólaltatásával, ám nehezen tudtunk szabadulni a gondolattól, hogy Valentint ez esetben egy igazi mefisztói hang éneklé.”¹⁶³ Németh művész úr elmondta, hogy bár mindig vágyott Mefisztó szerepére, azt sohasem kapta meg. Az utóbbi években fellépéseiben gyakran tűzi műsorra Gounod Mefisztójának rondóját, mellyel talán egyfajta üzenetet is meg kíván fogalmazni: „Eladó az egész világ!”. A három már említett baritonistán felül, 1991. február 12-én ennek az előadásnak e szerepében debütált Réti Attila, „az öreg Faust fia”. A fiatal énekes első szereplése jól sikerült. „Érdekes színű, kiegyenlített bariton hangon énekel, a széles ambitusú szerep kényelmetlen mély és magas fekvéseit is jól győzi.”¹⁶⁴ Márok Tamás szerint az egyik legjobb előadás volt a 12-i, mivel – ahogy ő fogalmazott – „a produkció működni kezdett”¹⁶⁵. Azon túl, hogy ezen az egy előadáson Pazár István vezényelt, az is hozzásegített a sikerhez, hogy az énekesek is sokkal jobbakk lettek.

Siebelt szerepkettőzésben énekelte Frankó Tünde és Szonda Éva; Mártát Erdélyi Erzsébet, Karikó Teréz és Lengyel Ildikó; Brandert pedig Altorjay Tamás és Andrejcsik István.

„A Faust-felújítás zenei értékei csak részben tudják ellensúlyozni a színpadra állítás problémáit. Jó volna, ha ez a kettő gyakrabban találkozna az operai felújításokon.”¹⁶⁶

„Mefistofele a Szegedi Nemzetiben”¹⁶⁷ – 1997. május 9.

„A darabválasztást és a megvalósítást illetően egyaránt ritka csemegének tekinthető produkcióval lepte meg közönségét az elmúlt évad végén a Szegedi Nemzeti Színház ope-

¹⁶¹ MÁROK Tamás: Metszetek egy operából, i.m.

¹⁶² TAKÁCS, i.m.

¹⁶³ MÁROK Tamás: Metszetek egy operából, i.m.

¹⁶⁴ MÁROK Tamás: Valentin tanár úr, Délmagyarország, LXXXI./38., 1991. február 14. 5.o.

¹⁶⁵ Uo.

¹⁶⁶ MÁROK Tamás: Metszetek egy operából, i.m.

¹⁶⁷ HOLLÓSI Zsolt: Mefistofele a Szegedi Nemzetiben, Népszava, CXXV./116., 1997. május 21. 5.o.

*ratársulata.*¹⁶⁸ – írta képriortjában Veréb Simon, az *Operaélet* munkatársa. Boito Mefistofele c. operáját Kovalik Balázs rendezésében mutatta be a színház. Az operát magyar nyelven, az előadás egyik karmesterének, Pál Tamásnak fordításában énekelték. A külföldi tanulmányait akkoriban befejező rendezőtől Hollósi Zsolt kérdezte meg, hogy véleménye szerint mi a legfőbb probléma a hazai operajátszással. „A *gondolkodásmód idehaza lezárult – hangzott a válasz – az emberek többsége nem veszi magának a fáradságot, hogy kitekintsen a világba. Be vannak tokosodva, ami nem azt jelenti, hogy konzervatív a stílusuk, hanem azt, hogy mindent a legfelszínesebb szinten fogadnak el.*”¹⁶⁹ Kovalik úgy látta, hogy Magyarországon a párthovatartozás, illetve a kapcsolatok határozzák meg a kulturális életet és nem tudatos tervezés. Talán ezzel nem is tévedett sokat, s talán ez mára sem sokat változott.

„Pál Tamás felkért [...] a Mefistofele címszerepére, de ezt elhárítottam, mert nem szeretem a darabot. Vállalva a tévedés lehetőségét, a méltán elfeledett remekművek közé sorolom, amely legfeljebb akkor arat sikert, ha minden főszerepét világsztárok játszzák.”¹⁷⁰ – nyilatkozta a Délmagyarországnak Gregor József. Kovalik Balázs szerint azonban „ez a darab nem rossz. [...] (Boito) új stílust akart megteremteni, amelyben a bombasztikus dolgok is nagyon egyszerű eszközökkel jelennek meg. Direkt primitív dallam és formavezetést választott, darabja végül mégis – hasonlóan Az ember tragédiájához és Goethe Faustjához – globális látomásszínházzá vált.”

A korabeli kritika szerint Kovalik rendezése újszerű és nagyszerű. Tekintettel arra, hogy a bemutaton készült videofelvétel minősége igen gyenge (de legalább van), félve írok kritikát a produkcióról. A terem teljes lesötétítésével sok részre osztották az előadást, mellyel szinte jelenetenként tapsra szólították fel a közönséget. Ilyenkor rendszerint motorként tűnt fel egy idézet a függönyön: „A legnagyobb rejtély nem az, hogy az embert a véletlen valahová az anyag és a csillagkozmosz közepébe hajította, hanem hogy ebben a fogságban önmagunkban olyan gondolatokat ébresztettünk, amelyek elég hatalmasak ahhoz, hogy életünk semmiségét kétségbe vonjuk.” A sötétiséggel határolt jelenetek között éles kontrasztot figyelhettünk meg. Hol hihetetlenül látványos díszletekkel gazdag összképet tárt elénk a rendező, hol pedig a végletekig leegyszerűsítettet. A kezdeti mennyei kép a színpadon játszó rézfúvós muzsikussal és a kortárs balett művészeivel (Koreográfus:

¹⁶⁸ VERÉB Simon: Képriort, *Operaélet*, VI./4., 1997. szeptember-október 34-35.o.

¹⁶⁹ HOLLÓSI Zsolt: Mefistofele: premier előtt – Globális látomásszínház, Délmagyarország, LXXXVII./106., 1997. május 8. 6.o.

¹⁷⁰ HOLLÓSI Zsolt: Beszélgetés egy hallhatatlannal, Gregor az operafejedelem, Délmagyarország, LXXXVII./81., 1997. április 8. 9.o.

Horváth Gábor); a piactéri forgatag szalagokon lógó marionett-kórusa; vagy a kaszinójele-
net a rengeteg játékgéppel és játékasztallal, a maga fénylő csillogó világával, pazar látvá-
nyosságnak számíthattak. Ezzel szemben, mikor hirtelen csupán egy egyszerű függönyfal
előtt játszottak az énekesek, rögtön hiányérzete támadt a nézőnek. A színpadkép alapját
Szendrényi Éva tonnás súlyú, háromszintes vasszerkezete adta. A jelmezek Vágvölgyi Ilo-
na munkái voltak.

*„Molnár Lászlóról tudtam, s most újra tapasztaltam, biztos kézzel építi fel az ope-
razene szerkezeteit, és nyugodtan, de lankadatlan tempóban vezet végig rajtuk, úgyhogy a
hallgató úgy érzi, valódi térben halad, és előrehaladása által izgalmas folyamatként éli
meg a dráma kibontakozását. Észrevettem, némi akusztikus kozmetika is hozzájárult, hogy
a hallgató úgy érezze, bévül került a zenén.”*¹⁷¹ Az opera másik karmestere Pál Tamás volt.
Mindenképp fontosnak tartom, hogy az operában főszerepbe kerülő kórus igen jól teljesí-
tett a bemutatón. Szép szint hozott az előadásba a Csongor téri Általános Iskola gyermek-
kara is, akik pöttöm puttó angyalkákként jelentek meg. Kulturált énekhangjukkal és szín-
padi megjelenésükkel még a videofelvételre utalt kritikusként is örömteli pillanatokat sze-
reztek. A karigazgató Gyüdi Sándor volt.

A *Népszava* munkatársa szerint Tóth Jánosnak nem volt való Mefisztó szerepe.
*„Sötétebb, vadabb mélységeket várnánk. Az pedig kifejezetten nevetséges, hogy a híres
ária jellegzetes füttyeit a színpalak mögül küldi be valaki. Ennél már egy síp is jobb megol-
dás lenne.”*¹⁷² A további előadásokon Tóth János mellett Pallerdi András és Kelemen Zol-
tán bújt még az ördög bőrébe.

A bemutatón Faustként színre lépő Daróczi Tamás hangja kissé bizonytalannak tűnt
a magasabb fekvésben. *„Daróczi tenorja az olasz eszményhez képest kissé talán könnyű-
nek, semlegesnek találtatik a szólamban; ha jól emlékszem, régi lemezfelvételen del Mona-
co énekli, lényegesen kevésbé kantábilisan, ám jóval látványosabban lángoló szenvedé-
lyekkel, s persze sötétebb hangszínnel...”*¹⁷³ Daróczi váltótársa Vajk György volt.

Sáfár Mónika, aki korábban musical szerepekben tündökölt, Boito művében Margit
és Heléna szerepét ölthette magára. Hollósi Zsolt dicsérte kiváló színészi játékát és muzi-
kalitását. Tallián Tibor így fogalmazta meg gondolatait Udvarhelyi Boglárka Margitjával
kapcsolatban: *„...megelégszem tiszta kiállásával, feddhetetlen tartásával, erkölcsi koncent-
rációjával a Margit-szerepben. És üdvözlöm énekteljesítményét, azzal együtt, hogy megál-*

¹⁷¹ TALLIÁN Tibor: Párhozamos életrajzok, Muzsika: www.muzsikalendarium.hu, 1997. augusztus

¹⁷² HOLLÓSI, i.m.

¹⁷³ TALLIÁN, i.m.

lapítom: olaszabb technikával képzettebb, érettebb hang, bár nem feledtetné a feledhetelent, hozzásegíthetne, hogy Margit hangsúlyosabban emelkedjék magasabbra, amikor mélyre süllyed, s ezzel többet adjon hozzá a végső egyenleghez.”¹⁷⁴ A további előadásokon Vámosy Éva és Udvarhelyi Boglárka is a női főszerep birtokosa lehetett.

Wagner-Nereó alakját szerepkettőzésben Piskolti László és Kovács Hegedűs István, Márta és Pantalís szólamát pedig Szonda Éva és Rajk Judit énekelték.

Ahogy Gregor József fogalmazott, „vállalva a tévedés lehetőségét” – a felvétel gyenge minőségére hivatkozva – megállapítom, hogy Kovalik Balázs rendezése nem azt hozta ki az operából, amit ki lehetett volna. Stíluskeveredés volt megfigyelhető: mintha nem tudta volna eldönteni a rendező, hogy klasszikus vagy modern előadást akar, megértetni vagy érzékeltetni szeretne. Tallián megvédte az előadást az utókor méltatlan bírálótól: *„a túlhabzóan ötletes, mégis fegyelmezett, iróniát bőven hintő, egyszersmind érzelmileg és bölcséletileg emberien komoly Boito-előadást kimagaslóan a legjobbnak értékelem az évad azon honi operarendezései között, amelyeket módomban állt megtekinteni.*”¹⁷⁵

„Margit a porszívónál”¹⁷⁶ – 2003. február 14.

Minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy Alföldi Róbert szegedi Gounod-rendezése, melyet 2003. február 14-én mutattak be, a legmegosztóbb Faust-rendezés a Szegedi Nemzeti Színház történetében. A koreográfus Király Attila volt. A premiert, mely egyben a magyarországi francia kulturális évad (a FranciArt) programsorozatának nyitóeseménye volt, a Magyar Televízió kettős csatornája élőben közvetítette. *„A színház legalább egy ajándékkosarat küldhet Horváth Ádámnak, aki a premier tévéközvetítését irányította. A képernyő általában elvesz az élő színház varázsából, ez a közvetítés viszont hozzátett, mert a bemutató minden pozitív feszültségét sugározta, a hibákat pedig elrejtette.*”¹⁷⁷

„Állítom, nem előzi meg ilyen hatalmas felhajtás a Faust bemutatóját, [...] ha nem hangoztatja Alföldi Róbert fünek-fának naponta, hogy »olyan abszurd dolgokat fognak látni, amit még soha«. Ha nem nemzetközi együttműködés eredményeként, protokollvendégek jelenlétében, élő televíziós közvetítés során, kiváló francia énekesek fellépésével zajlik a bemutató, akkor, amikor Margit a porszívó csövébe énekel, de legkésőbb az abortusz jelenet után, sokan elhagyták volna a nézőteret, mint ez későbbi előadás során meg is tör-

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ FÁY Miklós: Margit a porszívónál, Népszabadság, LXI./41., 2003. február 18. 31.o.

¹⁷⁷ ANGAL Mária: Melodráma a lakótelepen, Magyar Hírlap, XXXVI./52., 2003. március 3. 14.o.

tént.”¹⁷⁸ – írta olvasói levelében Dr. Szolnoki Jenő a *Délmagyarország* c. napilapban. Az Élet és Irodalom kritikus, Koltai Tamás pozitívnak látta Alföldi rendezését: „(a *Faust*) bravúr – minden problematikus, ingatag és félig sikerült megoldása ellenére. Elsősorban Alföldié. Az előadás középpontja a rendező. [...] (nem) rendezőcentrikus opera, [...] tehetségcentrikus opera.”¹⁷⁹ Fáy Miklós inkább Szolnoki Jenővel értett egyet, mikor a következőket írta: „Minden profi, amit tesz, [...] csak az nem, amit a színpadra föltett. [...] Minden van, amit egy úgynevezett modern rendezésben keresni szokott az ember, magány, átértelmezés, korszerűsítés, lakótelep, plázacsajok, meztelen táncosok, elembertelenedés, már a nyitány alatt van imitált szex, közben pedig időnként mégis a legtanácstalanabb operai szerencsétlenkedés folyik, álcselekvések és handabanda-áriázás. [...] Az egész gyönyörűen le van öntve a modernség, merészség és eredetiség mázával, az pedig vaskos is meg ragadós is. És ha Alföldi Róbert maga is elhiszi magáról, amit egy ilyen rendezésben sejtet, akkor hamarabb lesz vége érdemi, komolyan tárgyalható rendezői pályájának, mint hogy elkezdődne.”¹⁸⁰ – fogalmazta meg véleményét a kemény szavú kritikus, Fáy Miklós. Szolnoki Jenő és Angyal Mária is utalást tett arra, hogy Alföldi remek prózai színész, éppen ezért amit létrehozott, az színház és nem opera. Nem bízott a zene kifejezőerejében, „hiába hangoztatta, zenei képzettségét, és azt, hogy ő »kottából rendez«.”¹⁸¹

„Ez a *Faust* a jelenben játszódik, egy lakótelepen, egy kávéházban, ahol kommandósnak öltözött fickók emelgetik az üveget, a behálózott világot egy gigantikus földgömb szimbolizálja. A valceröző párok helyett vagy tíz, élményítően rózsaszín lakkruhába öltöztetett Barbie-pár forog a színen. Siebel festékspray-vel rajzol szívet a lépcsőház üvegére, Margit nem a rokka kerekét forgatja, hanem porszívót berregtet, és így tovább.”¹⁸² Fáy Miklós így folytatta a gondolatmenetet: „Margit lakótelepi asszonyka, nyilván nem fog a rokkánál üldögelni, mikor elkezdődik az ária, jön, kihozza nejlonzacskóban a szemetet, aztán nekilát, hogy az udvaron kiporszívózza a szőnyeget.”¹⁸³ Teljesen logikus. Nem?

Az előadásban jól tükröződött Alföldi világképe: „borzalmasnak látja a világot. [...] A méregpohár: pisztoly. Fiatalító nedű nincs. Szenteltvíz sincs.”¹⁸⁴ „A Walpurgis-éj természetesen kokainálom, az öngyilkosság módja pisztoly, bár Faust kelyhet emleget, és

¹⁷⁸ SZOLNOKI Jenő, Dr.: Gounod kontra Alföldi, *Délmagyarország*, XCIII./52., 2003. március 3. 7.o.

¹⁷⁹ KOLTAI Tamás: *Faust-antipanel*, *Élet és Irodalom*, XLVII./8., 2003. február 21. 31.o.

¹⁸⁰ FÁY, i.m.

¹⁸¹ SZOLNOKI, i.m.

¹⁸² ANGAL, i.m.

¹⁸³ FÁY, i.m.

¹⁸⁴ KOLTAI, i.m.

az egész megfiatalítási probléma egyszerűen kimarad a darab elejéről.”¹⁸⁵ S összefügg a szörnyű világképpel Fáy Miklós megállapítása, miszerint „Alföldi Faustja [...] ember az embertelenségben.”¹⁸⁶ „Felnőtteknek szóló pszichoszexuálisan zavaros sugallatú előadás született,”¹⁸⁷ de „a Faustnak igencsak jót tesz, hogy Alföldi friss szemmel, elfogulatlanul néz rá. Ötleit ízléssel adagolja, mindvégig belül marad a türelmi zónán, amelyet még a kényesebb ízlésű operabarátok is méltányolhatnak.”¹⁸⁸

Úgy gondolom, tökéletesen illik erre a szituációra és Alföldi Róbertre, hogy „mindegy, jót vagy rosszat mondanak rólam, csak velem foglalkozzanak”. Megkérdőjelezhetetlen, hogy egy teljesen új Faust-értelmezéssel találkozhattak a nézők. „A panel-Faust eltiün-teti a százötven éves Faust-paneleket.”¹⁸⁹ – állapította meg szellemesen Koltai Tamás.

Gounod Faustjának 2003-as szegedi bemutatójához Erkel Ferenc leszármazottja, Erkel László – művésznevén Kentaur – készített díszletet és jelmezeket. Ez alkalommal grandiózus és látványos díszletét finoman bírálták a publicisták, ugyanis díszlete mellett, hogy nehézkes volt és megdolgoztatta a műszakot, csikorgó zajával a jelenetváltásoknál megzavarta a művészek énekét. Az előadás karmesterei Vincent Monteil, Molnár László és Philippe de Chalendar voltak. Koltai szerint Monteil gyors tempói musicalesítették Gounod-t. Karigazgató Koczka Ferenc volt.

Mint azt már korábban írtam, a bemutatón francia művészek alakították a főszerepeket. A korábban zongora-, ének- és karvezetés tanulmányokat folytató Daniel Galvez-Vallejo játszotta a legendás tudóst. „Üzembiztos hang, nem túl szép, nem túl kifejező, de hát tenorhiány van.”¹⁹⁰ Mefisztó szerepébe csöppent a világhírű basszista, Fernand Bernadi. „Raphaëlle Farman szépen, közepes vivőerővel, illúziókeltően énekl a reptéri takarítónővé deklasszáldott Margitot.”¹⁹¹ Farman, akit kiváló Mozart-szopránként tartanak számon, a jogi diploma megszerzése után jelentkezett a párizsi Conservatoire-ba. Hozzá hasonlóan, Jacques Guy is jogot, illetve politológiát tanult korábban, most pedig egy igazi „vérmes bunkó” Valentint jelenített meg. A premiert követően Faust bőrébe bújt Daróczi Tamás is, a Gonosz szerepét öltötte magára Réti Attila, a porszívó mellől énekelte szólamát Vajda Júlia és Dér Krisztina, Valentint pedig Káldi András alakította. Schöck Atala és Simon Krisztina énekelték Siebelt; Altorjay Tamás, Andrejcsik István és Vághelyi

¹⁸⁵ FÁY, i.m.

¹⁸⁶ Uo.

¹⁸⁷ SZOLNOKI, i.m.

¹⁸⁸ MÁROK Tamás: Alföldi operál, Színház, XXXVI./4., 2003. április 22-23.o.

¹⁸⁹ KOLTAI, i.m.

¹⁹⁰ Uo.

¹⁹¹ Uo.

Gábor Brandert; Szonda Éva és Tóth Judit pedig Mártát keltették életre. Az énekművészekre vonatkozóan állapította meg Fáy Miklós, hogy „*a rossz franciák mégis máshogyan rosszak, mint a mieink*”¹⁹². Indoklásában pedig az szerepel, hogy míg a magyar énekeseknek hangjuk van, de technikájuk nincs, addig francia kollégáiknál ez pontosan fordítva működik.

„Faust elkárhozása - filmszerű mai opera”¹⁹³ – 2009. május 8.

„Valahogy így érdemes a 21. században operát játszani.” – kezdi írását Hollósi Zsolt. Juronics Tamás 2009. május 8-án mutatta be Berlioz drámai legendáját, a *Faust elkárhozását*. „Pénz, paripa, fegyver láthatóan rendelkezésére állt Juronics Tamásnak, hogy a két héttel elhalasztott csatát megnyerje. [...] Egyetlen percre sem engedik a publikumot unatkozni: hatásos fények, füstök, tágul – szűkül – pulzál a tér – és a néző teljesen elvarázsolódik.”¹⁹⁴

Kentaur a *Délmagyarországnak* adott interjújában a következőképp mutatta be munkáját: „Speciális, absztrakt teret tudtunk létrehozni, ami nagyon izgalmasan képes változni. Egyetlen nagy díszletelem, egy levegőben forgó fal határozza meg az előadás képi világát. Ez a fal hol a talaj, hol egy ház vagy egy belső tér homlokzata, hol pedig az Elba partja. [...] erőteljesen pulzáltatjuk a színpadot: hol szűkebb teret, hol pedig nagytotálókat láthat a néző. [...] Állandóan mozgásban van a tér, ahogy a világ is körülöttünk.”¹⁹⁵ Koltai Tamás írásában bírálta Kentaur díszleteinek zajos mivoltát, és emlékezzünk rá, hogy a 2003-as Alföldi rendezésnél is ez volt a probléma munkájával. „A masinéria impozáns, csak túl hangos. [...] Ha a technikailag igényesen kivitelezett gépezet menet közben nagy zajjal jár, és néha az építkezés is átiút a falon, az nem előnyös. A színpadi csodáknak könnyedeknek és zajtalanoknak kell lenniük, különben nem érik el a céljukat.”¹⁹⁶

A következőkben Juronics Tamás rendezésének néhány elemére hívom fel a figyelmet. A darab folyamán rendszeresen előkerült egy vörös fotel. Rögtön a nyitó jelenetben Faust gondolkodó székeként láttuk, majd a hősök ezzel közelítették meg a túlvilágot: jelen volt Faust elkárhozásánál, de Marguerite is azt tologatta megdicsőülése előtt. Erős

¹⁹² FÁY, i.m.

¹⁹³ HOLLÓSI Zsolt: Juronics Tamás látványos produkciója közönségsiker – Faust elkárhozása – filmszerű mai opera, *Délmagyarország*, XCIX./110., 2009. május 12. 6.o.

¹⁹⁴ Uo.

¹⁹⁵ Ismeretlen: Kentaur díszletében, jelmezeiben mutatják be Berlioz operáját; Pulzáló színpadon játsszák a Faust elkárhozását, *Délmagyarország*, XCIX./106., 2009. május 7. 6.o.

¹⁹⁶ KOLTAI, i.m.

bírálat érte – mint arra korábban a mű elemzésénél utaltam – az első felvonás magyarországi jelenetét. Egyesek szerint az Alföld színpompás világát és a Rákóczi-mars hazaszerezetét háttérbe szorította a szürke ruhás tömeg. Mások pedig úgy vélik, Juronics Tamás épp ez által adott új értelmet a tételnek, s komikus lett volna például huszárokat felvonultatni az induló dallamára.

Érdemes szót ejteni Mephistophélès megjelenéseiről is. Valahányszor feltűnt, az váratlan, kiszámíthatatlan volt. Először Faust szobájában az ágyból mászott elő, azután egy fehér függönycsík mögül lépett ki, de a testi szerelem beteljesedésére készülő Faust-Marguerite párost is az ágyból előbújó Ördög zavarta meg. Zseniális megoldások ezek, melyek elérték céljukat: jól illusztrálták a legváratlanabb pillanatban feltűnő Gonoszt. Kiemelten kezelte és jó ötletnek értékelte a kritika is a második rész bábutáncát Mephistophélès szerenádjával. *„Szép megoldás Margit végső apoteózisa a magasan, a proscéniumpáholyok fölötti alkóvokban elhelyezkedő mennyei karral és a színpad közepére leereszkedő csigalépcsővel, amelyen a hősnő az „égbe” lépdél. (Kár, hogy a lépcső-effektet ellövik az elején, Faust is elindul rajta ismeretlen okból - ez csak egyszer hat egy előadásban, nem szabadna kétszer bevetni, ki kellene vele várni a váratlan befejezést.)”*¹⁹⁷ Itt jegyzem meg, hogy a „profán megdicsőülés” a New York-i Metropolitan Opera egy évvel korábbi bemutatójához hasonlóan, Marguerite lépcsőn való felsétálással történt.

Az előadások dirigensi posztját ellátó Gyüdi Sándor és Kardos Gábor teljesítményét egyaránt pozitívan értékelték a kritikusok. *„A zenei megvalósítás igényes, Gyüdi Sándor vezényletével jól teljesít a zenekar, megfelelőek a tempók, az architektonikus szerkezetek, mértéktartás fegyelmezi a csillogóan hangszerelt orkesztrális tablókat. A kórushangzás tömör, robusztus a férfikar, és olvadékonyan lírai a női.”*¹⁹⁸ *„Kardos Gábor nagyszerűen motiválta a zenészeket, akik ha nem is hibátlan, de szép teljesítményét nyújtottak. Általában a vonós szólamokat szoktam problémásnak hallani, viszont néhány helyen most tőlük is meglepően érzékeny, lírai vonóskamarát hallhattam.”*¹⁹⁹

Több kritikus jegyezte meg írásában, hogy az előadás a vidéki társulat sajátjaként jött létre: az egyetlen vendégszereplőnek tervezett énekes, Wendler Attila, betegség miatt kiesett, így tényleg a helyi erőre volt bízva és szépen meg is oldották. László Boldizsár, az előadás Faustja, korábbi szerepbéli aggályairól mesélt a *Café Momus* c. internetes komolyzenei magazinnak: *„Nagyon tiltakoztam ellene, amit lehetett megtettem, hogy ne kelljen*

¹⁹⁷ KOLTAI Tamás: Vörös és szürke, Színház, Internetes Archívum, 2009. július, www.szhaz.net

¹⁹⁸ Uo.

¹⁹⁹ Ismeretlen: Faust elkárhozása, avagy a szegedi operaévad megkoronázása, Café Momus: www.momus.hu, 2009. május 18.

elénekelnem. Megnéztem egy salzburgi előadást, és azt kérdeztem, ehhez nekem mi közöm? Mondtam Gyüdi Sanyinak, hogy Sanyi, bármit, vedd elő a Rigolettót, nem tudom, mit, csak ne ezt. Meg hát én éppen repertoárt építek, úgy készültem a pályára, hogy olyan szerepeim legyenek, amikkel el tudok menni azonnal máshova is meghallgatásra. Ehhez képest az Adrianával debütáltam, és rögtön utána jött a Faust. Nem az a tipikus repertoár-alapozás. [...] Arra tanított meg ez az eset, hogy nincs eljátszhatatlan, vagy érdektelen szerep. Egyszerűen magunkból kell mindig kibányászni a szerep lényegét. És onnantól kezdve már nem én éneklek a Faust szövegét, hanem Faust használ engem.”²⁰⁰ Koltai Tamás, a Színház c. folyóirat főszerkesztője szerint „a címszereplő László Boldizsárnak kellemes, világos színe, technikailag még iskolázatlan hangja van, a kényes magasságok közül egy-kettőre egyelőre falzettban vállalkozik, és nem is lenne helyes, ha korán forszírozná a volumet.”²⁰¹ „László jól ragadja meg a figura tétovát, önmarcangoló alapkarakterét, de ezen soha nem lép túl: alakítása monoton, időnként pedig modorossá válik.”²⁰²

A színház két kiváló baritonistája Kelemen Zoltán és Réti Attila szerepkettőzésben énekeltek Mephistophélès szövegét. „Mephisto Juronics Tamás olvasatában Faust másik énje, talán az, aki Faust mindig is szeretett volna lenni, de soha nem volt hozzá bátorsága.”²⁰³ – osztotta meg gondolatait az olvasókkal Réti Attila a Délmagyarország hasábjain. Hollósi kritikájában Réti virtuozitását és démoni karakterét emelte ki. Koltai szerint épp ellenkezőleg Réti „kaján fickót, nem holmi démont játszik Luciferként. Hangmatériája, – képzése és folyamatos dallamformálása azonban változatlanul problematikus, szádkészen, spróden énekel, hiányzik belőle a plaszticitás és a könnyedség.”²⁰⁴ Márok Tamás írásában megjegyezte, hogy Réti esetében „Zenei értelemben a Rózsária különös színe, fojtott pianói jelentenek élményt, ám a figura sztereotípiákból és pózokból épül föl.”²⁰⁵

„Kelemen egyáltalán nem érzi ezt az ördögi figurát, [...] Mephistophélèsnek csak a karikatúráját adja. Színpadi eszköztára kevésnek bizonyul ahhoz a korszerű zenés színházhoz, ami egyébként körülötte zajlik [...] vokálisan a szokásosan nagyszerű formáját hozza, amit a második felvonásban hallunk tőle, egészen egyedülálló.”²⁰⁶ Márok Tamás szerint „Kelemen megformálásában Mefisztó inkább egy régi, vásott barát, aki előhossa az emi-

²⁰⁰ Ismeretlen: Interjú László Boldizsárral: Nem volt kérdés, hogy váltok-e vagy sem, Café Momous, 2009. november 20.

²⁰¹ KOLTAI Tamás: Vörös és szürke, i.m.

²⁰² MÁROK Tamás: Piros fotellal a túlvilágra, Muzsika: www.muzsikalendarium.hu, 2009. július

²⁰³ Ismeretlen: Réti Attila a Faust elkárhozásáról – Mephisto, a nagy sakkjátékos, Délmagyarország, XCIX./107., 2009. május 8. 7.o.

²⁰⁴ KOLTAI Tamás: Vörös és szürke, i.m.

²⁰⁵ MÁROK, i.m.

²⁰⁶ Ismeretlen: Faust elkárhozása, avagy a szegedi operaévad megkoronázása, Café Momous, i.m.

nensből a rosszfiút. [...] a színpadra állítók, rendezők, jelmeztervezők karmesterek szent feladata az lenne, hogy a Kelemen-féle hangbirtokosokból előbányásszák a bennük lakozó kisördögöt, amorózót vagy intrikust.”²⁰⁷

Két nagyszerű énekesnő is lehetőséget kapott Marguerite megformálására. Az angoli „Érsek Dóra ígéretes Margit, egészséges, kiegyenlített, értékes hang birtokosa, de kifejezési eszközeiből még hiányoznak az ihletett pianók – a spirituális finomság és a belső érzékletesség.”²⁰⁸ Tóth Judit nagy drámai erővel énekelte a szólamot, s a *Café Momus* munkatársa ámulatáról számolt be, amit az énekesnő a thulei királyról szóló áriájának tökéletes felépítése okozott.

Branderként léphetett színpadra Altorjay Tamás, akinek hangja kiválóan alkalmazkodott a szerephez. Gábor Géza Branderként „a Patkánydal rövidsége ellenére is a kocsmáigazi urává vált. Basszusa hihetetlen erővel jött át az Ámen-fuga kórustablójának záróhangján.”²⁰⁹

Természetesen a koreográfus-rendező nem hagyhatta ki művéből a táncot. És miért is tette volna? A Szegedi Kortárs Balett a város büszkesége, s a darab zenekari betétjeivel szinte megköveteli a mozgást.

Szeged az ördög szemével

Miután az utóbbi fél évszázad szegedi Faust-előadásait sorra vettem, olyan művészeket kerestem meg, akik talán a legtöbbet tudják elmondani ezekről az operákról. Két baritonistával, Kelemen Zoltánnal²¹⁰ és Réti Attilával²¹¹ beszélgettem arról, mit jelentenek számukra ezek a művek, milyennek látják az általuk megformált Mefisztót, hogyan készültek ezekre a szerepekre és milyen a szegedi operajátszás „az ördög szemével”.

1997-ben Kelemen Zoltán számára – aki akkor még nem volt a Szegedi Nemzeti Színház tagja – Pál Tamás ajánlotta fel Boito *Mefistofele* c. operájának címszerepét. „26 éves voltam ekkor, ráadásul bariton vagyok, Mefisztó szerepe pedig basszus hangra íródott, bár a basszistáknak többnyire eléggé magas a fekvése. Kicsit megijedtem, és azt mondtam, előbb megtanulom a három áriát és elénekelem neki, és ha még mindig úgy gondolja, akkor vállalom. Így is történt, és megkaptam a szerepet.” – emlékszik vissza a mű-

²⁰⁷ MÁROK, i.m.

²⁰⁸ KOLTAI Tamás: Vörös és szürke, i.m.

²⁰⁹ Ismeretlen: Faust elkárhozása, avagy a szegedi operaévad megkoronázása, Café Momous, i.m.

²¹⁰ Kelemen Zoltánnal 2011. december 11-én beszélgettem.

²¹¹ Réti Attilával 2012. január 11-én készítettem interjút.

vész úr, aki 2009-ben – szintén a Gonosz szerepébe bújva – Berlioz *Faust elkárhozása* c. drámai legendájában lépett színpadra. Kelemen Zoltán Boito operáját jól ismerte korábban is felvételekről, Berlioz művéből viszont csupán a *Rákóczi induló* volt számára ismert.

Réti Attila eddigi pályafutása során két alakot öltött Gounod operájában: 1991-ben, 26 évesen Valentin szerepével debütált (Kelemen Zoltán is épp 26 évesen került közeli kapcsolatba a Faust-témával), 2003-ban pedig már Mefisztót énekelt ugyanabban a darabban. 2009-ben Kelemen Zoltánnal szerepkettőzésben játszotta Berlioz Mephistophelesét. Édesapja, Réti Csaba, a Vaszy-korszak egyik legfoglalkoztatottabb lírai tenorja, az 1970-es évek kiváló Faustja volt, így Attila már gyermekkorában megismerte Gounod alkotását. Berlioz darabját – Kelemenhez hasonlóan – ő sem ismerte korábban.

Arra a kérdésemre, hogy milyen karakternek tartják Mefisztót, a két baritonista két különböző oldalról közelítette meg a választ. Kelemen szerint *„Mefisztó az operai változatban elegáns, ironikus, de ugyanakkor nagy formátumú karakter, vannak súlyosan patetikus és könnyed megszólalásai is”*. Réti Attila felelete kiegészíti a meghatározást azzal, hogy Mefisztó *„öntörvényű, irányító típus, hatalma van a lelkek felett és ezzel a dolgok menetét is befolyásolni tudja”*.

Réti művész úr könnyedén kijelentette, hogy semmi sem jelentett nehézséget számára a karakter kialakításában, hiszen szeret a sajátjától eltérő személyeket megformálni. S tudjuk róla, hogy francia szakon végzett, így Berlioz művénél – Kelemennel ellentétben – kiejtésbéli problémái sem voltak. Később azt azonban elárulta, hogy Gounod *Faustjában* Mefisztó szerepét *„nagyon intenzíven kell átélni, megformálni, eljátszani és mivel terjedelmes az anyag, fizikailag jelent megterhelést, kihívást”*. Kelemen Zoltán hangsúlyozta, hogy ő nem „mefisztói alkat”, így mindkét előadásban Mefisztó „emberibb” oldala jelent meg a színpadon, majd hozzátette: *„Mivel a Berlioz művet koreográfus állította színpadra, fontos szerepe volt a mozgásnak. A szerenádiban például táncolnom kellett a Margitot jelképező bábuval, és közben elég gyors tempóban énekelnem. Ez volt talán a legnehezebb, de elég sok próba előzte meg, úgyhogy végül is jól sikerült. A Boito Mefistofelében pedig a kaszinójelenetben rulett-és blackjack asztalokon kellett ugrálnom éneklés közben.”*

Réti Attila előadóművésznek tartja magát, így hagyja a rendezőt irányítani még akkor is, ha esetleg nem ért egyet vele. Kiemelte azonban, hogy Berlioz Faustjának rendezése a legjobb öt között van, melyben 21 éves pályafutása alatt része volt, *„és ez kizárólag Juronics Tamás érdeme, ezért nagyon hálás vagyok neki és nagy operarendezőnek tartom őt, tele szellemmel, gondolattal és érzékenységgel”*. Kelemen Zoltán óvatosabban fogalmazott: *„Mivel erősen rendező-centrikus előadás volt mindkettő, nem hagyományosan korhű*

– a Boito-operában öltönyben és ballonkabátban – elég nehéz volt azonosulni a sátáni dimenziójú szereppel.”

A szereptanulás folyamatában Réti Attila – korrepetitor segítségével – maga próbálja meg kialakítani a karaktereket, nem hallgat nagy elődöket, nem akar másolat lenni. Kelemen Zoltán is korrepetitorral tanulja szerepeit, de ő szívesen tanul azoktól, akiket arra érdemesnek tart: Boito Mefisztóját Samuel Ramey-jel hallgatja szívesen, Berliozét pedig Donald McIntyre-rel.

Mindkét baritonista úgy nyilatkozott, hogy – mivel basszusszerepekről van szó –, nem gondolták volna, hogy valaha énekelni fogják őket. Nem tartoztak szerepálmaik közé, ugyanakkor mindketten örülnek és büszkék arra, hogy alkalmasnak találtattak ezekre a basszus-, illetve basszbariton szerepekre és részesei lehettek a produkcióknak.

Összegzés

Célkitűzésemnek megfelelően igyekeztem áttekinteni az európai kultúra egy sok megközelítésű, vissza-visszatérő szimbolikus alakját, Faustot; és átfogó képet adni e figura megjelenéséről a szegedi operajátszás történetében.

A Faust-Mefisztó probléma általános emberi létkérdés. Faust – Madách Ádámjához hasonlóan – az örök ember. A színpadra állítás mikéntje, a rendezési koncepció is azon áll, hogy ennek az „örök embernek” mely tulajdonságát emelik ki. A Faust-téma filozófiai és erkölcsi kérdései korunkban éppúgy időszerűek lehetnek és időszerűek is, mint az elmúlt századokban. Az ördög – akit nevezhetünk Lucifernek, Sátánnak, Gonosznak vagy akár Mefisztónak is – a teremtés óta azon munkálkodik, hogy embert az Istennel szembefordítsa, s mindig meg is találja azt a pontot, ahol és amiben gyengék vagyunk. Gondoljunk csak bele: a mai ember nem adja-e el a büszkeségét, a hitét és lelkét csupán evilági javakért (pénzért, autóért, kacsalábon forgó palotáért, hatalomért, stb.)? A kérdés, hogy a végső pillanatban lesz-e lehetőségünk életünk útján változtatni, valami sorsfordító dolgot cselekedni? Busoni *Faustjával* mentjük meg lelkünket, vagy Berlioz *Faustjával* ítéljük örök kárhozatra?

A másik kérdéskör Margit alakjához kötődik. Annak ellenére, hogy a címszerepben Faust tündököl, a művek éppen annyira szólnak a nőről, a női lélekről is Faust szemszögéből. Erre remek példa Guonod műve, melynek maga a szerző is eredetileg a *Marguerite* címet adta. Faust – Madách Ádámjához hasonlóan – keresi társát, akit Margitban vél felfedezni. Szerelemre lobban a nő iránt. Margit pénznél, tudásnál, fiatalagságnál is nagyobb vonzóerővel bír számára. A Nőnek megváltó szerepe van, mint Wagner operáiban általában. A *Bolygó Hollandiban* az elátkozott Hollandit csak egy nő sírig tartó szerelme mentheti meg az Ítéletnapig tartó tengeri hajózástól. Mikor a féltékeny Hollandi elhajózik szerelmétől, Sentától, az a vízbe veti magát, s ez az önfeláldozó szerelem megváltja a hajóst. A *Lohengrin* nagy kérdése, hogy Elza el tudja-e fogadni Lohengrint anélkül, hogy azt múltjáról kérdezze. Bár a nő egy ideig türelmes, hamarosan faggatni kezdi a lovagot. Lohengrin elmeséli, hogy ő a Szent Grál lovagja, Parsifal fia, s ha egy esztendőt együtt töltöttek volna, Elza visszakarta volna öccsét. Lohengrin elhajózik, a nő pedig holtan hanyatlik öccse karjaiba. Wagner többi operájában is hasonló nőalakokkal találkozunk: gondoljunk csak a *Tannhäuser* Erzsébetjére, a *Nibelung gyűrűje* Brünnhildéjére vagy a *Trisztán és Izolda* hősnőjére.

Spohr, Berlioz és Gounod operájában Faust, a férfi elkárhozik, mert bűnt követ el. Boitónál és Busoninál Faust megmenekül. Úgy tűnik, Berlioz műve az egyedüli kivétel, amikor Faust azért kerül pokolba, mert ezzel menti meg a lányt, vagyis nem bűnt követ el, hanem jótettet hajtott végre.

Irodalom

- ABRAHAM, Gerald;
SAMS, Eric: Schumann, Új Grove-monográfia, Ford.: Rácz Judit, Bp., Rózsa-
völgyi, 2010.
- ALBERT István: A Faust Szegeden, Film, Színház, Muzsika, XXVIII./32., 1984.
augusztus 11.
- ANGYAL Mária: Melodráma a lakótelepen, Magyar Hírlap, XXXVI./52., 2003.
március 3.
- BALASSA Imre;
GÁL György Sándor: Operák könyve, Bp., Zeneműkiadó, 1952.
- BATTA András: Gustav Mahler: 8. szimfónia, A hét zeneműve 1983.X.-1984.IX.,
Bp., Zeneműkiadó, 1984.
- BATTA András: Opera – Zeneszerzők, művek, előadóművészek, Bp., Vince Kiadó,
2006.
- BLOOM, Peter: Berlioz élete, Bp., Osiris Kiadó, 2004.
- BOYDEN, Matthew: Az opera kézikönyve, Bp., Park Könyvkiadó, 2009.
- BROCHAUS-
RIEMANN: Zenei Lexikon, II. kötet, Zeneműkiadó, Bp., 1984.
- DALOS László: Szeged – Gounod Faustja, Film, Színház, Muzsika, XVIII./5.,
1974. február 2.
- DALOS László: Fausttal, Margarétával és Mefisztóval a Tisza partján,
Film, Színház, Muzsika, X./32., 1966. augusztus 12.
- ECKHARDT Mária: Berlioz látogatása Magyarországon 1846-ban, Magyar Zene,
XLII./2., 2004. május
- FÁBIÁN Imre: Két premier vidéken, 1. Szegeden, Film, Színház, Muzsika, II./44.,
1958. október 31.
- FÁBIÁN Imre: Faust, A Gounod-opera bemutatójáról, Film, Színház, Muzsika,
X./32., 1966. augusztus 12.
- FÁY Miklós: Margit a porszívónál, Népszabadság, LXI./41., 2003. február 18.
- FISCHER-DIESKAU,
Dietrich: A Schubert-dalok nyomában, Születésük-világuk-hatásuk, Bp.,
Gondolat, 1975.
- FRANK Oszkár: A romantikus zene műhelytitkai, Schubert-dalok, Bp., Akkord
Zenei Kiadó, 1994.
- GÁBOR István: Gounod Faust operája Szegeden, Magyar Nemzet, XXX./32.,
1974. február 8.
- GÁL György Sándor: Új operakalauz 2., Bp., Zeneműkiadó, 1978.
- GOETHE, Johann
Wolfgang von: Goethe – Irodalmi és művészeti írások, Szerk.: Pók Lajos, Ford.:
Görög Livia és Tandori Dezső, Bp., 1985.
- HAMBURGER Klára: Liszt Ferenc zenéje, Bp., Balassi Kiadó, 2010.

- HARASZTI Emil: II. Rákóczi Ferenc a zenében. In: Rákóczi emlékkönyv 2. kötet, Bp., Franklin Társulat, 1935.
- HEINRICH Gusztáv: Faust, Irodalomtörténeti czikkek, Bp., Franklin Társulat, 1914.
- HOLLÓSI Zsolt: Beszélgetés egy halhatatlannal, Gregor az operafejedelem, Délmagyarország, LXXXVII./81., 1997. április 8.
- HOLLÓSI Zsolt: Mefistofele: premier előtt - Globális látomásshínház, Délmagyarország, LXXXVII./106., 1997. május 8.
- HOLLÓSI Zsolt: Mefistofele a Szegedi Nemzetiben, Népszava, CXXV./116., 1997. május 21.
- HOLLÓSI Zsolt: Juronics Tamás látványos produkciója közönségsiker – Faust el-kárhozása, filmszerű mai opera, Délmagyarország, XCIX./110., 2009. május 12.
- HUSZÁR Klára: Operarendezés, Bp., Zeneműkiadó, 1970.
- KERTÉSZ Iván;
NÉMETH Amadé: 55 Híres opera, Bp., Móra Könyvkiadó, 1993.
- KIRÁLYHEGYI
Ottília: Sikeres operabemutató a Dóm téren, Gounod Faust, Csongrád Megyei Hírlap, XLI./183., 1984. augusztus 5.
- KOLTAI Tamás: Faust-antipanel, Élet és Irodalom, XLVII./8., 2003. február 21.
- KOLTAI Tamás: Vörös és szürke, Színház, Internetes archívum: www.szinhas.net, 2009. július
- KROÓ György: Berlioz, 2. javított, bővített kiadás, Bp., Gondolat Kiadó, 1980.
- MADOCSEI László: Irodalom a középiskolák IV. osztálya számára, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- MÁROK Tamás: Alföldi operál, Színház, XXXVI./4., 2003. április
- MÁROK Tamás: Álomképek, állóképek - Gounod Faustja Szegeden, Népszabadság, XLIX./30., 1991. február 5.
- MÁROK Tamás: Egy tudós álma, Délmagyarország, LXXXI./21., 1991. január 24.
- MÁROK Tamás: Metszetek egy operából, Délmagyarország, LXXXI./28., 1991. február 2.
- MÁROK Tamás: Ördög, szerelem, varázslat, Délmagyarország, LXXXI./21., 1991. január 25.
- MÁROK Tamás: Piros fotellal a túlvilágra, Muzsika: www.muzsikalendarium.hu, 2009. július
- MÁROK Tamás: Valentin tanár úr, Délmagyarország, LXXXI./38., 1991. február 14.
- NIKOLÉNYI István: A szabadtéren először - A Faust a Dóm előtt, Délmagyarország, Különkiadás, 1966. augusztus 6.
- NIKOLÉNYI István: Mefisztói mentalitás - A Faustot próbálja a szegedi operatársulat, Délmagyarország, LXIII./304., 1973. december 30.

- NIKOLÉNYI István: Faust, Gounod operája a szegedi színházban, Délmagyarország, LXIV./4., 1974. január 6.
- NIKOLÉNYI István: Faust, Gounod operája a szabadtéri játékokon, Délmagyarország, LXXIV./183., 1984. augusztus 5.
- PÁNDY Marianne: Hangversenykalauz, www.fidelio.hu
- PAPP János: Négy és fél évtized szegedi operaelőadásai az adatok és számok tükrében (1946-1990), Szeged, Bába és Társa Kiadó, 2000.
- PAPP Márta: Modeszt Muszorgszkij, Bartók rádió, 2011. augusztus 1.
- POLNER Zoltán: Faust-bemutató a szegedi színházban, Csongrád Megyei Hírlap, XXXI./1., 1974. január 3.
- POLNER Zoltán: Gounod Faustja a Dóm téren, Csongrád Megyei Hírlap, XLI./179., 1984. augusztus 1.
- RAJK András: Ember-Mefisztó a Dóm előtt, Gounod Faustja Szegeden, Új Tükör, XXI./34., 1984. augusztus 19.
- ROLLAND, Romain: Zenei miniatűrök II. (Ford.: Benedek Marcell), Bp., Gondolat, 1961.
- SCHONBERG, C. Harold: A nagy zeneszerzők élete, Bp., Európa Könyvkiadó, 1999.
- SOMFAI László: A Faust-szimfónia alakváltásai, Magyar Zene, 1961/6, 7, 8.
- SÓLYOM György: Richard Wagner: Faust-nyitány, A hét zeneműve 1984.X.-1985.IX., Bp., Zeneműkiadó, 1985.
- SPIESS, Johann: Doktor Faustus János hírhedt varázsló és fekete mágus története, Bp., Magyar Helikon, 1960.
- SZABÓ Endre: Gounod operájának felújítása Szegeden, Csongrád Megyei Hírlap, XXXI./4., 1974. január 6.
- SZATMÁRI Géza: A Faust emlékeztető sikeres előadása Szegeden, Délmagyarország, XIV./253., 1958. október 26.
- SZIKLAVÁRI Károly: A „Rákóczi”-dallamhagyomány szerepe a XIX. századi magyar zenében és kultúrtörténetben (Az egri Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Intézetének internetes folyóirata, 2003.: http://tortenelem.ektf.hu/efolyoirat/02/sziklavari_karoly.htm)
- SZIKLAVÁRI Károly: Liszt Ferenc, a SZTE kurzusa, 2011
- SZOLNOKI Jenő, Dr.: Gounod kontra Alföldi, Délmagyarország, XCIII./52., 2003. március 3.
- TAKÁCS István: Faust - az ősidőkből, Népszava, CIXX./29., 1991. február 4.
- TALLIÁN Tibor: Párhuzamos életrajzok, Muzsika: www.muzsikalendarium.hu, 1997. augusztus
- TILL Géza: Opera, Bp., Zeneműkiadó, 1973.
- TÜSKÉS Gábor: A műelemzés lehetőségei, Pécs, Pro Pannonia, 2007.

- VÁMOSI NAGY István: Zenetörténeti párhuzamok, Magánkiadás, 1982.
- VARGA Ákos: Faust a Dóm előtt, Csongrád Megyei Hírlap, XXIII./187., 1966. augusztus 9.
- VERÉB Simon: Képriport, Operaélet, VI./4., 1997. szeptember-október
- WÖRNER, Karl H.: A zene története (Ford. Bösze Ádám és Ránki András), Bp., 2007.
- A Pallas Nagy Lexikona, online változat:
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/>

Az alábbi cikkek a szerző feltüntetése nélkül jelentek meg:

Kentaur díszletében, jelmezeiben mutatják be Berlioz operáját;
 Pulzáló színpadon játsszák a Faust elkárhozását,
 Délmagyarország, XCIX./106., – 2009. május 7.

Réti Attila a Faust elkárhozásáról - Mephisto, a nagy sakkjátékos,
 Délmagyarország, XCIX./107., 2009. május 8.

Faust elkárhozása, avagy a szegedi operaévad megkoronázása,
 Café Momous: www.momus.hu, 2009. május 18.

Interjú László Boldizsárral: Nem volt kérdés, hogy váltok-e vagy sem,
 Café Momous: www.momus.hu, 2009. november 20.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton köszönöm meg dr. Erős Istvánné dr. Haincz Erzsébet következetes, lelkiismeretes, segítő témavezetői munkáját. Külön köszönöm Gyüdi Sándornak, a Szegedi Nemzeti Színház főigazgatójának, valamint Havas Ágnesnek, az Armel Produkció és Sajtóiroda ügyvezető igazgatójának, hogy lehetővé tették számomra a rendelkezésükre álló Faust-előadások videofelvételeinek megtekintését; Kovács Ágnesnek, Vajda Júliának, Németh Józsefnek és Réti Attilának pedig, hogy magángyűjteményeik felhasználásával színesebbé tehettem dolgozatom.

Mellékletek

1. számú melléklet

Diszkográfia

1. Louis Spohr (1784-1859): *Faust*

Boje Skovhus, Franz Hawlata, Hillevi Martinpelto, Alfred Reiter; Stuttgarter
Rádiókórus; Kaiserslauterni Rádiózenekar; Klaus Arp (Capriccio, 2 CD)

2. Hector Berlioz (1803-1869): *La damnation de Faust (Faust elkárhozása)*

1. Plácido Domingo, Yvonne Minton, Dietrich Fischer-Dieskau, Jules Bastin;
Chœur de l'Orchestre de Paris, Orchestre de Paris, Daniel Barenboim
(Berlioz experience, Deutsche Grammophon, 6-7./10CD)
2. Richard Verreau, Michel Roux, Consuelo Rubio, Pierre Mollet;
Chœur Elisabeth Brasseur, Chœur Enfants RTF, Orchestre Lamoureux Paris
(Deutsche Grammophon, 2CD)

3. Charles Gounod (1818-1893): *Faust (Marguerite)*

Francisco Araiza, Gabriela Beňačková, Ruggero Raimondi;
A Bécsi Staatsoper Énekkara és Zenekara, Erich Binder
(Deutsche Grammophon, 2DVD)

4. Arrigo Boito (1842-1918): *Mefistofele*

Samuel Ramey, Éva Marton, Plácido Domingo; Hungaroton Opera Chorus;
Hungarian State Orchestra; Giuseppe Patané (Sony Classic, 2CD)

5. Ferruccio Busoni (1866-1924): *Doktor Faust*

Fischer-Dieskau, Cochran, De Ridder, Hillebrecht;
A Berliini Rádió Szimfonikus Zenekara; A Bajor Rádió Kórusa; Leitner
(Deutsche Grammophon, 3CD)

2. számú melléklet

A szegedi Faust opera-bemutatókat összefoglaló táblázat

A bemutató dátuma, a darab szerzője és címe	Rendező	Karmester	Karigazgató	Koreográfus	Szöbítőcsoportok	Díszlet	Jelmez
1958.10.24 Gounod Faust	Versényi Ida	Vaszy Viktor Szalatsy István	Komarniczky Tamás	Árkos Judit	Hamar Tibor, Lakatos Károly, Markovits Vera, Mézei Károly, Roxin Deme ter	Cselényi József	Bene Jánosné Horváth Ferenc
1966.08.07 Gounod Faust	Szinetár Miklós	Vaszy Viktor	Szalay Miklós	Barkóczy Sándor	Budavári Rudolf, Dózsa Inre, Kékesi Mátyás, Lakatos Gabriella, Róna Viktor, Szurásk Vera	Fülöp Zoltán	Márk Tivadar
1974.01.04 Gounod Faust	Angyal Mária	Szalatsy István Csala Benedek	Maklár László	Dr. Baróthy Zoltánné	Ábrahám Anikó, Kovács Katalin, Lakatos József, Nyári Attila, Pacadisz Asztensz	Sándor Lajos	Bata Ibolya
1984.08.03 Gounod Faust	Szinetár Miklós	Oberfrank Géza	Molnár László	Pethő László	Szakály György, Szőnyi Nóra, Volf Katalin	Fornay Gábor	Márk Tivadar
1991.01.25 Gounod Faust	Apró Attila	Molnár László Pál Tamás		Inre Zoltán		Varga Mátyás	Vágvölgyi Ilona
1997.05.09 Boito Mefistofele	Koválik Balázs (A: Toronykői Attila)	Pál Tamás	Gyúdi Sándor	Horváth Gábor		Szendényi Éva	Vágvölgyi Ilona
2003.02.14 Gounod Faust	Alföldi Róbert (A: Lázár Katalin)	Philippe de Chalendar Molnár László Vincent Montell	Koczka Ferenc	Király Attila		Erkel László (Kentauro)	Erkel László (Kentauro)
2009.05.08 Berlioz Faust elkarhorzása	Juronics Tamás (A: Popity Tímea)	Gyúdi Sándor Kardos Gábor	Kovács Kornélia	Juronics Tamás	Fekete Mátyás, Horváth Bernadett, Szabó Katica, Sztíás Regina, Bujtor Krisztián, Doma Soma, Nemes Roland, Talerovics Műlán, Varga József	Erkel László (Kentauro)	Erkel László (Kentauro)

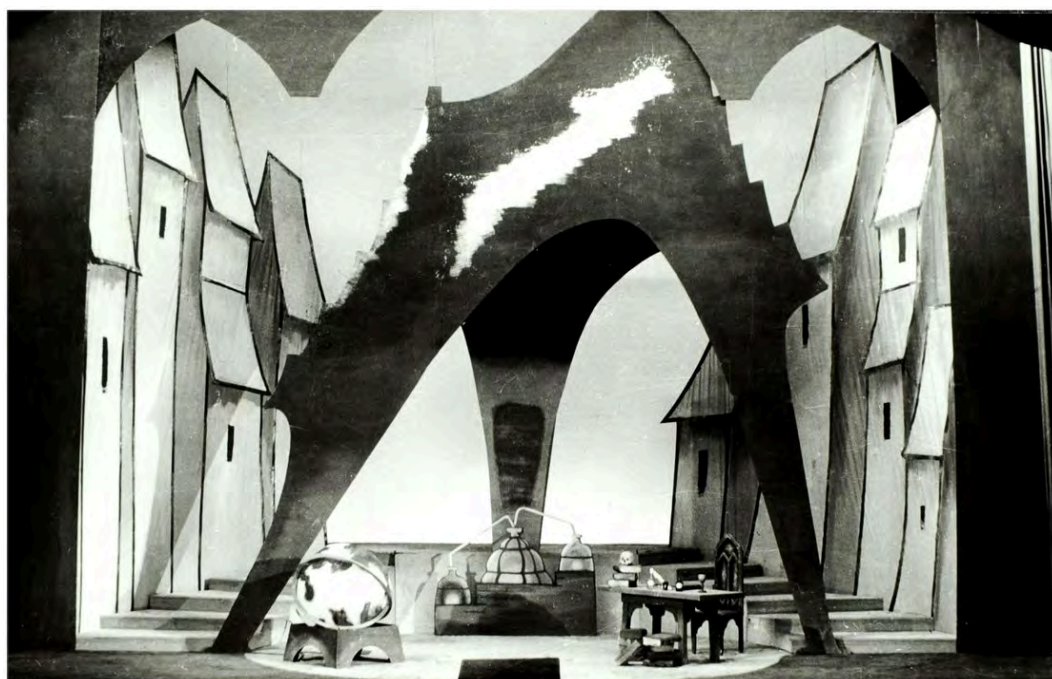
A bemutatás dátuma, a darab szerzője és címe	Faust	Mefisztó	Margit	Valentin	Brander	Siebel	Márta
1958.10.24 Gounod Faust	Szabó Miklós Vaughan-Robert	Horváth József Szalma Ferenc	Berdál Valéria	Litty Gyula Sebestyén Sándor	Sinkó György	Harmath Éva Mérei Otília	Ivanka Irén Turján Vilma
1966.08.07 Gounod Faust	Juan Oncina	Carlo Cava	Virginia Gordoni	Gyimesi Kálmán	Sinkó György	Berdál Valéria	Komlóssy Erzsébet
1974.01.04 Gounod Faust	Réti Csaba Szabady József	Gregor József Halmai László	Bálint Ilona Berdál Valéria	Bórcsok István Gyimesi Kálmán	Herczeg Ferenc Tamás Endre Vághegyi Gábor	Fekete Mária Perei Irén	Gortva Irén
1984.08.03 Gounod Faust	Kelen Péter	Gregor József	Zempléni Mária	Németh József Busa Tamás Gyimesi Kálmán Németh József Réti Attila	Szakály Péter	Bajtai Horváth Ágnes	Mészoly Katalin
1991.01.25 Gounod Faust	Albert Tamás Leblanc Győző Öreg Réti Csaba	Ainzer Csaba (Bégányi Ferenc)	Vajda Júlia Vámosy Éva	Busa Tamás Gyimesi Kálmán Németh József Réti Attila	Altorjay Tamás Andrejcsik István	Frankó Tünde Szonda Éva	Erdélyi Erzsébet Kankó Teréz Lengyel Ildikó
1997.05.09 Boito Mefisztófele	Daróczi Tamás Vajk György	Kélemen Zoltán Palermi Andás Tóth János	Sáfr Mónika Udvarhelyi Boglárka Vámosy Éva	Wagner-Nereó : Kovács Hegedűs István Piskóti László			
2003.02.14 Gounod Faust	Daróczi Tamás Daniel Galvez-Vallejo	Fernand Bernadi Réti Attila	Dér Krisztina Raphaëlle Farman Vajda Júlia	Jacques Gay Kálai András	Altorjay Tamás Andrejcsik István Vághegyi Gábor	Schöck Atala Simon Krisztina	Szonda Éva Tóth Judit
2009.05.08 Berlioz Faust elkarhózása	László Boldizsár	Kélemen Zoltán Réti Attila	Érsek Dóra Tóth Judit	Altorjay Tamás Gábor Géza			

* Az 1966-os és 1984-es előadások a Szegedi Szabadtéri Játékok program keretében kerültek bemutatásra, a többi pedig a Szegedi Nemzeti Színházban.

3. számú melléklet

Fényképek a szegedi Faust-bemutatókról

1958. október 24. – Gounod: Faust – Rendező: Versényi Ida

Horváth József, Szabó Miklós^{1,2}Az első felvonás díszlete: Faust dolgozószobája²

Horváth József, Berdál Valéria, Szabó Miklós¹

Horváth József, Berdál Valéria, Szabó Miklós²

Berdál Valéria, Szabó Miklós¹

Szabó Miklós, Horváth József²

Szabó Miklós, Berdál Valéria, Horváth József²

Harmath Éva, Berdál Valéria²

Ivánka Irén, Szalma Ferenc²

Berdál Valéria²

Walpurgis-éji táncjelenet²

Berdál Valéria¹

1966. augusztus 7. – Gounod: Faust – Rendező: Szinetár Miklós

Az előadás színpadképei^{3,4}

1974. január 4. – Gounod: Faust – Rendező: Angyal Mária

Szabady József, Halmi László⁵

Szabady József, Halmi László⁵

Katonakórus⁵

Gregor József⁵

Fekete Mária, Gregor József⁵

Valentin halála: Fekete Mária, Gyimesi Kálmán (felső képeken); Gortva Irén (alsó képen)⁵

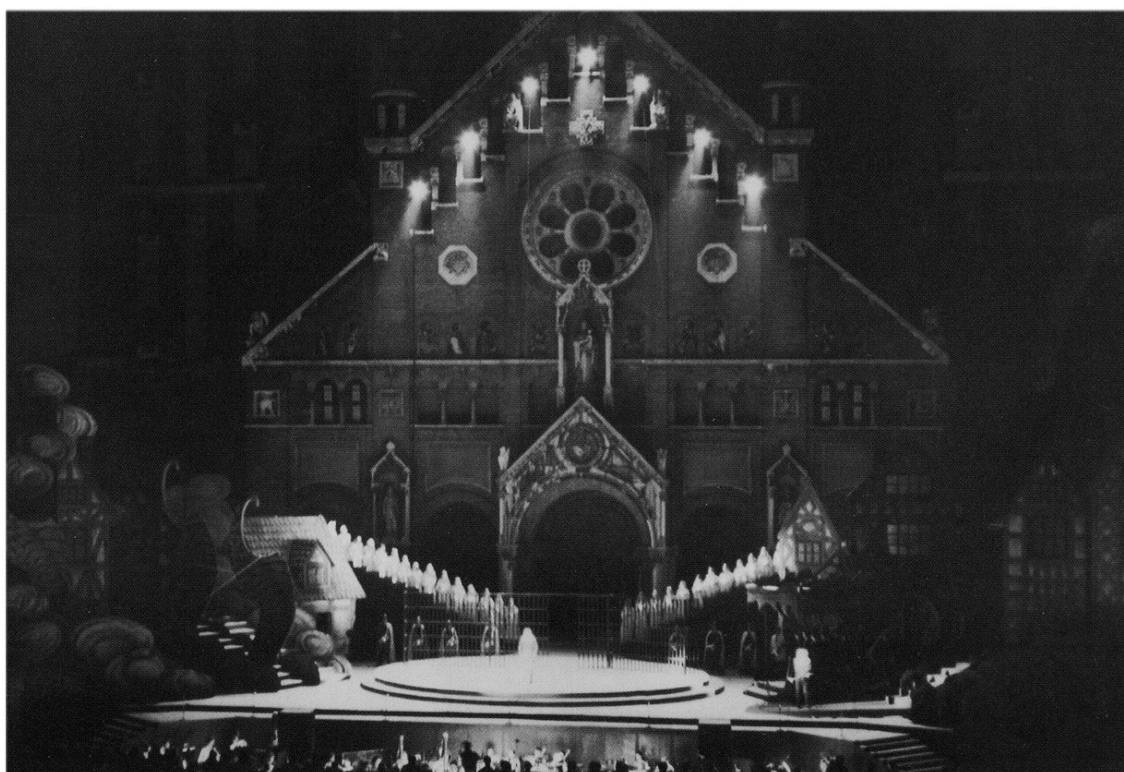
Bálint Ilona, Szabady József⁵

Bálint Ilona, Réti Csaba⁵

Bálint Ilona⁵Szabady József⁵Bálint Ilona⁵Réti Csaba⁵Walpurgis-éji tánc⁵

1984. augusztus 3. – Gounod: Faust – Rendező: Szinetár Miklós

Az előadás színpadképe³

Németh József⁶

1991. január 25. – Gounod: Faust – Rendező: Apró Attila

Szonda Éva, Vámosy Éva, Erdélyi Erzsébet, Airizer Csaba⁷

Réti Csaba, Réti Attila⁸

Airizer Csaba⁷

Airizer Csaba, Réti Csaba⁹

Leblanc Győző, Airizer Csaba⁹

Vámosy Éva, Leblanc Győző, Karikó Teréz⁷

Andrejcsik István, Németh József⁷

Busa Tamás, Karikó Teréz, Frankó Tünde⁷

Vajda Júlia, Gyimesi Kálmán, Karikó Teréz és Frankó Tünde⁹

Szonda Éva⁷

A tánckar⁹

Vajda Júlia, Albert Tamás⁹

Vajda Júlia, Albert Tamás⁷

Vajda Júlia, Busa Tamás, Erdélyi Erzsébet, Szonda Éva⁷

Vajda Júlia⁷

Vajda Júlia, Szonda Éva⁷

1997. május 9. – Boito: Mefistofele – Rendező: Kovalik Balázs

Próba közben¹⁰

Kelemen Zoltán¹⁰

Kelemen Zoltán, Vajk György, Udvarhelyi Boglárka¹⁰

Az előadás színpadképei¹⁰

Daróczy Tamás, Tóth János¹⁰

Szonda Éva, Tóth János, Daróczy Tamás, Piskolti László¹⁰

2003. február 14. – Gounod: Faust – Rendező: Alföldi Róbert

Az előadás plakátja¹¹

Szonda Éva, Fernand Bernadi¹¹

Daniel Galvez-Vallejo, Fernand Bernadi¹¹

Daniel Galvez-Vallejo, Raphaëlle Farman¹¹

Daniel Galvez-Vallejo, Raphaëlle Farman¹¹

Raphaëlle Farman¹¹

Jacques Gay¹¹

Daniel Galvez-Vallejo, Fernand Bernadi, Jacques Gay¹¹

Fernand Bernadi¹¹

Táncosok a színpadon¹¹

Réti Attila, kórus¹⁰

Simon Krisztina, Réti Attila, Altorjay Tamás¹⁰

Dér Krisztina¹⁰

Káldi András¹⁰

2009. május 8. – Berlioz: Faust elkárhozása – Rendező: Juronics Tamás

Az előadás plakátja¹⁰

László Boldizsár¹²

László Boldizsár, kórus¹²

© Dusha Béla - szegedgaleria.hu

László Boldizsár¹²

Réti Attila¹⁰

Gábor Géza, Kelemen Zoltán¹⁰

Altörjay Tamás, kórus¹²

Réti Attila, László Boldizsár¹²

Réti Attila, László Boldizsár¹⁰

Érsek Dóra, Réti Attila, László Boldizsár¹²

Tóth Judit, Kelemen Zoltán¹³

Réti Attila, diákkórus¹²

Kelemen Zoltán¹³

Érsek Dóra, László Boldizsár¹⁰

Érsek Dóra¹⁰

Tóth Judit¹³

Faust (László Boldizsár) elkárhozása¹⁰

Marguerite (Tóth Judit) megdicsőülése¹⁰

Jelmagyarázat a fényképek forrásaihoz

- ¹ MTI, Tóth Béla
- ² Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Gyűjteményéből (Siflis József)
- ³ Kovács Ágnes magángyűjteményéből
- ⁴ Horváth Mihály: *Szegedi Szabadtéri Játékok* c. kiadványából
- ⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára
- ⁶ Németh József magángyűjteményéből
- ⁷ Vajda Júlia magángyűjteményéből
- ⁸ Réti Attila magángyűjteményéből
- ⁹ MTI
- ¹⁰ SZNSZ / Veréb Simon
- ¹¹ Az Armel Produkció és Sajtóiroda tulajdona
- ¹² www.dusha.hu / Dusha Béla
- ¹³ www.szegedma.hu / Gémes Sándor